

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**NAKIŞBENDİLİĞ'İN HALİDİYE KOLU HAZNEVİLER ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA
(MARDİN İLİ ÖRNEĞİ)**

**Nurettin AYDIN
1430206076**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Adem EFE**

ISPARTA 2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Nurettin AYDIN	
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi	
Tez Başlığı	Nakşibendiliğin Halidiye Kolu Hazneviler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Mardin Örneği)	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Nakşibendiliğin Halidiye Kolu Hazneviler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Mardin İli Örneği)	
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 2/12/2016 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Adem EFE	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Ramazan UÇAR	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Asım Yapıcı	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “NAKIŞBENDİLİĞ’İN HALİDİYE KOLU HAZNEVİLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA (MARDİN İLİ ÖRNEĞİ)” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

NurettinAYDİN

(AYDIN, Nurettin, Nakışbendiliğ'in Halidiye Kolu Hazneviler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Mardin İli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Isparta,2016)

ÖZET

Mardin'in sosyo-kültürel yapısında dini grupların etkisi kuvvetlice hissedilmektedir. Esasen kadim bir medeniyetin izlerini canlı bir şekilde taşımasından dolayı Mardin dinigrupların uğrak yerleri haline gelmiştir. İlk mutasavvıflarla zirve yapan tasavvuf, Şahı Nakışbendi'n etkisi ve Ahmet Yesevi Türk coğrafyasında hızlıca yayılan Nakışbendilik Osmanlı İmparatorluğundaki siyasi buhranlar ve Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla askerler arasında Bektaşilik yerine Nakışbendilik hızlıca yayılmaya başlamıştı. Tarikat Mevlana Halit ile Anadolu'ya hızlı bir giriş yapmıştı. Nehrilerin eli ile Muhammed Diyadin'den Şeyh Ahmet Haznevi'ye geçmiş olan tarikat Kürtler arasında hızlıca yayılmaya başladı. Şeyh Ahmet el-Haznevi'nin halifesi Şeyh Abdulhekim ile Anadolu içlerine kadar daha sağlam bir şekilde yapılanan Halidilik Hazneviler eliyle Suriye, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da hızlıca yayılıp yıllık toplantılar düzenlemişlerdi. Mardin'in din görevlisi ihtiyacını fahri imamaları ile büyük oranda karşılayan Hazneviler bölgede hatırı sayılır bir saygınlığa kavuşmuşlardı.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Tasavvuf, Tarikat, Nakışbendilik, Halidilik, Nehriler, Hazneviler.

(AYDIN, Nurettin, A Sociological Study on Nakışbendilik's Hazidevi in Halidiye (Mardin Province Case), Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2016)

ABSTRACT

For the Mardin's socio-cultural structure the effects of religious groups is so much that it can not be denied. As it is the product of ancient civilization, Mardin has been charming place for religious groups. Mysticism began to spread with first Mysticism and witnessed its climax with Naqshbandi and Ahmet Yesevi. Because of the political crises and the removal of tanisseries, Naqshbandiyya began to spread drastically among the Ottoman soldiers in charge of Bektashi movement. Naqshbandiyya got fast Access to Anatolia by the effects of Mawlana Khalid-i Baghdady. Naqshbandiyya tariqat that is transmitted from Muhammad Diyaddin to Shaikh Ahmad al-Khaznawiy White the help of Nehri began to spread among Kurdish people. Shaikh Abdalhakim Khalidism's constitution strongly in inner part of Anatolia. Khalidism spread among Kurdish people. Shaikh Ahmad al-Khaznawiy's khalif, Sheikh Abdalhakim build Khalidism's constitution strongly at inner part of Anatolia. Khalidism spread over Syria South Eastern and Eastern part of Anatolia with the influence of Khaznawiy and annual meeting were held. Khaznawiy fulfilled the demand of religious employee by voluntary imames and got respected prestige.

Key Words: Mardin, Sufism, Naqshbandi, Khalidiy, Khaznawiy

ÖNSÖZ

Mardin kent merkezinde dini ve dünyayı yorumlayışları bakımından birbirlerinden az ya da çok farklılaşan çok sayıda dini grup mevcuttur. Bizim araştırmamızın konusunu oluşturan tarikat Haznevi ekolüdür. Tarikat üyeleri kendilerini ve bağlı bulundukları grubu nasıl kimliklendirmekte, günlük yaşamlarında toplumsal faaliyet ve etkileşimlerinde de bu kimliği nasıl ve ne ölçüde belirlemeye çalışmışlardır. Klasik gruplarda toplumda insanlar bütün sosyal varlıklarını bir grubun içinde kazanır ve bütün hayatlarını o gruba bağlı şekilde sürdürürler. Haznevi tarikatı 'da bu doğrultuda şekillenmiştir. Adap ve usulleri açısından tarikat il sofilerden Mevlana Halit ve Şeyh Ahmet el-Haznevi 'den günümüze kadar kayda değer değişimler olmaksızın kendisini koruyabilmiştir. Mardin'in dini sosyolojik fotoğrafını yansıtan nüfusu içerisinde belli bir sosyo-ekonomik tabanı ve etkinliği barındıran, kendilerine özgü medrese ve örgütlenme- faaliyetleri olan, halk arasında kanaat önderleri rolü üstlenerek toplumsal problemlerde arabulucu rolü üstlenen Nakışbendiliğin Halidiye kolunun Haznevi ekolünün toplumsal yapı içerisindeki rolü gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmaya beni yönlendiren ve her aşamasında sürekli desteğini gördüğüm tez danışmanım hocam Sayın Prof. Dr. Âdem EFE'ye saygı değer jüri üyeleri Prof. Dr. Ramazan UÇAR ve Prof. Dr. Asım YAPICI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Yine araştırmaya değerli katkılarından dolayı Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Asım YAPICI'ya bana zaman ayırarak tarikat hakkında bilgi veren Kabala Medresesi Müderrisleri ve Öğrencilerine Molla Hüsnü GEÇER'e emeklerini yaşamım boyunca benden esirgemeyen, haklarını ödeyemeyeceğim aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Nurettin AYDIN

ISPARTA-2016

KISALTMALAR

C.	: Cilt
ÇEV.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
FAK.	: Fakültesi
HZ.	: Hazreti
K.S.	: Kuddise Sirruhu
S.	: Sayfa
SAV.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
ÜNİ.	: Üniversitesi
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
V.B.	: Ve benzeri
V.S.	: Ve Saire
YAY.	: Yayınları

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Problemi	2
2. Araştırmanın Yöntemi.....	3
3. Araştırmanın Amacı	4
4. Sınırlandırma.....	4

I. BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

1. MARDİN’NİN TARİHSEL GELİŞİMİ	6
1.1. Mardin’in de Dini ve Sosyo Kültürel Hayat	6
1.2. Cumhuriyete Kadar Türk Hâkimiyeti Dönemlerinde Mardin’de Eğitim Ve Eğitim Kurumları	7
2. BİR TASAVVUFİ HAREKET OLARAK NAKİŞBENDİLİK	8
2.1. Tarikat Nedir	8
2.2. Nakışbendiliğin Temel Serüveni	12
2.3. Nakışbendi Tarikatı Esasları	17
2.4. Bazı Zahir Âlimlerin Nakışbendiye’ye Bakışı.....	19
2.5. Nakışbendiliğin Temel Öğretileri	20
2.6. Nakşiliğin usul ve Adabı.....	21
2.7. Nakışbendi Tarikatı’nın Bir Mürid Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri	21
2.8. Nakışbend Tarikatı’nın Temel Amacı	22
2.9. Nakışbendiliğin, Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkileri.....	24
3. MEVLA HALİT BAĞDADI	25
3.1. Halidiye Ekolünün Sistematize Edilmesi	28
3.2. Mevla Halit Bağdadi’nin Talebeleri ve Halifeleri	29

İKİNCİ BÖLÜM

1-TARİKATIN YAPISAL FONKSİYONEL ÖZELLİKLERİNE YÖNELİK BULGULAR.....	33
1.1. Şeyh Muhammed Ziyaeddin (Diyaddin) Nurşini	33
1.2. Şeyh Ahmet el Haznevi	35
1.3. Mezuniyeti ve Tarikat Halifeliğini Alması	37
1.4. İrşad Faaliyetleri Kapsamında Eğitim Metodu ve İlkeleri.....	37
1.5. Şeyh Muhammed Masum el-Haznevi.....	38
1.6. Halifeleri	39
1.7. Şeyh Alaeddin el-Haznevi	40
1.8. Halifeleri	41
1.9. Şeyh İzzeddin el Haznevi	42
1.10. Şeyh İzzeddin el Haznevi ve İlim	43
1.12. Şeyh Muhammed el-Haznevi.....	44
2. HAZNEVİ EKOLÜNDE TASAVVUFUN ANA ÇİZGİSİ	48
2.1. Nakışbendi Haznevi Ekolünün Diğer Tasavvuf Yollarından Farkı.....	49
2.2. Haznevilerin en önemli özellikleri.....	49
3. TARİKATIN USUL VE ADABINA YÖNELİK BULGULAR	50
3.1. Mistik Eğitim Öğrencisinin Tarikata İnisiasyonu (İntisap)	50
3.2. Tövbe ve İntisap.....	50
3.3. Tövbe Niyetiyle Abdest Almak	51
3.4. Tövbe Niyetiyle Boy Abdesti Almak	51
3.5. İki Rekât Tövbe Namazı Kılmak	52
3.6. Tövbe Etmek.....	52
3.7. Yirmi Beş Defa Estağfurullah Demek	53
3.8. Sekiz Adet Fatıha Okuyup Bağışlamak	53
3.9. Ölüm Rabıtası Ölümü Düşünmek.....	55
3.10. Mürşit Rabıtası.....	57
4. Haznevi müridler'inin kendilerini tanımlamaları	60
SONUÇ	64
KAYNAKÇA	66
ÖZ GEÇMİŞ.....	70

GİRİŞ

Din tabiatüstüne ve aşkın olana bağlanmaktır. Bu bağlamda din insanüstü veya ilahî bir güce yönelik inançların, dini ibadetlerin ve diğer ayinlerin oluşturduğu bir sistem olarak tanımlanabilir.⁴Din, her şeyden önce insanın fıtratı gereği ihtiyaç duyduğu inanç sistemidir. Bu yönüyle dinin tek tek bireylerin ruh dünyasına, anlam arayışlarına ve tecrübelerine hitap eden bir boyutu vardır. Diğer yandan dinin kültürel ve toplumsal hayatı etkileyen, topluluk oluşturan bir başka yönü de bulunmaktadır. İnsanlar dinden doğan gruplara rağbet göstermekte ve o grupların gösterdiği çizgide hareket etmeye gayret etmektedir. Gerek sosyokültürel hava gerekse bireysel özellikler insanların bir dini gruba girip girmemesinde ya da hangi dini gruba mensup olacakları hususunda etkilidir. Özellikle mistik yönü güçlü olan gruplar halk arasında daha çok rağbet görebilir. Ençok yön veren gruplar taraftar kazanırlar. Çünkü insan da kendisine toplum içinde rahatlık ve güven hissi verecek gruplarla bütünleşme eğilimi bulunmaktadır. Din insanın hem iç dünyasında hem de içinde yaşadığı kültürde, insanla birlikte varlığını sürdürmekte ve anlam kazanmaktadır. Bazı istisnalar olmakla birlikte insan da dinsiz yapamamaktadır. Din inanan bireyin, inandığı kutsal varlık ile arasındaki ilişki bağlamında, yaşanan zaman, zemin ve kültüre göre farklılıklar gösteren bir yaşam biçimidir.⁵ Din, insanın insan olma sürecinde büyük katkı sağlamaktadır.⁶

Mardin’de yaygın olarak bulunan Haznevilikte kuruluşundan günümüze kadar şeyhlik sırası büyük oğuldan kardeşe veya babadan oğula geçmiştir. Tarikat, liderini sürekli aile içinden çıkartmıştır. Tarikatın bilinen merkezi Suriye’dir. Ancak mensupları Suriye’deki iç savaş nedeniyle Türkiye’ye göç etmişlerdir. Tarikatın kendi bünyesinde verdiği eğitim Suriye hükümeti tarafından tanınmakta ve verilen icazet, diploma olarak kabul görmekteydi. Menzil grubunda Haznevi Tarikatı’ndan ayrılan bir grup olmakla birlikte grubun kurucusu Haznevi ekolünün halifesi olarak bilinmektedir. Biz bu çalışmada etkileşim kuramları çerçevesinde Haznevilik tarikatını incelemeye çalışacağız. Tasavvuf vasıtasıyla mistik yönden etkilenen insanlar genellikle tarikatlara yönelirler. Bizim de inceleme konumuza mevzu olan Haznevi tarikatında şeyh (lider) ya

¹Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Kitapevi, Adana, 2013. s.9.

²Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011s. 33.

³Yapılan din tanımları ve bunların dayanakları hakkın da daha fazla bilgi için Cox (2007); Mehmetoğlu (2004); Yapıcı (2007) ve Yıldız’a (2006) ‘ya bakılabilir.

da tarikat önderlerine bağıllık ve tarikatın usul ve erkânına riayet oldukça kuvvetlidir. Bireysel ve sosyal açıdan söz konusu tarikat iç ve dış dünyayı birleştirici ve madde-mana ilişkisini kurucu iddialara sahiptir. Bundan dolayı tarikat üyeleri birbiriyle sürekli etkileşim halindedirler. Karizmatik liderleri etrafında toplanan sofiler liderlerinin gösterdiği doğrultuda tarikatın geleneklerine sıkı sıkıya bağıllık göstermektedir. Örneğin yürürken dahi şeyh 'in bir adım önüne geçmezler. Diğer tarikatlarda olduğu gibi burada da adabı ve edebi ön planda tutan müritler sadece ruhsal itaate ve adaba değil, şekli unsurlara da son derece dikkat etmektedir.

Klasik gruplarda insanlar bütün sosyal varlıklarını bir grubun içinde kazanır ve bütün hayatlarını o gruba bağıllı şekilde sürdürürler. Haznevi tarikatı 'da bu doğrultuda şekillenmiştir. Adap ve usulleri açısından tarikat il sofilerden Mevlana Halit ve Şeyh Ahmet el-Haznevi 'den günümüze kadar kayda değer değişimler olmaksızın kendisini koruyabilmiştir.

Bu çalışmada inceleyeceğimiz Haznevi tarikatı dergâhları ziyaret edilmiş yetkilileri ile görüşülmüş sohbet halkası, rabita ve hatme-i Hâcegan'a bizatihi iştirak edilmiştir. Medrese' de okuyan 54 öğrenci ile sözlü mülakat yapılmıştır.

1. Araştırmanın Problemi

Tarikatların faaliyetleri toplumsal yapıyı oluşturan farklı kesimler tarafından olumlu ya da olumsuz değerlendirilmektedir. Dini grupların hem kendi içinde (iç grupta) hem de dini grup mensubu olmayanlarla (dış grup) ilişkileri bağlamında Mardin Hazneviliğinin araştırılması bu çalışmanın temel problemlerini oluşturmaktadır.

Mardin kent merkezinde dini ve dünyayı yorumlayışları bakımından birbirlerinden az ya da çok farklılaşan çok sayıda dini grup mevcuttur. Bizim araştırmamızın temelini oluşturan tarikat Haznevi ekolüdür. Tarikat üyeleri kendilerini ve bağıllı bulundukları grubu nasıl kimliklendirmekte, günlük yaşamlarında toplumsal faaliyet ve etkileşimlerinde de bu kimliği nasıl ve ne ölçüde belirlemeye çalışmışlardır. Tarikatın medreselerdeki eğitim faaliyetleri ve bu medreselerden mezun olan öğrencilerin tarikata bağıllılıklarını nasıl devam ettirmekte, yetiştirdiği mollalar tarikat içindeki faaliyetlerini nasıl sürdürmektedir. Saha araştırması, gözlemler ve serbest mülakatlardan sonra ritüelleri ve bunların uygulanış şekilleri ve tarikata yükledikleri anlamlar bizatihi gözlemlenmekle birlikte uygulanışına şahitlik edilmiştir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Din sosyolojisi açısından incelemeye çalıştığımız dini gruplardan Haznevi tarikatı nesnel bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Veriler objektif olarak toplanmış ve değerlendirilmiştir. Betimsel bir çalışma olan bu araştırmada mülakat ve gözlem tekniklerinden yararlanılmıştır. Bilgi toplama sürecinde ilk etapta doğrudan gözlem yöntemi kullanılmış, böylece tarikat hakkında genel bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte özellikle tarikatın ritüelleri tespiti gayret edilmiştir. Haznevilikle ilgili doküman dergi, internet sayfaları gözden geçirilmiş, bu anlamda tarikatın kendi yayınları ile onlar hakkında yapılan diğer yayınlar içerik çözümlemesi ile değerlendirilmiştir⁷ Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanırken tarikatın görevlileri ile görüşmeler yapılmıştır. Medrese okuyan 54 öğrenciyle yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden yararlanılmıştır.

Haznevilik Suriye ve Türkiye’de yaygın bir tarikattır. Bununla birlikte bu çalışmada genelde Türkiye, özelde Mardin ili dikkate alınmıştır. Buna göre çalışmanın örneklemini Mardin Haznevileridir. Mardin’de dini hayatın anlaşılmasında dini grup, tarikat ve cemaat kavramları merkezi öneme sahiptir. Çünkü tarikat ve dini gruplar bireylerin dini tutum davranış ve yaşayışlarında belirleyici yapılardır.

İnsan doğası gereği birlikte yaşamaya ihtiyaç duymaktadır. Dini ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayan, grup yapısıyla ilişkiye giren bireyler bu süreçte yeni ilişki ve davranış biçimleri geliştirmektedir. Bu yeni toplumsal ilişkiler ağının anlaşılması ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini toplumsal ilişkiler ağının anlaşılmasında çok taraflı bir tabloyla karşı karşıya bulunuyoruz. Birey değişik katılım ve davranışlarıyla tarikat yapısının devamını sağladığı gibi tarikatlar de bunun karşılığında bireye sosyal açıdan saygın bir dini-sosyal kimlik vermektedir. Tarikatın yarattığı sosyal dini kimliğin nasıl oluşturulduğunu ortaya koymak tarikat yapılanmasını oluşturan unsurların belirlenmesini gerektirmektedir.⁸ Bu çalışma esas olarak sembolik etkileşim kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Sembolik etkileşimcilik kuramı toplumsal gerçekliğin bireysel aktörlerin anlam sistemlerine dayandırılarak ele alınması gerektiğini savunan mikro sosyolojik teorilerdendir. Kuramın öncüleri aynı zamanda Chicago ekolünün de temsilcileri olan George Siemens, Robert Park, William İshak

⁴ Adem Efe, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, Dönem Yay, İstanbul 2013, s. 15.

⁵ Efe, s. 21.

Thomas (1863-1947) Charles H. Cooley ve John Dewey'dir.⁹ Bu kuramda hiç kuşkusuz Mead'in görüşleri öne çıkmıştır. Mead'in anlamak için sembolik anlamda "ben", "ben ile etkileşim" ve "benin gelişmesi" kavramlarından bahsetmek gerekir. Çünkü onun ben ile ilgili görüşünde sembolik etkileşim, merkezi konumdadır.

Biz bu çalışma Nakışbendiliğin kuruluş süreci, gelişimi ve farklı şekillerdeki isimlendirmelerine kısaca değineceğiz. Asıl konumuz olan Haznevilik ekolünü hem literatür, hem gözlem, hem de yarı yapılandırılmış mülakattan elde ettiğimiz bilgilerle analize çalışacağız.

3. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Suriye merkezli olan ancak Türkiye/Mardin'de yoğun faaliyetleri bulunan Haznevilikle ilgili üç temel soruya cevap aramaktır:

- a) Haznevilik nedir? Hazneviler Nakışbendi silsilesine nereden müdahil olmuşlardır. Haznevi şeyhleri kimlerdir?
- b) Ritüelleri, tarikat usul ve adabı nelerdir?
- c) Tarikatin iç grup örgütlenmesi ve dış gruplarla ilişkileri nasıldır.

Buna göre, dinden doğan bu tarikatın neliği, kimliği, oluşum süreci, özellikleri, ritüelleri ve faaliyetleri araştırmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın ana amacı Mardin örneğinden yola çıkarak söz konusu tarikat anlamak ve açıklamaya çalışmaktır. Bu konunun din sosyolojisi açısından pek çalışılmadığını ve kendinden sonra yapılacak çalışmalara emsal oluşturmasını umuyoruz.

4. Sınırlandırma

Haznevi ekolü Türkiye'nin birçok ilinde temsilcileri bulunmakla birlikte değişik ülkelerde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bilimsel bir çalışma bir olguyu belli bir örnekleme derinliğine ele alma biçimidir. Bu nedenle Haznevi Ekolü Mardin örneğinde analize çalışılmıştır. Dolayısıyla bu araştırma Mardin Haznevileriyle sınırlıdır. Ayrıca araştırmanın yapıldığı dönem, zamanın ruhu, seçilen örneklem ve sorular sorularla sınırlı olduğunu vurgulamak durumundayız. Buna göre Mardin'in dini

⁶ Berenice M. Fisher ve Anselm L. Straus, "Etkileşimcilik", Çev.: Kurtuluş Dinçer, Tom Bottomore-Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Der., ve Çev.: Mete Tunçay, Aydın Uğur, Yay., Ankara 1990, s. 470-508.

sosyolojik fotoğrafını yansıtan nüfusu içerisinde belli bir sosyo-ekonomik tabanı ve etkinliği barındıran, kendilerine özgü medrese ve örgütlenme- faaliyetleri olan, halk arasında kanaat önderleri rolü üstlenerek toplumsal problemlerde arabulucu rolü üstlenen Nakışbendiliğın Halidiye kolunun Haznevi ekolünün belirlenen amaç ve yöntemle ele alındığını söylemek durumundayız.

I. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. MARDİN'İN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Mardin'in de Dini ve Sosyo Kültürel Hayat

Mardin'in ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmiyorsa da kuruluşu Eski Yakın Doğu tarihine göre Subariler zamanına kadar dayanmaktadı. Alman Arkeologu Baron Marvan Oppenheim'in (1911-1929) yılları arasında yaptığı kazılardan elde edilen sonuçlara göre: Subariler'in Mezopotamya'da (MÖ.4500-3500) yaşamışlardır. Oppenheim'in bu iddiasına delil olarak Sümer ve Babil katları arasında bulunan kiremitleri göstermiştir. Gınavaz Örenyeri'nde 1982 yılında başlayıp 1991 yılına kadar sürdürülen arkeolojik kazı ve araştırmalar sonucunda Gınavaz'ın MÖ.4000'den MÖ.7. yüzyıla kadar sürekli olarak yerleşme alanı olduğu anlaşılmaktadır. MÖ.4000 sonlarına tarihlenen Geç Uruk Devri, Gınavaz kalıntılarının en alt kültür tabakasını oluşturmaktadır. Bu kültür tabakasının üzerinde yer alan Er Hanedanlar Devri mimari tabakaları daha çok ölü gömme adetleri açısından araştırılmış ve değerlendirilmiştir. Tespit edilen mezarlara göre ölümler bu devirde eski Mezopotamya geleneklerine göre açılan çukurlara dizler karınlarına çekik olarak yatırılmakta daha sonra yakılan hafif ateşle manevi temizlik sağlanarak dünyevi ilişkiler kesilip çukurlar kapatılmaktadır. Mezar içinde şahsi eşya olarak metal silahlar, metal süs eşyaları ve mühürler kült ve seramik kap örnekleri çok sayıda tespit edilmiştir.¹⁰

Sümer Kralı Lugalzergiz MÖ.2850 yılında Akdeniz'e kadar uzandığı seferinde Mardin'i hükmü altına almıştır. Şehircilik, sulama ve tarım alanında ileri bir seviyeye ulaşan Sümerler, geniş fetihler sonucu güçlerini kaybedince 30 yıl sonra Mardin'i Akadlar'a bırakmışlardır(MÖ.2820). Akadlar, MÖ.2500 yıllarında Sümerler'le anlaşarak Akad-Sümer Devletini kurmuşlardır. Ekrem Memiş'in "Eski Çağ Türkiye Tarihi" adlı kitabında: "Mezopotamya'da büyük İmparatorluk vücuda getiren Sami Kökenli Akadların vesikalarından anlaşıldığına göre, MÖ.3000 sonlarında Mardin merkez olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Kuzey Mezopotamya'daki Musul ve Kerkük dolaylarında Hurriler adıyla anılan bir kavim oturuyordu"¹¹ diye yazar. Mardin,

¹⁰Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, Ekim Basım Yayın, Bursa, 2015, s.80.

¹¹Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, , Ekim Basım Yayın, Bursa, 2015, 85.

MÖ.2230'lu yıllarda Elam şehri oldu. Amuri ailesinin altıncı ferdi olan Hammurabi, Sümer topraklarını Babil'in idaresi altına alınca bu kez de Babil Devleti'ni kurmuş, ardından Yukarı Mezopotamya'ya saldırınca Mardin'i de istila ederek topraklarına katmıştır

Artuklular'dan İl Gazi Bey Mardin'i 1105'te ele geçirerek devletin başkenti yapar. Halep'i aldığı gibi Haçlılara karşı giriştiği mücadeleler dolayısıyla İl Gazi Bey büyük ün kazanır. Antakya Haçlı Prensi Roger'i yenerek Silvan'ı ele geçirir. İl Gazi'nin ölümünden sonra oğulları ve yeğenleri devletin başına geçerek Diyarbakır, Harput Kalesi ve civarına hâkim olup, Haçlıları, Frankları, Urfa Kontu'nu, Bilecik Haçlı Senyör 'ünü ve Kudüs Kralı Bodven'i yenerek büyük başarı kazanırlar. Böylece Artuklular bölgede büyük devlet kurarlar. Bu devletin 304 yıllık egemenliği sürecinde çok sayıda tarihi camii, medrese, hamam ve kervansaray yapıp, birçok da cami, medrese ve manastır onarılmıştır.

Mardin'i teslim etmeleri halinde Avrupa'nın en büyük şehirleri arasına gireceklerini, işsizliği ortadan kaldıracaklarını ve yönetimi yerli halktan oluşturacaklarını anlatmıştır. Ancak şehrin ileri gelenleri binlerce asker tarafından şehrin korunduğunu, gitmemeleri durumunda kan döküleceğini bildirmişlerdir. Durumun ciddiyetini anlayan Norman kendisine istasyona kadar eşlik edilmesini istemiş ve trene binerek şehri terk etmiştir.¹² Mardin değişik dini gruplara ve ırklara ev sahipliği yaptığı için medeniyetin beşiği olarak da adlandırılmaktadır. Kurtuluş Savaşı sırasında işgale uğramamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra il konumunu sürdürmüştür.¹³

1.2. Cumhuriyete Kadar Türk Hâkimiyeti Dönemlerinde Mardin'de Eğitim Ve Eğitim Kurumları

Tarihi süreç içerisinde Mardin'in eğitim ve eğitim kurumları incelendiğinde Artukoğlu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerine referans veren eğitim kurumlarına (cami, mescit, külliye, medrese zaviye vs.) baktığımızda şehrin dokusuna Türk-İslam kimliğini eklemiştir. 1085 yılından itibaren Türkmen boyları aşiret olarak bu bölgeleri yaylak ve kışlak olarak tutmuş daha sonra Mardin'i eğitim ve kültür merkezi haline getirmişlerdir. Mardin Artukoğlu hâkimiyeti döneminde camiden çok medreselere önem verdiğini görüyoruz. Cami olarak Ulu Caminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu Arap

⁷<http://omerlihem.meb.k12.tr/tema/icerikdetay.php?KATEGORINO=349047> 26.02.2016.

⁸<http://www.mardinlife.com/mardin-tarihi-gecmisten-gunumuze-bilgi-36> 27.02.2016

İslam devletleri döneminde yapılmış cami ve mescitlerin yeterliliği kanaatini verirse de Artukoğlularının medrese yapımına özel bir önem verdiği açıktır. Çünkü Anadolu'nun Türklerin yerleşimine açıldığı dönemde, Artuklular fethettiği topraklarda bir taraftan mevcut etnik ve dini topluluklara hoşgörü ile davranılmış, diğer taraftan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayıcı yapılanma içinde olunmuştur. Akkoyunlu döneminde ise camilerin yanı sıra zaviyelerin yapımına önem verilmiş. Tekke ve zaviyelerin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Osmanlı döneminde Mardin'de cami-i inşaatının daha çok önem kazandığını görmekteyiz. Osmanlı devleti XVIII. yüzyılda Batılılaşma hareketi veya sürecinde bütün geleneksel kurumların bir değişim ve dönüşüm geçirdiği dönemde Mardin'de de eğitim alanında önemli değişiklikler olmuştur.¹⁴

2. BİR TASAVVUFİ HAREKET OLARAK NAKİŞBENDİLİK

2.1. Tarikat Nedir

Arapça da tarikat yol demektir. Metot, usul ve anlamlarınada gelmektedir. Tasavvuf benliği anlamaya yönelik içsel ve doğrudan bir yoldur. Arif bir kişi tarafından yönlendirilen ve bireysel anlamayı doğrudan tecrübe eden mutasavvıf, kutsala yönelen kalbi saflaştırmayı öğrenir. Cüneyt'e tasavvuf nedir? diye sorulunca; gönlü tazelemek, nefsin arzularından uzak durmak ve peygamberin dinine uymaktır diye cevap verir.¹⁵Şeyh denilen bir öğretmen nezaretinde, istekli'nin (mürit veya talib) Allah'a ulaşma, yani sürekli Allah tefekkür ve bilincini (ihسان) kazanma konusunda takip ettiği usule veya metoda, tarikat adı verilir.¹⁶Tasavvufta, Allah'a ulaşmak için tutulan yol. Bu yol boyunca yapılan yolculuk bir Şeyh'in öncülüğünde gerçekleşir. Her yolun, kurucusu, öncüsü tarafından belirlenen birtakım kuralları, töreleri vardır. Hicri 6. (M. 12) yüzyıldan başlayarak çok sayıda tarikat kurulmuş ve bunlar şubelere, kollara ayrılarak bütün İslam dünyasına yayılmış ve günümüze kadar gelmişlerdir.

Mutasavvıflara göre Allah'a ulaşan yollar sayısızdır. Herkesin vuslatı ayrı ayrı kural, yöntem ve yollarla gerçekleşebilir. Esas olan yönelmedir. Örneğin Kâbe'nin belirli bir yanında bulunmak değil, ona yönelmek önemlidir. Kâbe'ye ulaştıran bu

⁹<http://www.mardinliyim.com/mardin-egitim-tarihi.html> 26.02.2016.

¹⁰ Kayıklık, S.49.

¹¹Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Değişimler Sözlüğü*, Ağaç Kitap Evi Yay.,5. Basım İstanbul, Ağustos 2009 s.627.

yöneliştir. Bu nedenle mutasavvıflar, "*Allah'a ulaşan yollar yaratıkların nefesleri sayısındadır.*" (Necmeddin Kübra), "*Allah'a ulaşan yollar yaratıkların sayısındadır*" (Ebu Bekir Talemsani) ve "*Allah'a ulaşan yollar yıldızların sayısındadır*" (Ebu'l-Hasan Müzeyyin). Bu düşüncelerini de "*Bizim yolumuzda mücahede edenleri biz yollarımıza ulaştırırız*"¹⁷ ayetine dayandırırılar.

İlk mutasavvıflar, düşünce ve tecrübelerini, çevrelerinde toplanan insanlara aktarmakla birlikte bugünkü anlamda birer tarikat kurmamışlardı. Kendilerine şeyh, şeyh-i sohbet ve üstat; çevresine toplananlara da sahip deniliyordu. Bir tasavvuf okulu, tasavvuf hareketi sayılabilecek bu kümelenmeleri daha sonraları tarikat olarak adlandırıldı. Tasavvuf tarihine ilişkin kaynaklar bu anlamdaki ilk tarikatlar olarak: *Muhasibiye* (Haris Muhasibi, ö. 243/857), *Kassariye* (Hamdun Kassar, ö. 271/884), *Tayfuriye* (Bayezid-i Bistam, ö. 234/848), *Cüneydiye* (Cüneyd-i Bağdadi, ö. 297/909), *Nuriye* (Ebu Hüseyin Nuri, ö. 295/907), *Sehliye* (Sehl bin Abdullah Tusteri, ö. 283/896), *Hakimiye* (Hakim Tirmizi, ö. 285/898), *Harraziye*; (Ebu Said Harraz, ö. 277/890), *Hafifiye* (Ebu Abdullah bin Hafif, ö. 372/982), *Seyyariye* (Ebu Abbas Seyyari, ö. 982) isimleri ile anarlar. Sosyolojik olarak mistik yönü ağır basan insanların yaptığı çalışmalar kendilerinden sonra kendi isimleri ile anılmıştır. Tarikatı kendilerinden sonra sistematize eden başka bir şeyh gelmesi halinde sistematize eden Şeyh'in ismiyle anılmaya başlar. Son zamanlardaki tarikatlarda kendi yaşadığı semt veya şeyhin sorumlu olduğu Cami'nin ismini alan tasavvufi gruplarda mevcuttur. Ankara'da Hasan Kuşçuoğlu Galibiler, Erzurum'da Mehmet Kırkinci-Kırkincılar, Adıyaman Şeyh Abdulhekim-Menzilciler, Suriye Şeyh Ahmet el-Haznevi-Hazneviler. Hüseyin Hilmi Işık-Işıkcılar, Süleyman Hilmi Tunahan-Süleymancılar, Mehmet Zahit Kotku-İskender paşa Cemaati, Mehmet Sami Ramazanoğlu-Erenköy Cemaati, Ebu İshak İsmail Efendi-İsmail ağa Cemaati İsmail ağa Camii imamı Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Oflu olması hasebiyle Oflular denilmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye'de ki tarikatların büyük bir çoğunluğu liderlerinin ismi, semt ismi veya camii isimleriyle tarikatları anılmaktadır.

¹²Ankebut, 29/69.

Kurumsallaşmakla birlikte düşünceleriyle daha sonra gelişen tasavvuf hayatı ve kurulan tarikatları önemli ölçüde etkileyen bu oluşumlardan sonra H. 6 (M. 12) yüzyıldan başlayarak gerçek tarikatlar doğdular. Bu tarikatlarla kurucuları da şöyle sıralanabilir:

Yeseviye (Ahmed Yesevi, ö. 562/1166), Kadiriye (Abdülkadir-i Geylani, ö. 562/1166), Rifaiye (Ahmed Rifai, ö. 578/1182), Medyenîye (Ebu Medyen Şuayb bin Hüseyin, ö. 590/1193), Kübrevîye (Necmeddin Kübra, ö. 618/1221), Sühreverdiye (Ebu Hafs Ömer Suhreverdi, ö. 632/1234), Çeştiye (Muinuddin Hasan Çesti, ö. 633/1235), Şazeliye (Ebu'lHasan Şazeli, ö. 656/1258), Bektaşîye (Hacı Bektaş Veli, ö. 669/1270), Bedevîye (Ahmed bin Ali Bedev, ö. 675/1276), Desukiye (İbrahim Desuki, ö. 693/1293), Mevlevîye (Mevlana Celaleddin Rumi, ö. 672/1273), Sadiye (Saduddin bin Musa Cebbavi, ö. 700/1300) Nakşbendiye (Bahauddin Nakışbendi, ö. 791/1388), Halvetiye (Ömer bin Ekmeluddin Lahici, ö. 800/1397) ve Bayramiye'dir (Hacı Bayram Veli, ö. 833/1429). Nakışbendiler günümüze kadar birçok isim değişikliğine uğramış Sıddıkiyye, Tayfûriyye, Gujdevâniyye, Hâcegâniyye, Nakışbendiyye, Ahrârîyye, Muceddidiyye, hâlidiyye (Mevlana Halid)¹⁸

Nakışbedliğe bekri tarikat denir. Kimi zaman silsilede birbirini hiç görmeyen, aralarında zaman farkı bulunan kişiler peş peşe gelir. Bu durumda, önceki kişinin sonrakini ruhaniyetiyle eğittiği kabul edilir. Bu durum üveysilik olarak tanımlanır. Tarikat etkinlikleri tekke, zaviye, dergâh, hankah, asitane¹⁹(tarikat pirinin kaldığı tekke veya metfun olduğu yerlerdir. Tasavvufi edebiyatta ise, şeyhin kapısıdır ki oradan himmet umulur.)gibi adlarla anılan yerlerde yürütülür. Her tarikatın asitane adıyla anılan merkez tekkesi, tarikat pirinin bulunduğu ya da gömülü olduğu tekkedir. Tarikata girmek isteyen talipler biat ve inabe adı verilen bir törenle şeyh tarafından tarikata kabul edilir. Talib, bu kabulden sonra mürit olarak tarikatın kural ve yöntemlerine göre eğitilerek manevi yolculuğunu (seyr-u süluk) tamamlar. Tarikatın bu kural ve yöntemlerine adap ve erkân denir. Tarikat eğitimini tamamlayan mürit, şeyhin halifesi olma ve onun adına tarikat etkinliğini sürdürme hakkı kazanır. Tarikatlarda eğitimin başlıca yöntemi zikir ve çiledir. Her tarikatın taç, hırka, kemer ve benzeri giysileri de diğerlerinden ayrıdır.

¹³Ahmet Çağıl-Mehmet İdirar, *Tasavvuf ve Tarikat Nedir?.*, Şadırvan Yay.,2012.

¹⁴ Cerrahoğlu, s.63.

Tarikatlar düşünce sistemleri, zikir biçimleri ve yöntemlerine göre çeşitli sınıflara ayrılırlar. Düşünce sistemleri bakımından tarikatlar ba-şer ve bışer olarak ikiye ayrılırlar. Ba-şer (makbul, hak, ortodoks) tarikatlar denildiğinde Kadiriye, Nakşbendiye, Mevleviye gibi sünni tarikatlar akla gelir. Zikir biçimleri açısından tarikatlar dörde ayrılırlar: Kıyami tarikatlar (turuk-ı kıyamiye), kuudi tarikatlar (turuk-ı kuudiye), hafi tarikatlar (turuk-ı hafiye) ve cehri tarikatlar (turuk-ı cehriye). Kadiriler, Mevleviler, Halvetiler gibi zikirlerini daha çok ayakta yapan tarikatlara kıyami tarikatlar; Nakışbendiler ve Melamiler gibi oturarak yapanlara da kuudi tarikatlar denir. Nakışbend gibi zikirlerini ses çıkarmadan, gizlice yapan tarikatlar hafi tarikatlar; Kadirler gibi sesli olarak, açıktan yapanlar da cehri tarikatlar adını alır. Ama bu ayrım çok kesin değildir. Çünkü zaman zaman aynı tarikatın hem oturarak, hem ayakta (Halvetilik gibi), hem gizli, hem de açık zikir yaptığı (Bayramililik gibi) görülebilmektedir.

Tarikatlar yöntemleri bakımından da farklı sınıflamalara tabi tutulur. Bunlardan en yaygın olan sınıflamaya göre tarikatlar yöntemleri bakımından tarik-i ahyar, tarik-i ebrar ve tarik-i şuttar denilen üç sınıfa ayrılır. Tarik-i ahyar (hayırlıların yolu), Allah'a ibadet ve takva ile ulaşmak isteyenlerin yoludur. Bu yolu tutanlar oruç, namaz, hac ve Kur'an okuma gibi ibadetleri çok yaparlar. Bu yol Allah'a ulaşmak için çok uzun bir süre çalışmayı gerektirir. Bu nedenle, bu yolla Allah'a ulaşanların sayısı çok azdır. Tarik-i ebrar (iyilerin yolu), Allah'a mücadele ve riyazetle ulaşmak isteyenlerin yoludur. Bu yola girenler, iyi huylar edinmeye, gönlünü arındırmaya, kalbini temizlemeye, iç dünyalarını imar etmeye önem verirler. Bu yolla Allah'a ulaşanların sayısı önceki yola göre daha fazladır. Tarik-i şuttar (coşkuluların yolu), Allah'a aşk, cezbe ve muhabbetle ulaşmak isteyenlerin yoludur. Tarik-i sairin de denilen bu yol, iradeye bağlı bir ölüm üzerine kurulmuştur. Başlıca ilkeleri tövbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, sürekli zikir, Allah'a teveccüh, sabır, murakebe ve rızadır.

Tarikatlar, kuruluşlarından itibaren yalnız dini, tasavvufi bir örgütlenme halinde kalmayarak sosyal, siyasal, kültürel, sanatsal ve askeri birer kurum olarak önemli görevler yaptılar. Ancak 20. yüzyıla doğru eski saflıklarını kaybettiler. Bu nedenle, son dönemlerde şiddetli eleştirilere hedef oldular. Bu eleştiriler yalnız dışarıdan değil, tarikatların kendi içinden de geliyordu. Örneğin bir tarikat (Kuşadaviye) piri olan Kuşadalı İbrahim (ö. 1846) tekkelerin birer meyhane ve kerhane haline getirildiğini söyleyerek kapatılmasını öneriyordu.

Osmanlıların son döneminde bazı mutasavvıflar ve devlet tarafından başlatılan iyileştirme çalışmaları da istenilen sonuca ulaşamadı. Tarikatların faaliyetlerine, Cumhuriyet döneminde, TBMM tarafından 30.11.1351 (1925) tarihinde kabul edilip 13.12.1351 (1925) tarih ve 243 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı "Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıkla birtakım unvanların men ve ilgasına dair kanunla son verildi.²⁰ Ne var ki, varlığını gizlice sürdüren tarikatlar, günümüzde faaliyetlerine yaygın biçimde devam etmektedirler.

2.2. Nakışbendiliğin Temel Serüveni

Nakış yapmayı ifade eden farsça iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş bir sözcük.²¹ Şeyh Abdulhalık Gujdevani tarafından sistemleştirilen, Muhammed Bahaiddin Şah-ı Nakışbend'in isim babası olduğu tarikattir. Bahaiddin Nakışbend'in adı, Muhammed b. Muhammed el-Buhari'dir. 718/1318 tarihinde Buhara'ya 9 km. uzaklıkta bulunan Kasr-ı Arifân (eski adı Kasr-ı Hinduvar)'da doğdu.²² Nakışbendi dünyaya geldiği zaman, Hacegan tarikatinin şeyhlerinden Muhammed Baba Semmâsi (ö. 740/1339) müritleriyle birlikte o köye gelmiş ve henüz çok küçük yaşlarında bulunan Nakışbendi manevi evlatlığına almıştır. Bahaiddin kendi hallerinden bahsederken, bu konuda şöyle der: "*Benim hakkımda zuhur eden Allah Teâlâ'nın lütuflarından ilki, daha çocukluk çağında iken, kadri yüce Şeyh Hâce Muhammed Baba Semmâsi'nin nazarları ile müşerref olmam ve beni evlâtlığa kabul etmeleridir.*"²³ Baba Semmâsi, müritlerinden Emir Külâl'e; "*Bu erin terbiyesi sana aittir*" diyerek, Nakışbendi ona emanet ettiği rivayet edilir.²⁴

Nakışbendi, her ne kadar Emir Külâl'e intisap etmişse de, muteber kaynakların haber verdiğine göre, onun gerçek şeyhi, kendisinden çok sene önce vefat eden Abdulhâlik Gücduvâni. 617/1220)'dir. Tasavvufta, kişinin kendisinden Önce vefat etmiş olan herhangi bir şeyhin ruhaniyetinden feyz alarak rabita kurmasına, "*Üveysilik yolu*" adı verilir.²⁵ Bahaiddin on sekiz yaşlarında iken, ailesi onu evlendirmek istemiş,

¹⁵ 13.12.1351 (1925) tarih ve 243 sayılı Resmi Gazete ve 677 sayılı "Tekke ve zaviyelerler kanunu

¹⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, Rehber Basım Yay., Ankara 1997, s.533.

¹⁷ Tahsin Yazıcı, *Nakışbendi mad.*, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, IX, 52.

¹⁸ Salahuddin b. Mübârek el-Buhârî, *Makamat-ı Muhammed Bahaiddin Nakışbendi*, trc. Süleyman İzzî, İstanbul 1983, s. 29.

¹⁹ Seyfuddin Ali b. Hüseyin, *Reşahatu Aynil-Hayat*, İstanbul 1291, s. 48.

²⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1990, s. 430; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1985, s. 294.

Bahauddin, Baba Semmâsiyi davet etmek için Semmâs'a gitmiş, oraya varınca, hocanın sohbetine iştirak etmiş, sohbetin kendisine verdiği zevk ve huzurdan sonra mescide gitmiş ve Cenab-ı Hakk'a, "*Ya Rabbi! Bana belâ yükünü çekmek için kuvvet ver. Bu hususta bana ihsanda bulun*" diye dua etmiştir. Baba Semmâsi onun bu durumunu öğrendiği zaman, kendisine: "*Îlâhi Sen, rızana uygun olanı ne ise, onu bu zayıf kuluna ihsan eyle*". diye dua etmesini, zira her zaman Allah'ın rızasını kazanmayı gaye bilen kimseye belâ ulaşmayacağını, şayet Allah'ı Teâlâ bir velisine belâ gönderirse, yine kendi inayetiyle ona kuvvet ve tahammülü ihsan edeceğini, insanın kendi iradesiyle belâ istemesinin doğru olmayacağını söylemiştir. Baba Semmâsi vefat ettikten sonra, Semerkant'a gitmiş, oradaki dervişlerin sohbetine iştirak etmiş, kısa bir zaman içinde onların saygısını kazanmış ve tekrar memleketi Kasr-ı Arifân'a dönmüştür.²⁶ Bahauddin Nakışbendi iki kez Hicaz'a gitmiştir. Gidiş ve gelişlerinde çeşitli zatları ve yerleri ziyaret etmiştir. Memleketi olan Kasr-ı Arifan'da bir mescit yaptırmış ve inşaatında bizzat çalışıp işçilik yapmıştır.²⁷

Tasavvuf isim olarak olmasa da müntesiplerine göre İslam'la yaşar. Çünkü asli doktrinleri uygulamaları tamamen İslami olan iki kaynaktan ortaya çıkmıştır. Allah'ın kitabı ve elçisinin sünneti dolayısıyla meşru bir tarikatın tarihi belli bir bölümünde isim babasının himayesi altında ortaya çıktığını farz etmek tam doğru olmaz. Her tarikat tabiri caizse İslam'ın ilk dönemini ve İranlı şair Fahrettin Iraki (v. 688-1289)'nin sözleri ile "*Rahman'ın kervansarayında ki sofî*" olan peygamberin bizzat şahsına ne kadar uzanan bir inisiyatik geleneğin müstakil temsilcisi ve sadeleşmesidir. Burada sadece kronolojik olarak değil, ayrıca tarih üstü diyarındaki gelenek kaynağı ile mutasavvıfı bağlayan nakil zincirleri yani silsilelerin nihai anlamları yatar.²⁸ Sahibi özellikle de en eski halkalarda belgeleri aramakta sorgulanır tarikatların kendilerine olan belgelerine olan sözü farklı olarak İslam'ın dini bir sistem olarak tarihindeki tüm değişikliklere rağmen ilk döneminden bu yana dikkat çekici bir süreklilik arz ettiği şeklinde umumi bir kanaat bulunmaktadır. Bu yalnızca tasavvuf için değil ayrıca Ehli Suffe'den bir kaç zincirin hem yazılı hem de kavli naklinin ilk dönem hadisçilerini büyük âlim

²¹ Ali b. Hüseyin, *Reşahât*, s. 18.

²² Ali b. Hüseyin, *Reşahât*, s. 61.

²³ Hamit Algar, *Nakışbendilik, İnsan Yay.* İstanbul, 2013, s.15.

Buhari'yle²⁹ilişkilendirildiğini, mezheplerin ve hadis ilminin kurucuların ne kadar zor bir nakil süreci geçirdiğini gözlemlediğimiz bu olgu fıkıh içinde geçerlidir.

Nakışbendiler her daim kendilerine peygamberin ve ashabın bütün uygulamalarının emanetçisi addetmişlerdir. Dolayısıyla Nakışbendi'nin müceddidiye kolunu Batı Asya'ya tanıştıran Muhammed Murat Buhari (v.1142-1729) Nakışbendi'ye hiçbir ilave veya eksiltme olmaksızın Nakışbendiye'yi ashabın yolu olarak tanımlamıştır. Peygamberden sonra Nakışbendi silsilesinin ilk halkası, Nakışbendilere göre sadece peygamberin ilk ve seçkin bir halifesi olmayıp sadece eşsiz bir manevi makam sahibi bir şahsiyet olan peygamberlerden sonra insanların en iyisi Ebu Bekir El-Sıddık'tır. Nakışbendiler bu görüşü destekler mahiyette birçok hadisi örnek gösterirler; en çok da “*Rabbim göğsüme akıttığı hiçbir şey yoktur ki ben de Ebubekir'in göğsüne akıtmış olmayayım*”.³⁰ Bu göğüsten göğüs'e geçiş tasavvuf yolunun özü ve metotlarından bahsedilmesine bir atıftır.

Nakışbend'yenin kendine has ayıklığı, şeriata sıkı sıkı bağımlılığı ve gösterişten uzak duruşunun, Nakışbendigeleneginin ana kaynağı olan Sıddıktan tevarüs ettiği bir hususiyettir.³¹

Nakışbendi silsilesi Ebubekir'den-Selman-ı Farisi, kasım bin Muhammed Bin Ebubekir ve Caferi Sadık'tan Beyazıd Bistami'ye geçer. Silsileleri geçmişe dönük süreçleri ayrılmasında birçok kaynak Tarikatı Beyazıt zamanına kadar tarikatı Bekriye(Ebubekir'in yolu) veya tarikatın Sıddıkiyye (Sıddıkın yolu) olarak bilindiğini ve ondan sonra Beyazıt'ın bir lakabı olan Tayfur'a atıfla Tayfuriyye olarak tanımlanmaya başladığını yer vermektedirler.³² Bu isimlendirmelerin doğru olması pek muhtemel değildir. Hucviri'nin keşfu'l mahcub (v. 463/1071)'unda Tayfuriyye olarak bilinen bir gruptan bahsedilse de bunlar sadece beyazıd'e Sıddık olan ve intisabı olarak ondan gelmeyip onun yolunu takip eden kişilerdir. Bir takım tarikatın özellikle Nakşbendiye gibi yaygın bir tarikatın kimliğinin tespiti çoğunlukla zordur. Belli bir tarihe dayanan önceden düşünülmüş bir temeli yoktur; onun yerine zaman içinde bir şekillenme söz konusudur. Şekillenmenin faktörlerini ise bütünüyle teşhis etmek kolay

²⁹ Bkz. Fuat Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları* (İstanbul, 1956).

³⁰ Mahmut Hakkı(çağdaş bir Türk şeyhinin müstearı),Ebu Bekir es-Sıddık (n.p.,1337/1919-açıkça yanlış bir tarih), s.54.

³¹ Algar, *Nakışbendilik*, İnsan Yay. İst., 2013, s.17.

³² Bkz., mesela, Seyyid Hasib Üsküdarî, *Menakıb-ı Şeyh Emin Tokadi*, elyazması. Ali Emiri (şeriye) 1103, f.28b.

değildir. Şekillenmesi tamamlandıktan sonra bile bir tarikat çok sayıda kollara ayrılır ve azçok formel kimlik korunur. Kollar çoğunlukla farklı karakteristik özellikleri kazanır; bu özellikler İslam dünyasında belli bir bölgedeki farklı bir manevi iklimden, bir veya bir kaç başka tarikatla olan karşılıklı etkileşiminden veya belli bir şeyin bir çeşit içtihat sayılan³³ yeni uygulamalarından kaynaklanabilir. Bununla beraber bir tarikatın literatürün de ortaya konan aşağı yukarı belli prensipler var olduğu da gerçektir. Bu nedenle Nakışbendi yolunun esaslarını belirlemek için Hacı Abdulhalık GÜJDEVANİ (v.617-1220) tarafından ortaya konan 8 prensibe Hacı Bahaeddin Nakışbend (792-1389) tarafından bunlara eklenen üç prensiple beraber kelimatı Kudsiyye olarak bilinen Toplam 11 prensibe başvurmak gerekir. Bunun dışında Muhammed Murat buhari'nin (v.1142-1729), tarifi "ekleme ve çıkarma yapılmadan ashabın yolu" söz konusu edilebilir veya Nakışbendi halidiye kolu el kitaplarında belirtilen tarikat 4 esasının listesini çıkarılabilir.³⁴

Nakışbend, Hanefî mezhebine mensuptur. Her fırsatta sohbet eder, vaaz ve nasihatte bulunur ve "*Tarikimiz sohbet üzerinedir*" diyerek, müritlerini de buna teşvik ederdi. Aynı zamanda o, çok mütevazı idi; misafirlere çok saygı gösterirdi. Hayvanlara karşı bile sevgi beslerdi ve haramdan son derece sakınırdı. Ölümünden bir gün önce müritlerine, halifelerinden Muhammed Parsa (ö. 922/1516)'ya tâbi olmalarını vasiyet etti ve Rebiül-Evvel ay'ının 3'ün de 791/2 Mart 1389 pazartesi günü, doğduğu yer olan Kasr-ı Arifan'da, yetmiş üç yaşında iken Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Nakışbendi Tarikatı, Bâhaüddin Nakışbendden sonra, Alaeddin Attar, Zahid Bedahşi ve Muhammed Parsa tarafından geniş bir alana yayıldı. Bilhassa İmam Rabbani (ö. 1034/1625) zamanında, Hindistan ve havalisinde yayılma kaydetti. İmam Rabbaninin oğlu Muhammed Ma'sum (ö. 1098/1687) da ciddi bir eğitim görerek, babasının mutedil tasavvuf yolunu devam ettirdi. Tarikat, oğlu Şeyh Seyfeddin (ö. 1100/1689) ve halifesi Seyyid Nur Muhammed Bedvâni (ö.1135/1723) ile nakli, tasavvufi ve farz-ı kifaye ilimler bakımından bir medrese ve herkese açık bir müessese haline geldi. Bu tarikat, Fatih Sultan Mehmet zamanında, Molla İlâhi Simâvi (ö. 896/1490) vasıtasıyla İstanbul'a girdi. Gulam Ali Dehlevi ve Ebû Said Müceddidi ile Hindistan içlerine de yayıldı. On sekizinci asırda Mevlana Ziyaeddin Bağdadi ile

³³İctihat Terimini, Halepli bir Nakşi Şeyhi olan Muhammed Hassun Edip, 1977 Nisan'ında, müritlerine Nakışbendi geleneğine oldukça yabancı olan Şazeli hadrasını yaptırma sebebini izah ederken kullandı.

³⁴Abdulmecid el- Hani, *es-Saadet-i Ebediyye fima ca'e bihi an-Nakışbendiyye*, Şam, 1309-1891, s. 9.

Osmanlılarda genişledi ve istikrar kazandı. Osmanlı padişahları Nakışbendiliği himaye ettiler. İstanbul’da, altmış beş adet Nakışbendi dergâhının bulunması, halk arasında ne kadar yaygın hale geldiğini göstermektedir.³⁵ Yeniçerilerin Bektaşî olması sebebiyle geri planda kalan Nakışbendilik 2.Mahmut tarafından tarihten silinen yeniçeri ocağıNakışbendiliğin daha aktif ve etkili hale gelmesine sebep olmuştur. Ülkemiz de bulunan büyük çaplı tarikatlerin çoğu Nakışbendiye tarikatının kollarındandır. Menzil, İskender Paşa Mahmut Efendi vs. cemaatler Nakışbendiye’ye mensup gruplardır. Bu terbiye yolu ve usulü, Şah-ı Nakışbend ile başlamış değildir. Kendisi bu yolun usul, adap ve feyzini önceki büyüklerden almıştır. Usul ve adabı, silsile yolu ile Hz. Ebu Bekir Sıddık’a (r.a) ve ondan Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimize ulaşmaktadır. Terbiyenin başında ve merkezinde âlemlere rahmet olan Hz. Resûlullah (s.a.v) Efendimiz bulunmaktadır. Temel özelliği gizli zikir ve ilahi muhabbettir. Bu zikir, tarih içinde gelen mürşitlerin ismiyle farklı adlarla anılmıştır.

Hz. Ebu Bekir Sıddık’tan (r.a) sonra bu yola “*Sıddikiyye*” ismi verildi. Hz. Beyazid-i Bistami’ye (k.s) kadar bu isimle anıldı. Ondan sonra “*Tayfûriyye*” ismi verildi. Tayfur, Beyazid-i Bistami’nin bir diğer adıdır. Hâce Abdulhâlik Gücdevan’iye kadar bu isimle anıldı. Ondan sonra, “*Hâcegâniyye*” ismi verildi. Zaten Nakışbendilerde yapılan hatmelerde hatme-i Hacegan ismiyle anılır. Şah-ı Nakışbende kadar bu isimle anıldı. Şah-ı Nakışbendi’den sonra, “*Nakışbendi’ye*” ismi verildi. Bu yol bu isimle İslam âlemine yayıldı, meşhur oldu. Diğer kollardaki isimler zamanla unutuldu. Bu yol, Mevlana Halid Bağdadi’den sonra “*Nakışbendi Hâlidîyye*” ismiyle de anılıp yayıldı. Bu gün Anadolu’muz da yaygın olan kol “*Halidîyye*” koludur. Bu kol, günümüzde Şah-ı Nakışbendi’ye nispet edilen meşhur ismiyle “*Nakışbendilik*” şeklinde anılmaktadır.³⁶ İslam coğrafyasında kurulan dinden doğan her grup silsilelerini muhakkak ki Hz. Peygambere ulaştırmak zorundalardır. Bunlar yaptıkları ritüellere göre silsilelerini oluşturmaktadır. Cehri (açıktan)’tan zikir yapanlar silsilelerini Hz. Ali’ye, Hafi (gizli) zikir çekenler silsilelerini Hz. Ebubekir’e dayandırıpPeygamber efendimizle silsilelerini başlatırlar. Şimdi silsilelerini Hz. Muhammed (s.a.v)’e nasıl ulaştığına bakacağız. Nakışbendi’ye Tarikatı silsilesi, üç koldan Hz. Peygamber'e kadar ulaştırılır:

Buraya kadar saydığımız kişiler İslam tarihinde ki ilk zahitler ve tasavvufla da ilgilenen kişilerdir. Bunun birçok sebebi vardır. Sosyo kültürel sebeplerle birlikte siyasi

³⁵M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1918, s. 123.

³⁶Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 434.

etkenler göz ardı edilmemelidir. Emeviler'in uyguladığı politikalar neticesinde Ehli Beyt elini siyasetten çekmiş kendilerine ilmi çalışmalara adayıp zikir ve tefekkürle ilgilenmişlerdir. Onların yanındakiler ve öğrencilerde aynı şekilde davranıp mistik çalışmaları sistematize ederek devam ettirip günümüze ulaşmasına yardımcı olmuşlardır. Bazı gruplar hariç tarikatların büyük kısmı bundan dolayı olsa gerek siyasete kesinlikle karışmadıklarını belirtip siyasi yorumlar yapmaktan çekinmektedirler.

Şahı Nakışbend 'ten sonra daha geniş coğrafyalara ve kitlelere ulaşmaya başlayan mistik hareketler İslam coğrafyasının içinde bulunduğu siyasi buhranlar ve karizmatik bir lider eksikliğinin olması etkili olmuştur. Moğol istilası sonrasında büyük bir ivme kazanan tasavvufî hareketlerin arkasındaki sırda burada yatmaktadır. İnsanlar Moğollarla mücadele edemeyince sığınacak başka yerler aramış ve tarikatlar Moğollardan kaçan insanlara kucak açmış İslam meşalesinin yeniden aydınlanması için çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bazı dini grupların söylediklerinin aksine İslam coğrafyası işgal edilirken bir hırka bir lokma diyerek köşelerine çekildiklerine çekildiklerini söyleyenler gerçeği yansıtmamakla beraber tasavvuf erbabı Osmanlı gibi bir çınarın kurulmasında ön ayak olmuştur. Abdulhâlik Gücdüvânî (ö.617/1220)'nin tespit ettiği şu on bir prensip, Nakışbendi'ye Tarikatı'nın esasları aşağıda sıraladığımız gibidir.

2.3. Nakışbendi Tarikatı Esasları

2.3.1. Vukuf-ı Zamani

Arapçada zamanı korumak demek. Müritin zamanı çok iyi değerlendirmesidir. Salikin her an halinden haberdar olması demektir. Bir an bile zamanın boşa gidilmesi istenilmemektedir.³⁷

2.3.2. Vukuf-ı Adedi

Dersin adedi ve gerçek manası düşünülmelidir. Zikirde sayı önemlidir. Sayıya harfiyen riayet edilir.³⁸

³⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Rehber Basın yay, Ankara 1997. s.703.

³⁸ Cebecioğlu, s.760

2.3.3. Vukuf-ı Kalbi

Kalbi uyanık tutmak gerekir. Kalbin Allahtan başka her şeyden sıyrılması Allahtan başka bir şeyle ilgilenmemesi demektir.³⁹

2.3.4. Hûş der-dem

Nefes alıp verirken, gaflette olmamak. Sofilere göre, her insanın soluğu "ha" sesi şeklinde vücuda girip çıkar. Bu, "hâ-yı hüviyet"e işarettir. Bu bakımdan insanoğlu, her nefeste istese de istemese de zikir çekmektedir.⁴⁰

2.3.5. Nazar ber-kadem

Başkasına değil, kendine bakmalıdır. Konsantrasyonunu dağıtmamak ve başka şeyle ilgilenmemek için hep ayağının ucuna bakması demektir.⁴¹

2.3.6. Sefer der-vatan

Kötü huylardan ayrılıp iyi huylara yönelmesi. Beşeri sıfatlardan meleki sıfatlara ulaşması. Halktan ayrılıp Hakk'a gitmesidir.⁴²

2.3.7. Halvet der-encümen

Halk içinde de olsa, halvet hali olmalıdır. Nakşi ıstılahta toplulukta bile Allah ile yalnız kalma sanatını ifade eder.⁴³

2.3.8. Yâd kerd

Şeyhin verdiği zikri, kalp ve dil ile daima tekrarlamak.

2.3.9. Bâz44geşt45

Zikirle Allah'a dönüş, vuslat düşünülmelidir.

³⁹Cebecioğlu, s.703.

⁴⁰ Cebecioğlu, s.286.

⁴¹ Cebecioğlu, s.540.

⁴² Cebecioğlu, s.624.

⁴³Cebecioğlu, s.324.

⁴⁴Cebecioğlu, s.91.

⁴⁵Cebecioğlu, s.92.

2.3.10. Nigah-daşt

Kalbi zararlı düşüncelerden korumak.

2.3.11. Yâd-daşt

Masivâyı bırakarak, sadece Allah'ı düşünmektir.⁴⁶

2.4. Bazı Zahir Âlimlerin Nakışbendiye'ye Bakışı

- a. Şeriat ile zahiri temizlemek.
- b. Tarikat ile batını temizlemek.
- c. Hakikat ile Kurb-ı ilâhiye ulaşmak.
- d. Marifet ile Allah'a ulaşmak.⁴⁷

Nakışbend⁴⁸, “nakş” ile “bend” kelimelerinden oluşmuş bir terkiptir. Bir isim değil sıfattır; ancak isim gibi meşhur olmuştur. Nakışbend Farsça bir kelimedir ve "nakış yapan" demektir. Kalbi işlediği, kalbin üzerine süsler yaptığı için bu adı almıştır. Tarikat bir din ve mezhep değil, dini anlama ve yaşama şeklidir. İnsanı terbiye için kurulmuştur. Tarikatlar terbiye için tercih ettikleri usullere ve zikirlerle göre farklı adlarla anılmışlardır. Tasavvufun kaynağı, doğunun felsefesi, batının batıl dinleri değil, Kur'an ve Sünnet'tir.⁴⁹ Tasavvuf, isim olarak olmasa dahi müntesiplerine göre İslam'la yaşıttır. Çünkü asli doktrinleri ve uygulamaları tamamen İslami olan iki kaynaktan ortaya çıkmıştır: Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti. Dolayısıyla meşru bir tarikatın, tarihin belli bir bölümlerinde meşru isim babasının himayesi altında ortaya çıktığını söylemek tam doğru olmaz. Her tarikat tabiri caizse İslam'ın ilk dönemine ve İranlı şair Fahreddin Iraki (v.688/1289)'nin sözü “Rahman'ın kervansarayındaki sofî olan Peygamber'in bizzat şahsına kadar uzanan inisiyatik geleneğin müstakil billurlaşmasıdır” der.⁵⁰

⁴⁶Mustafa Kara, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul 1987, s. 156.

⁴⁷Kara, s. 295.

⁴⁸Cerrahoğlu, s.462,

⁴⁹Seyyid Muhammed Saki Erol, *Arifler Yolunun Edepleri*, Semerkant yay. 2011.

⁵⁰Hamid Algar, *Nakışbendilik*, İnsan Yay. İst., s.15

2.5.Nakışbendiliğin Temel Öğretileri

Bu öğretiler Nakışbendiliğin diğer kollarının tamamında mevcut ve mistik öğretilere sahip olan tarikatlarda de uygulanmaktadır. Asıl amaç nefis terbiyesi olduğu için öğretilere sıkı sıkı bağlı kalınıp taviz verilmemektedir.

- a. Ehl-i Sünnet akidesine sıkı sıkıya bağlı olmak,
- b. Ruhsatı bırakıp azimetli olmak,
- c. Murakabeye devam ederek daima Hakk'a yönelmek,
- d. Dünya tuzaklarından uzak kalmak,
- e. Allah'tan başka her şeyden kaçınmak,
- f. Huzur alışkanlığı kazanmak,
- g. Çoklukta vahdeti bulmak,
- h. Allah'ı zikretmeye gizli olarak devam etmek,
- i. Zikir esnasında Kerim olan Allah'tan bir nefes bile gafil olmamak için alışverişte kendini kontrol etmek,
- j. En büyük ahlakın sahibi olan Resul-ü Ekrem'in (s.a.v) güzel ve kâmil ahlakı ile ahlaklanmak. Bu temel esaslarla müridin meşgalesini farklı yöne çevirip başka şeylerle hemhâl olmasını hem engellemek hem de kontrol etmektir. Mistik gruplar çoğunlukla bu yöntemlerle müntesiplerini kontrol altında tutmayı başarır ve belirledikleri çizgide ilerlemek için bu yönde ritüellerde bulunurlar.

- I. *Tövbe*⁵¹
- II. *Uzlet*
- III. *Züht*⁵²
- IV. *Takva*
- V. *Kanaat*
- VI. *Teslimiyet*⁵³

Tarikatın felsefesinin birkaç amacı vardır: Bu felsefenin birinci derecedeki reel amacı, çok özet olarak: toplumu siyasal, sosyal ve ekonomik alanda yönetmek ve yönlendirmektir.

İkinci derecedeki amacı ise, kişiyi ve toplumu birinci amaç için eğitmek ve hazır hale getirmektir.

⁵¹M. Necmettin Bardakçı, *Sosya-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2000, s.65.

⁵² Bardakçı, s.69.

⁵³A.Aksoy, 1962

2.6. Nakşiliğin usul ve Adabı

- a. *Ehlistünnet itikadına sahip olmak*
- b. *Sadık bir tövbe etmiş olmak*
- c. *Her türlü hak sahibiyle helalleşmek*
- d. *Kimseye zulmetmemek, zalime yardım ve meyletmemek*
- e. *Hısım akrabanın gönlünü almak ve onları memnun etmek*
- f. *Bütün işlerde Sünneti Saniye'nin gerektirdiği edebi devam ettirmek⁵⁴*
- g. *Her hususta dikkatli olmak*
- h. *Kulluk adına yapılan amellerin şeriata uygun olup olmadığını araştırıp, batıl ve hurafe olan şeyleri ibadet namına yapmamak. Evvelden böyle hataları varsa, acilen terk etmek*
- i. *Resul-ü Ekrem Efendimizin işlememiş olduğu meseleleri, sanki sünnetmiş gibi göstermemek.*
- j. *Dinimizin yasak kabul ettiği şeyleri terk edip, haram olan şeylerin az veya çok olduğunu düşünmeden; azından, çoğundan, büyüğünden ve küçüğünden sakınmak*
- k. *Heva ve heves ile İslamiyet'in çirkin saydığı kötü şeylerin cümlesinden şiddetle sakınmak.*

Bunlarla nefis terbiyesi yapıp kademeli olarak huzura ve sükûnete kavuşma arzusu ile bunları yapar. Tarikat klasik anlamda bir terapist gibi hareket edip toplumsal sorunları minimize edip halkın kendinden çok başkasını düşünür felsefesiyle toplumu kontrol altında tutmaya çalışır. Bediuzzaman Said Nursi'nin şu sözleri de bunu destekler mahiyettedir: Terki Dünya, Terki Ukba, Terki Hesti, Terki Terk yani hiç olmak. Bunu nihilist felsefeyle karıştırmamak lazım bu Allah rızası için sevdiği her şeyden en sevdiğinden vazgeçmesidir hatta Allah için kendinden vazgeçmesidir.

2.7. Nakışbendi Tarikatı'nın Bir Mürid Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri

1.İfrat ve tefrite sapmadan, hüküm ne ise onu yaşamaya gayret etmek. Nakışbendi tarikatı genel itibari ile bu özelliği ile tanınır yani şeriat'e bağlılığı ile.

2.Emirleri usulü üzerine yerine getirmek ve takva ehli olmaya çalışmak.⁵⁵

⁵⁴Abdullah Gümü, D.1982.

⁵⁵ Alattin Çiçek, D.1996

3.Takva derecesinin tamamına ve nefsin temizlenmesine esas olan sebeplere göre, ibadet ve diğer görevlerine devam etmek.

4.Eşyanın geliş ve doğuş yollarına dikkat etmek ve yaratılan her şeyin hikmetini düşünerek ibret almaya çalışmak.

5.İnsanı noksan ve ayıpları ile görebilen ve öylece Allah’a götürmeye çalışan ilim ve marifet ehli kimselerin sohbetlerine devam etmek.⁵⁶

6.Haramdan korunduğu için haline şükretmek ve karşısına kaderin çıkardığı şeylere rıza göstermek. Güçlülere karşı elinden geldiğince sabır etmektir. Bu insanın güçlükler karşısında moralini üst seviyede tutmasına yardımcı olmakla birlikte ümitsizliğe düşmesini engeller. Psikolojik bir rahatlık ve huzur sağlar.⁵⁷

7.Gururlu ve kendini beğenmiş kimselerin yakınlığından sakınmak. Tasavvufta birinci öncelik nefis terbiyesidir nefsin ezmektir. Nefsin ezerek ilahi huzura ve mertebeye ulaşacaklarını söylemektedirler.

8.Edepli olmaya dikkat etmek. Tarikatın bir diğer önceliği edeptir. Kimi medreselerde aylarca oturup kalkma davranış dersi verilir. Hatta bu konuda o kadar hassastırlar ki yürürken ayak parmaklarının ucuna bakılır.⁵⁸ Yürürken halife şeyhin önünde bir adım atmaz, molla halifenin önünde bir atmaz. Öğrencide yürürken hocasını geçmeye çalışmaz adımlarını hocasının adımlarını geçecek şekilde atmaz bu da edebın geldiği noktayı bizlere göstermekte ve hayatlarına da uyguladıklarına şahit olmaktayız.

9.Vakitlerin hakkını vermek.

2.8. Nakışbend Tarikatı’nın Temel Amacı

1.Yüce Allah’ı anmak

2.Arzularını bırakmak

3.Dünyayı terk etmek

4.Dinin emirlerine uymak

5.Allah’ın bütün yarattıklarına karşı iyilik yapmak

6.Dosdoğru olmak⁵⁹

⁵⁶ M.İzzettin Geçer, D.1998.

⁵⁷ Adnan Kürdi, 1980.

⁵⁸ Emin Konak, D.1974.

⁵⁹ Abdullah Gümüş, D.1982.

Başta işaret edildiği gibi, Ehl-i Sünnet itikadına bağlı olan Nakışbendi'ye tarikatı çeşitli ilimlerle meşgul olmaya, vaaz ve sohbetler vasıtasıyla bu ilimleri tebliğ etmeye son derece önem vermiştir. İlimle meşgul olmanın, pozitif ilimlerden, bilhassa fizik, kimya, biyoloji vs. gibi Hakk'ın kudret ve azametini idrake vesile olan ilimlerden faydalanmanın bir çeşit zikir olduğunu kabul etmiştir. Bir de Nakışbendi'ye tarikatı mensupları, şeriat esaslarına uymaya ve ona bağlı olmaya son derece önem vermişlerdir. Şeyh Ahmet Faruki'nin; "*Şer'i edeplerden birine riayet, mekruhlardan birini bırakmak; zikirden, fikirden, murakabe ve mertebelere teveccühten daha faziletlidir*"⁶⁰ şeklindeki açıklamaları, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Nakışbendi'ye tarikatı, boş kalan insanların nefsin pençesinden, çeşitli kötü alışkanlıklardan korunması için, tövbe, istiğfar, zikir, tefekkür, nafil namazlar ve benzeri şeylerle meşgul olmayı tavsiye etmiştir. Bu şekilde nefsi yenip kalbi kontrol altında tutmaya murakabe denir.⁶¹ Diğer tarikatlarda olduğu gibi, Nakışbendi'ye Tarikatı'nda da rabita vardır. Rabıtayı şöyle açıklamaktadırlar: Doğrudan Allah ile manevi bir bağ ve irtibat kuramayan mürit, Resulullah (s.a.v) Efendimizden itibaren, hayatta olan mürşit' ine kadar silsiledeki bütün meşayih'in oturduklarını, kendisinin de mürşit'inin yanında yer aldığını ve onlardan manevi bir feyiz aldığını düşünür ki buna râbita denir. Râbita yoluyla alınan bu füyuzat, manevi yolda ilerlemeye vesiledir. Rabıtada dikkat edilecek husus, rabita yapılan kişinin bu işin ehli, âlim, kâmil bir mürşit olmasıdır. Aksi takdirde, istenilen netice elde edilemez. Râbita vesilesiyle mürit, "fenâ fi'-Şeyh'e, ondan sonra "fena fi'r-Resûl" ve "fenâ Fillâha ulaşır. Kişi vasıtasız olarak "fena fillah'a (Allah Teâlâ'da fani olma imkânına) sahip değilse, râbita yapması tavsiye edilmiştir. Aksi hallerde buna lüzum görülmemiştir.⁶² Nakışbendiler önceleri kalben, gizli zikrederlerdi. Sonraları cehren, açık olarak da zikretmişlerdir. Halidiler ilk kurulduğu gibi kalben, gizli zikretmektedirler.⁶³ Nakışbendi'ye Tarikatı'nda topluca yapılan zikre hatme-ı haccan denir. Müritlerin adedi on kişiden az ise, küçük hatme; çok ise, büyük hatme sesli, sessiz olarak icra edilir. Aralarında iki fark vardır.⁶⁴ Birisi, 79 kere okunacak olan İnşirah suresinin terkedilmesi, diğeri ise, 1001 ihlâs yerine 500

⁶⁰ Muhammed b. Abdullah Hâni, *Adab, trc.* Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1976, s. 13.

⁶¹ Malik Esen, D.1994.

⁶² M. Halid, *Râbita hakkında Risâle*, İstanbul 1924, s. 238; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 447.

⁶³ Reşid Paşa, *Tasavvuf*, s. 104.

⁶⁴ Mustafa Kara, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, s. 156.

defa, Ya Baki entel-Bâki'nin okunmasıdır.⁶⁵ Genellikle müsait olanlar ve çalışmayanlar ikinci vakti hatme yaparken çalışanlar ise yatsı namazından sonra günlük hatmelerini yapmaktadır. Her Nakışbendi tarikatında günlük hatme yapılmaz. Kimileri Perşembe akşamı sadece yaparken Haznevi ve Menzil cemaati gibi olanlar her gün hatmelerini yapmaktadırlar.⁶⁶

2.9. Nakışbendiliğin, Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkileri

Nakışbendi tarikatı, yüz yıllardır bu coğrafyada yaşayan insanların üzerinde toplumsal açıdan çok yönlü ve silinmez etkiler bırakmıştır. Bu tarikat, toplum psikolojisini son yüz elli yıl boyunca yönlendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur. Onun için etkilerinin boyutları incelenmeye değerdir. Hiç kuşku duymamak gerekir ki, Türkiye'de toplumun özellikle din anlayışını şekillendirme yatsınamayacak kadar etkisi bulunmaktadır Nakışbendiliğin.

On dokuzuncu yüzyılda Hindistan, Nakışbendi tarikatının en başta gelen teşkilat merkeziydi. Gulam Ali'nin delhi'deki hankâhı, sadece 6 katının bütün bölgelerinde değil aynı zamanda Ortadoğu ve Orta Asya'dan gelen ziyaretçileri de kendilerine çekmekteydi. Hankah günümüze kadar işlevini sürdürmüş ancak 1857'de İngilizlerin Delhi'yi istila etmesi sırasında bir kesintiye uğramıştır. Osmanlı topraklarında bu tarihlerde hızlıca yayıldığını Nehri ve Arvasi ailelerinin güçlendiğini göz ardı etmemek lazımdır. Bunun temel etkeni ordunun Bektaşilikten vazgeçip Nakışbendiliğe geçmesi ve İstanbul'da hızlıca Nakışbendi dergâhı açılmasıdır. Fakat onun İslamcı diyebileceğimiz fonksiyonu büyük ölçüde Gulam Ali'nin İslam dünyasının diğer bölgelerine yerleşmiş bulunan temsilcileri bu halifeleri tarafından devralınmıştır. Özellikle Mekke ve Medine'de ikamet eden Şeyh'leri önemlidir. Bu tasavvufi faaliyetlerinin yasaklanması da sonuçlanan 1925'de Hicaz Vahabilerinin yönetimi ele geçirene kadar bu Mukaddes şehirler birçok İslam toprağına Nakışbendiye tarikatını neşretmişlerdir. Mesela Gulam Ali'nin Mekke'deki temsilcisi olan Muhammed Can el-Mekki (v.1852), çok sayıda Türk ve Başkir hacısını tarikata dâhil etmiş ve bunlar memleketlerinde Nakışbendi'nin yeni kolları tesis etmişlerdir. Gulam Ali'nin Delhi'deki hankahında ilk halifesi olan Şah Ebu Sa'id, Hicaz'da bir müddet tarikata girenlerle meşgul olmuş; Ebu Sa'id'in oğlu ve halifesi olan şah Mehmet Sait ise, 1857

⁶⁵Kara, s. 156.

⁶⁶Reşit Baysal, D.1997.

olaylarından sonra Medine’de oturmaya karar vermiş ve böylece Hindistan Nakışbendiliğini geçici olarak Medine’ye nakletmiştir. Ahmet Saidin üç oğlu, onun mirasını müştereken teverrüs etmiş, bunlardan ikisi Mekke’ye giderek burada Hintli ve Türk müritlerden oluşan bir halka kurmuşlardır. Üçüncüsü olan Muhammed mazhar Medine’de kalarak Hindistan, Türkiye, Dağıstan, Kazan ve Orta Asya’dan gelen din âlimleri ve talebelerinden oluşan bir grubu idare etmiştir. Bununla birlikte Muhammed Mazharın müritleri arasında en önemli olan bir Arap olan Muhammed Salih ez-Zevavi idi ki kendisi genellikle yerli ulemanın aralarındaki Arap olmayanlara karşı takındığı küçümseyici biriydi. Şafii fıkhnın hocası olarak hicaz’a toplanmış olan Malaylar ve Endonezyalıları özel bir yaklaşımı vardı ve Nakışbendiye’nin Güneydoğu Asya’da ilk önemli yayılımında Zevavi ve müritleri en büyük rol oynayan kişiler olmuştur. Bugün ancak kelimantan’ın batı kıyısındaki pontianak’ta, Hicaz’dan kaynaklanan bu çeşitli Nakışbendi kollarına ait izler bulunmaktadır.⁶⁷

Nakışbendiyye’yi modern zamanlara kadar taşıyan diğer bir itici güç kullanma liderlerin bir halifesi olan Mevlana Halid Bağdadi’den geldi. Kendisinin tarikatın gelişmesindeki önemi o kadar büyüktür ki onun manevi çizgisine bağlı olanlar halidi diye bilinmiş, ayrıca tıpkı sirhindi’nin ikinci bin yılın yenileyicisi müceddit olarak görülmesi gibi kimi zaman kendisi ve İslam’ın Çağın on üçüncü asrın müceddidi olarak kabul edilmiştir. Halidiye müceddidi seleflerinden belirgin olarak farklı değildir.

3. MEVLA HALİT BAĞDADI

Nakışbendi Tarikatı’nın Halidilik Kolu, Hâce Şâh Ghulam Ali Dehlevi’ye kadar Nakışbendi tarikâtı ile aynı silsileyi takip etmektedir. Türkiye’nin doğusu, Kuzey Irak ve Suriye’de yaygın olan bu kol adını Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi’den almaktadır. Mevlânâ Halid-i Bağdadi (Kürtçe Mewlana Xalid, 1779, Süleymaniye 1827, Şam), kaynaklarda Kürt kökenli olduğu söylenilmektedir.⁶⁸ Nakışbendi Halidiye kolunun öncüsü âlim ve şair olarak da bilinir.⁶⁹

Irak’ta Süleymaniye’ye 8 km uzaklıktaki Karadağ kasabasında doğmuştur. 1813-1823 yılları arasında Bağdat’ta yaşamış büyük bir sufidir. Mevlâna Halid Ziyaüddin Bağdadi “Silsile-i âliye” adı verilen âlimler ve veliler silsilesinin 29. büyük şahsıdır.

⁶⁷ Algar, s. 102.

⁶⁸ İslam Ansiklopedisi, Cilt: 9, s.52-54.

⁶⁹ *Tarîxa Edebiyata Kurdî-1*, Profesör Qanade Kurdo, 1983, Stockholm, rûel: s.137-138.

Tasavvufi kişiliğiyle tanındığından kendisine 'Mevlâna sıfatı da verilmiştir. Nakşbendiye tarikatını kendi adına nispetle “Halidiyye” ismiyle devam ettirmiş; Nakşiliğin hemen hemen bütün İslâm dünyasında yayılmasına vesile olmuş; Nakşi silsilesi içinde bir tarikat yenileyicisi, şube müessisi konumunu kazanmış; üstün ilmi-ahlaki kişiliği ve dünya çapında yaptığı irşat faaliyetleri sebebiyle 12. hicri yüzyılın müceddidi kabul edilmiştir. Her türlü gösterişten uzak sade hayatı, ilmi enginliği ile tarikatına İslâm'ın kalp ve ruh hayatının yaşanmasında “ilmiye sınıfının tarikatı” payesini kazandırmıştır.

Mevlâna Halid, Süleymaniye, Köy sancak, Hariri, Bağdat gibi yörelerde zamanının önde gelen âlimlerinden dini ilimleri ve astronomi, matematik, geometri gibi bazı müspet bilimleri öğrenmiştir. Hocası Seyyid Abdülkerim Berzenci vefat edince henüz yirmi yaşında iken ders vermeye başlamıştır. Pek çok talebesi olmuş, bazı din âlimleri de derslerine iştirak etmiştir. 1805 yılında Hac için Medine'ye geldiğinde hayatında dönüm noktasını oluşturan şöyle bir hâdise yaşamıştır: Medine'de tanıştığı Yemenli bir zât kendisine "Ey Halid, Mekke'de bulunduğun sürece edebe uymayan herhangi bir şey görürsen hemen reddetme" diye uarmıştı. Mevlâna Halid Mekke'ye geldiğinde bir cuma günü Kâbe'nin yanında zikir ve tefekkür hâlinde iken bir adamın sırtını Kâbe'ye çevirmiş bir hâlde kendisine baktığını fark etmiş ve içinden "Utanmadan Kâbe'ye sırtını çevirmiş, edebi gözetmiyor" diye düşünürken o şahıs kendisine seslenerek "Mümine hürmet Kâbe'ye hürmetten evlâdır. Bunun için yüzümü sana çevirdim. Niçin beni kötölüyorsun. Medine'deki zatın uyarısını unuttun mu?" demiş. Bu enteresan hâdise karşısında Halid Bağdadi bu zatın salih büyük bir kimse olduğunu anlamış ve kendisini talebeliğe kabul etmesini istirham etmişse de, bu zât eliyle Hindistan taraflarına işaret edip kendisinin yardımcı olamayacağını belirtip ayrılmıştır. Bu hâdise Mevlâna Halid'i çok etkilemiş olacak ki memleketine döndüğünde medresesindeki eğitim-öğretim faaliyetlerini bırakarak bir davet üzerine Hindistan'a gitmeyi kabul edecek, onun bu gidişi kendisini tasavvuf âleminde Mevlâna Halid Bağdadi yapacak olan asıl manevi kimliğini kazanmasına kapı aralayacaktır. Kâbe'de karşılaştığı bu zatın hocası Abdullah ed-Dihlevi olduğu rivayet edilmektedir. Gerçekten de Hac dönüşü bugünkü Irak sınırları içinde bulunan Süleymaniye'de ders vermeye başladıktan bir süre sonra Hindistan'dan Mirza Abdurrahim veya Rahimullah adlı bir kişi Süleymaniye'ye gelerek Halid Bağdadi'ye İmam Rabbani'nin Müceddidiye kolunun

nl Şeyhi Abdullah Dihlevi'nin (1156-1240/1743-1824) selmını getirmiş, kendisini davet ettiğini bildirmiştir. Bu davet üzerinden kısa bir süre sonra ders vermeyi bırakarak bu ztla birlikte 1809 senesinde Hindistan'a gitmek üzere yola çıkmışlardır. Hindistan'ın başkenti Cihanbd'da Abdullah Dihlevi'ye intisap etmiş; yanında kaldığı beş ay veya bir yıl gibi kısa bir sürede stadı Abdullah Dihlevi'den feyizler aldıktan sonra 36 yaşlarında Müceddidiyye, Kadiriye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiiyye olmak üzere beş tarikattan icazet ve yol-irşat yetkisi alarak Bağıdat'a dönmüştür. Rivayet edilir ki, yola çıkmadan önce stadı Abdullah Dihlevi, Mevlâna Halid'e "İste Ey Halid, ne istersen vereyim." demiş o da "Din için dünyalık isterim." şeklinde oldukça anlamlı bir talepte bulunmuştur. Halid Bağıdadi Hazretleri hiç Şüphesiz Abdullah Dihlevi'nin nasihat ve feyzinden kısa zamanda çok Şey almaya muvaffak olmuşt ki, kendisini temsil eden bir halifesi olarak irşat vazifesiyle görevlendirmişti.⁷⁰

Mevlâna Halid, Hindistan'dan dönerken dönüş yolu üzerindeki ilim merkezlerine uğramış, buralarda konakladığı esnada hem irşat faaliyetlerinde hem de Őii ulema ile çeşitli ilmi tartışmalarda bulunmuştur. 1811'de memleketi Süleymaniye'ye gelmiş, bir süre burada kaldıktan sonra Bağıdat'a giderek Abdülkadir Geylani'nin dergâhına yerleşmişse de, bu derghta beş ay kaldıktan sonra tekrar Süleymaniye'ye dönmüş ilim ve irşat faaliyetlerini 1813 yılına dek burada sürdürmüştür. 1813'te tekrar Bağıdat'a gelerek oranın valisi Said Paşa ve müftüsü Abdullah Haydari Efendi'nin destekleriyle Isfahaniyye Medresesi'nde ilim ve irşat faaliyetlerine başlamıştır. Mevla Halit tarikat kendisinden sonra kendi ismiyle anılmayacak Halidilik diye ve rabitanın yalnızca kendisine yapılacağını belirtmiştir. Bu uygulamaları tarikatı çeşitli kollara ayrılmaması için yapmış olsa da vefatın sonra yine tarikat çeşitli şubelere ayrılmıştır. Türkiye de bulunan tarikatların büyük kısmı Halidilik koluna mensuptur. Halidiliğin Anadolu topraklarında yaygın olmasının yukarıda değindiğimiz askeri sebeplerin dışında birçok sebebi vardır. Osmanlı zor zamanlarında kendi tebaası bir arada tutmak için aşiret mektepleriyle birlikte Panistlamist politikalar gereği tarikatleri desteklenmeye başlanmıştır. Bu yolla Kürtler'in Emperyalist ve Siyonistlerin emellerine hizmet etmeleri böylelikle engellenmiş oldu.

⁷⁰ Adem EFE, "Mevlana Halid Bağıdadi ve Halidiliğin Sosyo Kültürel zellikleri", Uluslar Arası Mevlana Halid Bağıdadi Sempozyumu, Yüzüncü Yıl ni. İlahiyat Fak. Van Müftülüğü, TDV Yayınları, Ankara 2012 s. 437-448.

3.1. Halidiye Ekolünün Sistematize Edilmesi

Halid Bağdadi Hazretleri 1242/1826'da şehitliğinin bir alâmeti olsa gerek yakalandığı veba hastalığından kurtulamayarak Şam'da vefat etmiştir. Kabri Şam'ın kuzeyindeki Kâsiyûn Dağı eteğinde bulunan kabristandaki türbesindedir. Vefatı ile ilgili şu anekdot ilginçtir: Ömrünün son günlerine doğru müntesiplerinden İbn Âbidin, Mevlâna Halid'in yanına gelerek rüyasında Hz. Osman'ın vefat ettiğini, cenaze namazını kıldırıldığını gördüğünü ve çok kalabalık olduğunu söylemiş; Mevlâna Halid de İbn Âbidin'e, Hz. Osman soyundan geldiğini, yakında öleceğini ve cenazesini kalabalık bir cemaatle kendisinin kıldıracağını söylemiştir. Gerçekten de çok geçmeden veba hastalığından vefat etmiş; cenazesini de İbn Âbidin kıldırılmıştır. Cenaze namazı Şam'da kılındığı gibi Mekke başta olmak üzere İslâm ülkelerinin çeşitli yerlerinde de gıyabi olarak kılınmıştır.

Yetiştirdiği çok sayıdaki halifeyi İslam dünyasının çeşitli bölgelerine göndererek tarikatının yaygınlık kazanması için büyük gayret gösteren Halid el-Bağdadi Halidiye'nin kendisinden sonraki devamlılığını sağlamak için bazı tedbirler aldı. Bunların başında rabitanın sadece kendisine yapılabileceğini ilan etmesi gelir.⁷¹ Böylece Bağdadi tarikatın başka kollara bölünmesini önlemeyi amaçlamış olmalıdır. Ölümünden Kısa bir süre önce düzenlediği vasiyetnamede yerine vasi ve baş halife olarak Şam'daki hankahında ikamet eden İsmail el-Enarini'yi tayin eden Halit El-Bağdadi'nin arzuladığı birlik bir müddet sonra dağıldı. Gömüldüğü Şam hankâhı hiçbir zaman bir tarikat merkezi (asitane) haline getirilemedi. Çok geniş bir coğrafyada faaliyet gösteren halifeleri bağımsız hareket etmişlerdir; Hatta bazen birbirleriyle rekabete girmişlerdir. Bunun sonucu tarikat yer yer farklı özellikleri kazandı. Bununla birlikte genellikle aslî kimliğini korumayı başardı. Halidiye özellikle Kuzey Irak'ta Doğu Anadolu'da İran'ın Kürtlerin yaşadığı Kuzeybatı vilayetlerinde büyük gelişme gösterdi. Bu bölgedeki Halidi şeyhlerin önemli bir özelliği birkaç ailenin tekeline Şeyhlik makamının babadan oğula intikal etmesi ve buna bağlı olan şeyhlerin önemli bir siyasi etkinliğinin varlığı ve çeşitli imkânlarla sahip olmalarıdır.

Halit El Bağdadi'nin önde gelen halifelerinden olan Osman Siraceddin ettavili (v. 1866) bu tür Kürt Halidi ailelerinin kurucularındandır. İran sınırlarına yakın bir bölgede oturan Osman Siraceddin hem soyunu hem de tarikat silsilesi devam ettiren

⁷¹ Algar, s. 109.

kişiler arasında Ömer Ziyaeddin ile (v.1900) oğulları Muhammed Necmettin (v. 1953) ve Alaaddin'in oğlu Şeyh Osman Siraceddin es-Sani zikredilebilir. 1958'de Irak saltanatı devrilince İran topraklarına geçen Osman Es-Sani (v. 1997) İran şahının desteğiyle nüfuzunu sadece Kürtler arasında değil İran'ın bütün Sünnileri azınlıkları arasında da yaymaya çalıştı. Halkı Şafii olan ve 19. yüzyılın ortalarında Halidi Tarikatı ile tanışan Hazar Denizi sahilindeki Taliş bölgesinde başarılı oldu. 1979 İran İslam devriminden sonra İran'dan ayrılıp faaliyetlerini önce Irak'ta sonra Fransa'da ve Türkiye'de sürdürmek mecburiyetinde kaldı. Kuzey Irak'ta etkili olan bir başka Kürt Halidi silsilesi de Seyit Taha Hakkâri'nin kurduğu Nehri silsilesidir. 1880 yılında İran Kürdistanı ile İran Azerbaycan'ın da büyük bir isyan liderliğini yapan Şeyh Ubeydullah, Seyit Taha'nın oğludur. Irak Kürtlerinin siyasi hareketlerinde büyük rol oynayan Barzani şeyhlerinin ilki olan Şeyh Tacettin, Seyit Tahan'ın halifesiydi. Irak krallarının yakınlıkları ile tanınan Bamerniler de bu tür aileler arasında zikretmek gerekir.

3.2. Mevla Halit Bağdadi'nin Talebeleri ve Halifeleri

Bağdadi Hazretleri birçok talebe yetiştirip onları Orta Doğu, Arabistan, Anadolu, Balkanlar, Hindistan, Endonezya, Dağıstan, Afganistan, Maverâünnehir, Mısır, Umman, Mağrip ve Girit gibi ülke; Mekke, Medine, Kudüs, İstanbul, Şam, Halep, Bağdat, Basra, Kerkük, Erbil, Mardin, Antep, Urfa, Diyarbakır gibi önemli şehirlere temsil, tebliğ ve irşat vazifesiyle göndermiştir. Talebeleri içinden birçok büyük simalar yetişmiştir. Bu talebeleri arasında kendi medrese arkadaşları ve hemşerileri de bulunmaktadır ki insanın arkadaşları ve hemşerileri tarafından kıskançlık, haset, çocukluğunun onlar tarafından bilinmesi gibi sebeplerle kolay kolay üstat ve şeyh kabul edilmediği düşünüldüğünde, Mevlâna Halid'in ilmi ve ahlaki kişiliğinin yetkinliği daha iyi anlaşılacaktır. Anadolu'nun manevi mimarlarından günümüzde tanınmış birçok sima da halifeleri kanalıyla Mevlâna Halid Bağdadi'ye bağlanmaktadır. Meselâ Muhammed Esad Erbili, Abdulhakim Arvasi ve Sıbgatullah Arvasi Mevlâna Halid'in talebelerinden Taha el-Hakkâri'nin halifelerindendir. Mahmut Sami Ramazanoğlu ise Esad Erbili'nin halifelerindendir. Keza "Alvarlı Efe" olarak tanınmış Erzurumlu Muhammed Lütfi Mazlumoğlu Efendi (ö. 1376/1956) de Bitlisli Muhammed Pir Küfrevi'nin halifesidir ve onun silsilesi de Küfrevi, Seyyid Taha Hakkâri yoluyla Mevlâna Halid'e dayanmaktadır. Yine Türkiye'nin maneviyat büyüklerinden Abdülhakim Arvasi'nin (ö. 1943) silsilesi de

Seyyid Fehim ve Seyyid Taha Hakkâri vasıtasıyla Mevlâna Halid'e ulaşmaktadır. Necip Fazıl ve Hüseyin Hilmi Işık gibi zatlar da Abdülhakim Arvasi'ye bağlanmış ünlü simalardandır. Kafkas Kartalı Şeyh Şamil de Mevlâna Halid'in halifelerinden İsmail Şirvani (ö.1270/1853) talebesi Muhammed Yeraği'nin halifesidir.⁷²

Anadolu'nun önde gelen manevi büyüklerinden Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi (ö.1311/1883), Halid Bağdadi'nin halifelerinden Ahmed b. Süleyman el-Evradi'nin talebesidir ve Gümüşhanevi vesilesiyle Halidilik Karadeniz bölgesinde yayılmış; İstanbul'da birçok devlet büyüğü kendisine intisap etmiştir. Gümüşhanevi'nin halifesi Ömer Ziyaeddin Dağıstani (1920), ülkemizin önde gelen manevi dinamiklerinden Mehmet Zahit Kotku'yu (ö.1980) yetiştirmiş olduğu gibi; Türkiye'nin önemli fikir önderlerinden Nurettin Topçu'nun Mürşidi Abdülaziz Bekkine'nin (ö. 1952) silsilesi de Gümüşhanevi'ye uzanmaktadır. Keza Şeyh Nazım Kıbrısı'nın silsilesi de Mevlâna Halid'e ulaşmaktadır. Öte yandan Şeyh Abdurrahman Tagi vesilesiyle Halidilik Doğu Anadolu'da ve Bitlis ve Nurşin'de etkili olmuş; Abdurrahman Tagi Nurşin'de tekke inşa ederek burayı ilim ve tarikat merkezi hâline getirmiştir ki, Bediüzzaman Said Nursi ve Şefik Arvasi gibi Anadolu'nun manevi büyükleri de burada eğitim görmüşlerdir. Burada almış olduğu eğitimin etki ve bereketinden olsa gerek ki Bediüzzaman Hazretleri, Halid Bağdadi'den yer yer 'Mevlâna Halid Zülcenaheyn veya Hazreti Mevlâna Zülcenaheyn Halid Ziyaeddin' diyerek son derece saygı ve saygıyla bahsetmektedir. Ayrıca Bediüzzaman, 93 Harbi olarak meşhur olan Osmanlı-Rus Savaşı'nda Mevlâna Halid'in müntesiplerinin İslâm'ın muhafazası ve intişarı için oldukça mühim hizmetlerde bulunduğunu ifade etmiştir. Nitekim Bediüzzaman'ın bu tespiti sonraki araştırmacılar tarafından da vurgulanmıştır. Buna göre Mevlâna Halid Bağdadi, Osmanlı Devleti'nin çok sıkıntılı döneminde İslâm birliği için Osmanlı'yı desteklemiş; onun hemen bütün müntesipleri de Müslümanların birlik ve kuvvetinin odak noktası olarak Osmanlı'yı kabul etmişler; sonuna kadar Osmanlı'ya sadık kalmışlar; Kafkaslardan Sumatra'ya dek Halidiyye'nin yayıldığı bütün bölgelerde Osmanlı lehine faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mezkûr hususlardan başka Mevlâna Halid Bağdadi ile Bediüzzaman Said Nursi arasında bazı özel irtibatlar da bulunmaktadır. Nitekim Nursi Hazretleri Kastamonu'da iken Mevlâna Halid'in cübbe ve sarıklarından biri Hazretin Küçük Âşık adlı talebesinin

⁷²Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 54

torunu Mehmet Bahaeddin'in kızı Âsiye Mülazımoğlu Hanım tarafından Bediüzzaman'a hediye edilmiş.

Bediüzzaman Hazretleri bu hâdiseden son derece memnun olmuş ve Hazretin irşat, dini ıslah ve tecdit konusunda kendisine manevi bir desteği ve yetkisinin işareti olarak kabul etmiştir. Bu meyanda Bediüzzaman'ın talebelerinden Şamlı Hafız Tevfik de Mevlâna Halid Bağdadi ile Bediüzzaman'ın hayatları arasında ilginç benzerlikler tespit etmiştir. Bu benzerliklere göre, her ikisi de çok genç yaşlarda (Mevlâna Halid yirmi yaşından önce Bediüzzaman ise on dört yaşlarında) bölgelerinde ders vermeye başlayacak kadar ilim âleminde temayüz etmişlerdir.⁷³ Hicri 12. asrın müceddidi Mevlâna Halid hicri 1193'te, Bediüzzaman ise tam yüz sene sonra 1293'te doğmuştur. Dini hizmet ve irşat maksadıyla Mevlâna Halid o zamanki Hindistan'ın payitahtı olan Cihanâbâd'a hicri 1224'te, Bediüzzaman da Osmanlı payitahtı İstanbul'a 1324'te gelerek dini hizmet ve mücahedesine başlamıştır. Mevlâna Halid, Hz. Osman soyundan gelmesi gibi nesebi bir bağlılıkla da bütün gayretiyle sünnet 'in ihya ve tesisine çalıştığı gibi, Said Nursi de Kur'an-ı Hakim'e hizmet noktasında, meşreben Hazreti Osman'ın arkasından gidip, Mevlâna Halid gibi, Risale-i Nurlarla bütün kuvvetiyle Sünnet-i Seniye'nin ihyasına çalışmıştır. Keza Mevlâna Halid'in şöhret ve nüfuz kazanmasını çekemeyen bazı çevrelerin aleyhte teşebbüsleri sebebiyle Mevlâna Halid 1238'de memleketi Süleymaniye'den Şam'a göç etmek zorunda bırakıldığı gibi, Bediüzzaman da Van'da inzivaya çekilmişken patlak veren Şeyh Said isyanı bahane edilerek 1338'de Van'dan Burdur ve Isparta'ya göç etmek mecburiyetinde bırakılmıştır.

Hiç şüphesiz daha başka benzerlikler de kurulabilir. Mesela bu benzerliklere Mevlana Halid'in Firuzâbâdi'nin meşhur Kamus sözlüğünü ezberlemesi gibi Bediüzzaman'ın da Okyanus sözlüğünü "sin" harfine kadar ezberlemesi ilâve edilebilir. Yine Hafız Tevfik'e göre ikisi arasında bazı temel farklılıklar da bulunmaktadır. Mevlâna Halid kendi metodunda (Râbıta ilkesiyle) kutbu'l-irşat olarak şahsını nazara verirken Bediüzzaman şahsını değil, Kur'ân'ın⁷⁴ tefsiri kabul ettiği Risale-i Nur'u nazara vermektedir. Bir başka mânidar farklılık ise, içinde bulunduğu şartlara bağlı olarak Halid Bağdadi, Sünnet-i Seniye'yi esas alan tarikatı ön plana çıkarırken Nursi

⁷³ Adnan Kürdi, D. 1980.

⁷⁴ <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/MEVLANA-HALID-I-BAGDADI/3924>

Hazretleri Sünnet-i Seniyye'nin hayati önemine vurgu yapmakla birlikte hakaik-i ilmiye ve imaniyeyi  ne çıkarmıştır.

2. BÖLÜM

1-TARİKATIN YAPISAL FONKSİYONEL ÖZELLİKLERİNE YÖNELİK BULGULAR

1.1. Şeyh Muhammed Ziyaeddin (Diyaddin) Nurşini

Osmanlı âlimlerinden olup Nurşinli olduğu için Nurşini nisbesiyle meşhur olmuştur. Babası büyük veli Abdurrahmân Tâgi (Tâhi)'dir. 1855 (H.1272) senesinde Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Usba köyünde doğdu. 1923 (H.1342) senesinde Bitlis'in Nurşin köyünde vefât etti. Kabri Nurşin'de babasının türbesinin yanındadır. Dini ilimler sâhasında söz sahibi olmuş büyük âlim ve veliler onun yakın çevresinde yaşıyordu. Zâhiri ve manevi ilimleri tahsil etmeye çok müsait bir ortamda dünya'ya gelen Muhammed Ziyâeddin Efendinin çocukluğu böyle bir çevrede geçti. İlk tahsilini babası Abdurrahmân Tâgi'den aldı. Zamanında medreselerde okutulan dersleri tamamlayarak ilimde yükseldi ve mollalık payesine ulaştı. Babasının ilim meclislerine ve tasavvufi sohbetlerine devam ederek zahiri ilimlerde âlim, tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi oldu.⁷⁵

Babası Abdurrahmân Tâgi hazretleri vefatına yakın onu en büyük halifesi Fethullah-ı Verkanisi'ye emanet etti. Ziyâeddin Nurşini babasının hastalığı sırasında yanında duruyordu. Üzülüyor ve ağlıyordu. Bir ara gözlerini açan Abdurrahmân Tâgi hazretleri oğluna baktı ve “Ziyâeddin neden böyle yaş akıtıp ağlıyorsun?” dedi. Ziyâeddin Nurşini edeple: “Niçin ağlamayayım. İnsanın babası çok büyük tüccar olur da, dünyasını değiştirirken evladı babasının malından istifade edemezse, mirasına varis olamazsa ondan daha acı bir şey olur mu?” diye cevap verdi. Babası; “Oğlum Şeyh Fethullah senin hakkında benden daha hayırlıdır. Çünkü vallahi ben seni başkalarından ayırt etmedim. Halk, gözümde ne ise, sen de oydun. Fakat Şeyh Fethullah seni diğerlerinden üstün tutacaktır.” buyurdu. Bu cevap üzerine teselli bulan Ziyâeddin Nurşini babasının vefatından sonra Şeyh Fethullah-ı Verkânisi'ye talebe oldu. Onun hizmet ve sohbetlerinde bulundu. Böylece zahiri ilimlerde yüksekliğinin yanında manevi derecelerde ve tasavvuf yolunda da ilerledi.⁷⁶

İlim ve fazilette yüksek bir veli olan Muhammed Ziyaeddin Nurşini hocası Fethullah-ı Verkânisi'nin sağlığında on sene, onun vefatından sonra da 24 sene olmak üzere tam 34 yıl talebe yetiştirdi ve insanlara İslamiyet'in emir ve yasaklarını anlatarak

⁷⁵Hüsnü Geçer, D.1943.

⁷⁶<http://www.nasihatler.org.seyh-muhammed-ziyaeddin-nursini-ks-hz/03.11.2015>.

onların dünyada ve ahirette saadete kavuşmalarına çalıştı. Eğer Allah’u Teâlâ’nın katında dünyanın sivrisinek kadar kıymeti olsaydı, düşmanı olan kâfirlere ondan bir yudum su bile vermezdi. Zira dünya’yı yarattığı günden beri ona rahmet nazarıyla bakmamıştır.

Son günlerinde hastalığı ilerlemiş olmasına rağmen Kur’an-ı Kerim okumayı ve sohbetleri terk etmiyordu. Hastalığının ve ağrıların şiddetlenmesine rağmen son günlerinde kendini tamamen Rabbine verdi ve bütün şuuru ile Allah’u Teâlâ’nın rızasına kavuşmak için gayret etti. Sık sık aile fertlerine ve diğer bağlılarına İslamiyet’in emir ve yasaklarından ayrılmamalarını, Nakşbendiye yoluna bağlı kalmalarını, bütün bunları yaparken ihlâs ve sağlam bir niyete önem vermelerini tavsiye etti. Ev halkından birine yukarıdaki tavsiyeleri bildirince, ona: “Peki bu konuda bize kim rehberlik edecek, bizi kim terbiye edecek?” diye soruldu. Soran kimseye hitaben buyurdu ki: “İnsanın niyeti halis, maksadı sadece Allah’u Teâlâ’nın rızasına kavuşmak olunca, O kolaylık ihsan ederek kendisine ulaştıracak yolları nasılsa buldurur. Fakat halis niyet olmazsa O’nun desteğinden ve yardımından mahrum kalınır.”

Ziyâeddin Nurşini’nin tek oğlu olan Molla Fethullah kendisinden önce vefat etmişti. Molla Fethullah’ın büyük oğlu Cemaleddin ise kendisinden on üç gün sonra vefat etmiştir. Geriye Âişe adında bir kızı ile Takıyyüddin ve Nasıruddin adında iki torunu kaldı. Nasıruddin daha sonra Şeyh Abdülhakim Hüseyini’den hilafet aldı. Ziyaeddin Nurşini’nin her iki torunundan devam eden evlatları hizmete devam etmektedirler. Muhammed Ziyâeddin Nurşini sevdiklerine ve talebelerine yazdığı mektuplarını, on üç halifesinden Muhammed Alauddin-i Uhini toplamıştır. Mektubat adı verilen bu eserinde yüz on dört mektup vardır.⁷⁷ Osmanlı devletinin son dönemlerde devlet tarafından desteklenmiştir. Asıl konumuz Nurşin şeyhleri olmadığı için Haznevileri daha iyi anlaya bilmek ve hilafeti kimlerden aldığını söylemekle için Şeyh Muhammed Diyadin’e kısaca değinmeye çalıştık.⁷⁸

⁷⁷ 1)İşaretler; s.200-219

2)Mektubat; s.223

3)Sohbetler; s.17, 21, 64, 274

4)Eshâb-ı Kiram; (14. Baskı) s.213

5)El-Minah; s.216

⁷⁸Hüsnü Geçer, D.1943.

1.2. Şeyh Ahmet el Haznevi

Haznevi dergâhının kurucusu; büyük âlim, fazilet sahibi ve arif-i billah olan Şeyh Ahmed el-Haznevi'dir. Babaları Hoca Murad Efendi, Türkiye'nin Mardin İl'inin İdil (Hazah) ilçesine bağlı Banihe köyündendir. Hoca Murad Efendi âlim ve muttaki bir zat olup temiz bir aileden gelmektedir. Şeyh Ahmed hazretleri (k.s.) babalarının İmam-Hatiplik yaptığı şu anda Suriye toprakları içerisinde kalan Kamışlı kazasına bağlı Hazna beldesinde 1886 yılında doğmuştur. Doğduğu bu yerden dolayı da Haznevi namıyla anılmaktadır. Babalarından sonra ilk hocaları Diyarbakır'ın Silvan kazasının seçkin âlimlerinden Müderris Molla Hüseyin Küçük Efendidir. Zamanın usulüne göre bu üstatlarının yanında okuyup, tahsillerini tamamlamış ve ilmi icazetlerini ondan almışlardır.⁷⁹

Şeyh Ahmed daha sonra tasavvufa ilgi duymuş Şeyh Abdurrahman-i Taği'nin halifesi olan Hizanlı Şeyh Abdulkadir Efendi'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşından önce hocası Şeyh Abdulkadir Efendinin vefat etmesi üzerine ise, büyük veli ve Allah dostu Abdurrahmani Taği'nin oğlu ve halifesi olan Şeyh Muhammed Diyaeddin Nurşini'nin sohbetlerine devam etmeye başlamıştır. Şeyh olarak da anılan Şeyh Muhammed Diyaeddin Bediüzzaman Said Nursi'nin de hocası olup Üstad Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayat isimli eserlerinde onu ve onun Mürşidi olan Abdurrahmani Taği'nin kendisinin üstatları olarak belirtmiştir.⁸⁰ Aynı eserinde; şöyle söylemiştir: "Yeryüzünde melek misal insanları görmek isteyenlerin Nurşin'e Seyda hazretleri ile Şeyh Muhammed Diyaeddin'in dergâhına gitmelerini ve onun müritleri ile tanışmalarını salık vermiştir." Şeyh Ahmed bu yüce dergâha dâhil olduktan sonra on beş yıl boyunca Hazna'dan Nurşin'e bazen yaya bazen de binek üstünde olarak gitmiş, ilmi ve manevi tedrisatını burada tamamlamıştır. Talebeliklerinin ilk zamanlarında başlarından geçen bir olayı şu şekilde anlatmışlardır: Nurşin'e gittikten on beş yirmi gün sonrasıydı. Hazretin evindeydim. Malum yemeğimiz darı ekmeği ve darı çorbasıydı. Bir gün Muş tarafından o bölgenin ileri gelenlerinden birisi Hazret'i ziyarete gelmişti. Hazreti ve talebelerini yemeğe davet etti. Hazret de onun davetini kabul edip icabet edeceğini bildirdi. Nasıl olsa ben de gideceğim ve güzel yemekler yiyeceğim diye

⁷⁹ Emin Konak, D.1974.

⁸⁰ Habib Karasakal, D.1994.

düşündüm ve sevindim. Bu durumdan nefsim çok zevk duydu. Hemen çarıklarımı ıslansınlar da rahatça giyeyim diye suya bıraktım.⁸¹

Hazret (k.s.) yolculuk hazırlıklarını tamamladığında ben de diğer talebeler gibi hazırlanmıştım. Hazret dışarı çıktı, yüzünü bana döndürüp; “Haydi gidiyoruz. Bütün mollalar benimle beraber gelsin. Yalnız Molla Ahmed kalsın.” diye buyurdu. Ben gitmeyip kaldım. O zaman hocamın niye böyle dediğini anladım ve nefsim döndü dedim ki; “Bütün suç senindir. Sen güzel yemekler yerim diye iştahlandın. Güzel yemeklere tamah ettin. İşte bunun için Hazret seni götürmedi. Ey nefis senin uslanman için bu kapıda çok sabırlı olman ve kendi isteklerini bir kenara bırakman lazımdır. Bunu yaparsan Allahu Teâlâ’nın ve sevdiklerinin rızasına kavuşursun.” Şeyh Ahmed on beş yıl süren bu uzun talebelik döneminde Muhammed Diyaüddin den çok istifade etti. İlim ve irfan yolunda çok ilerledi. Tasavvuf güzergâhında çok yüksek derecelere çıktı.⁸²

Üstadı ona ilim öğretmek ve insanları Nakışbendi üstatlarının usulüne göre manevi olarak yetiştirip terbiye etmek için icazet ve hilafet verdi.⁸³ Bunun üzerine o Hazna’ya dönmüş ve orada insanları irşada başlamıştır. Kısa bir süre sonra da asıl dergâhın merkezini oluşturacak, Tel Maruf beldesine yerleşmiştir.

Mürşidi olan Şeyh Muhammed Diyaeddin Hazretleri ile birinci cihan harbinde aynı safta düşmanlara karşı mücadele vermiştir. Hatta savaşın en şiddetli anlarında bile mürşit’inin yanından ayrılmamıştır. Şeyh Muhammed Diyaeddin (k.s.) Hazretlerinin kolundan yara aldığı esnada yine Hazret (k.s.)’in yanlarında Şeyh Ahmed vardı. O zamanları oğlu ve halifesi olan Şeyh İzzeddin şöyle anlatmaktadır: “Küçük yaşta Hazna’daki Haznevi medresesinde tahsile başladım. Medrese çok mahir ve muttaki âlimlerden, çalışkan ve ahlaklı talebelerden müteşekkildi. Birinci dünya savaşının zifiri karanlığı, açtığı yara, oluşturduğu kıtlık ve sıkıntı devam ediyordu. Memleketimiz Fransızların işgali altındaydı. Her taraftan dine, imana, irfana karşı saldırılar düzenleniyordu. Büyük şeyh babam Şeyh Ahmed el-Haznevi köyden köye sürülüyordu. Buna rağmen o yılmıyordu. Kimi zaman çölde, kimi zaman çadırlar içerisinde talebe okutmaya devam ediyor, misafir kabul ediyor ve insanların irşadıyla aralıksız bir şekilde uğraşıyordu.”⁸⁴

⁸¹ Halef Doğan, D.1939.

⁸² Doğan, D.1939.

⁸³ Geçer, D.1943.

⁸⁴ Geçer, D.1943.

1.3. Mezuniyeti ve Tarikat Halifelikliğini Alması

Bu şekilde 15 yıl Hızna ile Nurşin arasında yaya veya binekli olarak gidip gelen Şeyh Ahmed daha önce medrese eğitimi de aldığı için, hem ilmi hem de irfani açıdan kısa sürede nazarları celp edecek seviyelere gelir. Artık ekilen fidanın meyve vermesinin zamanı gelmişti. Muhammed Ziyâüddin Nurşini Hazretleri ona ilim öğretmek ve insanlara İslâmiyet'in emir ve yasaklarını anlatmak hususunda icazet ve hilâfet verdi. Muhammed Ziyâüddin Nurşini Hazretlerinin sohbetlerine devam ederken kendisine zahiri ilimleri öğreten Silvanlı Molla Hüseyin Efendiyle de irtibatını devam ettirir. Çünkü bu zatlar, Hz. Ali'nin “Bana bir harf öğretinin kırk yıl kölesi olurum” düsturu ile yetişen ve bu terbiye ile ilim öğreticilerinin kıymetini bilen kişilerdi.⁸⁵

1.4. İrşad Faaliyetleri Kapsamında Eğitim Metodu ve İlkeleri

Artık insanları irşat ile uğraşacak olan Şeyh Ahmed Hazna'ya döner ve orada bu görevini icraya başlar. Sonra da asıl dergâhın merkezini oluşturacak, Telma'ruf beldesine yerleşir. Eğitime son derece önem verir. Zahiri ve batini ilimleri dengede tutmaya çalışır. İslam'ın hüküm sürdüğü süreçte, maalesef bu iki eğitim metodunun dengede tutulmadığını ve bu muvazenesizliğin Müslüman topluluklara zarar verdiğini göz önünde bulundurursak, işin ehemmiyeti ortaya çıkar.

Bu husus kendisinin mektuplarını içeren Mektubat-ı Şeyh Ahmed ismiyle basılan eserin ikinci mektubunda şu şekilde açıklanmıştır: “*Kardeşim! Mürşidimiz Hazret El-Şeyh Muhammed El-Ziyâuddin buyurdular ki: Zahiri ilim tahsiline çok çalışmak ve şiddetli çaba sarf etmek lazım olduğu gibi, batini ilmin tahsili için dahi şiddetli bir cehd (çabalamak) lazımdır.*” İmamı Rabbani buyurmuşlar ki; “Kulun Mevla'sı (Allah'ı) kendisinden razı olmadıkça, hayatında onun için ne gibi bir zevk ve safa olabilir. Cennetteki Allah'ın rızası cennetten daha iyi, cehennemdeki Allah'ın gazabı cehennem ateşinden elem bakımından daha şerlidir. Öyle ise, akıllı kişinin Allah'ın rızasıyla çalışması gerekir.” Ey kardeş Mevlâna Halid Zilcenaheyn'den, Allah'ın manevi yolunda manevi sülûk etmek ne vakitte tamam olur diye sorulunca, “Beşikten mezara kadardır, ancak tarikatımız mahbûb (sevgili) Allah yolunda rûhu feda etmektir.” dedi. Cizreli Molla Ahmed bir beytinde “Talibe fırsat gelince, Allah yolunda

⁸⁵Geçer, D.1943.

çalışmayıp da mehil vermesi haramdır. Benim için Nuh'un (Aleyhisselam) ömrü kadar ömrüm yoktur. Öyle ise ey aşk şarabının dağıtıcısı bana doğru çabuk gel" demiş.

Şeyh Ahmed el-Haznevi sadece havas ile değil avam ile de meşgul olur ve herkese seviyesine göre davranırdı. Bu anlamda bir çobana Et-Tahhiyyat duasını öğretmek için çok ilginç bir yõteme başvurur. Bu çobana kelime-i şehadeti öğretmek ve düzgün bir şekilde söylenmesini sağlamak için saatlerce uğraşır. Sonra Fatıha Suresi'ni ve Ettahhiyyatü duasını öğretmeye çalışır. Ne yaptılarsa çoban bu duaları ezberleyemiyordu. En sonunda Şeyh Ahmed çobanın tanıdığı ve birbirlerinden rahatlıkla ayırabildiği koyunlarına tek tek isim koymaya başlar. Bunun adı "Ettahhiyyatü" bu diğerrinin ki "Lillahi", şuradaki "Vessalavatu" diye. Böylece çoban duaları ezberler. Aradan bir süre geçtikten sonra bu çoban Telmaruf'a ziyarete geldiğinde, Şeyh camide ona bu duayı okutur. Gördü ki duanın içindeki bir kelimeyi mesela "Vettayyibat"ı eksik okur. Sebebini sorduklarında o isimli koyunun öldüğü şeklinde cevaplar.

1.5. Şeyh Muhammed Masum el-Haznevi

1915 yılında Hazne'de doğdu. Devrin büyük âlimlerinden babası ve Mürşidi olan

"Şahı Hazne" lakabı ile meşhur, büyük mürşit Şeyh Ahmed el-Haznevi ve zamanın âlimlerinden sarf, nahiv, siyer balağat vs. çeşitli ilimleri tahsil etti ve icazet aldı. Şeyh Masum Şeyh Ahmed el-Haznevi'nin en büyük oğlu idi, medresenin, tekkenin çoğu işleri ve hizmetleri ile o ve diğerr iki kardeşi Şeyh Alaaddin Şeyh İzzeddin ilgileniyordu. Şeyh Masum 24 yaşında iken babası ve mürşidi Şeyh Ahmed Haznevi hazretleri tarafından hilafet almıştır. Babasının vefatından sonrada mutlak halife olarak irşat vazifesine devam etmiştir.⁸⁶

Şeyh Masum aşiretler arasındaki kan davalarını hallediyor, dargın insanları barıştırıyor, yüce ahlaki değerrleri yerleştirmeye çalışıyordu. Değişik yerlere gönderdikleri âlimlerle o yörelerin halkını ıslah ediyorlardı. Öyle yerler vardı ki Şeyh Masum oraları irşat etmeden önce o bölge halkı namaz, abdest, helal, haram nedir bilmez bir haldeydiler. Birbirleriyle düşman ⁸⁷bir şekilde yaşıyorlardı. Hele Mardin yöresinde bir köy vardı ki ahalisi cehaletlerinden dolayı hem namazdan niyazdan

⁸⁶Geçer, D.1943.

⁸⁷ Halef Doğan, D.1939.

uzaklaşmış hem de öyle bir gaflete düşmüşlerdi ki camiye ahır yapmış, içinde et pişirip, yiyorlardı. Cami pislikten içine girilmez olmuş, cam ve duvarları içinde yakılan ateşin isinden dolayı kapkara kesilmişti. Yerler hayvan pislikleri ve kemik artıklarından dolayı berbat bir haldeydi. Bu himmeti yüce şahsın bereketi ile onlar tevbe ettiler. Hane hane bu yüce tarikata girdiler. Şeyh Masum'un teveccühüne mazhar oldular, bu teveccühün bereketi ve onun edepleri ile İslam'ı en güzel bir şekilde yaşamaya başladılar. Cami yeniden düzenlendi ve eskisinden daha güzel bir şekilde restore edildi. Kalplerdeki korkunç perdeler kalkmıştı. Bu onlar için yeni bir doğuş idi. Sanki üzerlerine atılan ölü toprağından silkinerek kurtulmuş ve yıllar süren derin bir uykudan uyanmışlardı. Şeyh Masum zamanında bu tarikat biraz daha büyüdü ve insanlar arasında daha fazla tanınmaya başladı.⁸⁸

İnsanlar tıpkı babasındaki gibi, kendilerinde kalabalıklar halinde oluk oluk gelip günahlarından tevbe edip, tek tek onun önünde tarikata bey 'at ederlerdi. Şeyh Mahsum 1958 senesinde 11 Ocak gününde, 45 yaş gibi genç bir dönemde Tel Maruf'ta vefat etti. Babası ve Mürşidi Şahı Hazne'nin yanına Merkade defin edildi.⁸⁹ Vefatından sonra bu değerli ve mühim vazifeyi, muhterem kardeşleri ve Halifesi Şeyh Alaaddin el-Haznevi devam ettirdi. Şeyh Masum vefatından sonra, altı halife, âlimler, hak yolunun talimleri olan salıklar, vefa ve aşk ehli müritler bıraktı.

1.6. Halifeleri

- 1-Şeyh Alaaddin el-Haznevi
- 2-Şeyh Ahmed Molla Ramazan El-Urfi
- 3-Seyyid Şeyh Abdulcelil b. Molla Abdulmecid
- 4-Şeyh Seyyid Muhammed Arapkendi
- 5-Molla Muhammed Hasan En-Nakşebendi
- 6-Molla Yusuf-i Seyti⁹⁰

⁸⁸Mahsun Çakar, D.1998.

⁸⁹Doğan, D.1939.

⁹⁰Doğan, D.1939.

1.7. Şeyh Alaeddin el-Haznevi

Şeyh Alaaddin Haznevi mürşitlerinin üçüncüsü, sofilerin tabiriyle ilimde bir derya, yumuşak tabiatlıydı Efendimize olan aşırı muhabbetleri ayırıcı vasıflarıydı. O, zamanında yaşayan tüm meşayih arasından Rasulullah (s.a.v.) sevgisi ile sıyrılmış ve haklı bir şöhrete sahip olmuştu. Dininde tavizsiz, müminlere karşı şefkatli, küfür ehline karşı ise izzetli bir tavır içerisindeydi. 1959 yılında irşat makamına oturdular. Peygamber Efendimizin üzerine yazdıkları kasideleri çok meşhur olup, halen dillerde dolaşmaktadır. Kardeşi Şeyh İzzeddin onunla ilgili olarak şöyle bir olay nakletmişlerdir: Babam Şeyh Ahmed'in yanında oturuyordum. İçeriye ağabeyim Şeyh Alaaddin girdi. Doğruca babamız ve Mürşidimiz olan Şeyh Ahmed hazretlerine yönelerek, ondan Rasulullah Efendimizin (s.a.v.) bütün sünnetlerine harfiyen tabi olabilmek için kendisine dua etmelerini istirham eyledi.

Şeyh Hazretleri cevaben; 'Bunu senin baban bile yapmaya güç yetiremezken, sen nasıl yapacaksın. Diyerek cevap verdiler ve sünnetle ilgili dikkat edilmesi gereken konularda öğütlerde bulundular. Bu olay Şeyh Alaaddin'in imanının kemaline ve Rasulullah'ı (s.a.v.) ne kadar çok sevdiğine açık bir delildir. 'Şeyh Alaaddin hazretleri on yıllık bir irşat hayatı boyunca çok köyler ve beldelere irşat seferlerinde bulunmuştur. Çok kişilere İslam'ın ahlakını esaslarını anlatıp tarikatın adaplarını uçsuz bucaksız köylere kadar ulaştırmıştır. Devlet erkânının bile çözemediği birçok husumet ve kan davalarını bile sonlandırmış tarafları barıştırmıştır. Hatta bir seferinde Suriye'den Mardine ve Türkiye'nin doğu illerine irşat için geldiği bir aylık gibi kısa bir zamanda altmışın üzerinde sulhta bulunmuştur.⁹¹

Şeyh Alaaddin bir gün Tel' Maruf'taki camide bulunuyorlardı. Bir kişi kendilerine yanaşıp bir soru sormak istediğini söyledi. Sorabileceğine dair olumlu bir yanıt alınca da 'Şeyh Abdulkadir-i Geylani mi yoksa Şah-ı Nakışbendi mi daha büyüktür? diye sorusunu yöneltti.⁹² Şeyh Alaaddin Hazretleri hangisinin büyük olduğuna dair bir açıklama yapmayıp, cevaben şöyle buyurdular; 'Her bir evliyanın ayrı bir makamı ve o makamına göre de bir vazifesi vardır.⁹³

Şeyh Abdulkadir-i Geylani kendisinden medet istenildiğinde, ruhaniyetiyle anında orada bulunur. Hakiki bir Nakışbendi Mürşidi ise, metal parçalarının içerisine

⁹¹ Mübarek Toğrak, D.1999.

⁹² Geçer, D.1943.

⁹³ Doğan, D.1939.

daldırıldığında onları kendisine doğru çeken bir mıknatıs gibidir. İnsanı tuttuğu gibi Allah'a kavuşturur.' Şeyh Alaaddin bu sözü ile hal almış bir zattı, arkasından yetiştirdiği âlimler ve talebeler, tarikattan mezun olmuş halifeler ve muhabbetullah ile kalbi dolu salıklar bırakarak 1969 senesinde İrşad için gittiği Şam'da hastahane vefat etti. Naaşı Şam'dan Telmaruf'a getirilip Merkade defin edilmiştir.

1.8. Halifeleri

- 1-Şeyh İzzeddin Haznevi (kardeşi)
- 2-Molla Halil Palo Serhad-i
- 3-Molla Abdullan Bin Molla Abdurrahman
- 4-Molla Abdullah Bizguri-Daif
- 5-Molla Abdullah Kartmin-i (Müderri)
- 6-Molla Muhammed Emin Hayderi
- 7-Telmaruf İmamı Molla Yahya
- 8-Molla İzzeddin Aksan Urfa (Nihil)
- 9-Molla Halil, Şeyh Huseyn Kertwini'nin Damadıdır.
- 10-Telhasen İmamı Es-Seyyid İbrahim
- 11-Molla Abdullah-i Bingöl
- 12-Molla Abdurrezzak Reşkot-i⁹⁴

Şeyh Aladdinden Sonra Tarikatın başına şeyh İzzeddin daha sonra şeyh Muhammed ve şuanda şeyh Muhammed Muta el Haznevi tarikatın başına geçti. Şeyh Muhammed el Haznevi'nin vefatından sonra tarikatta şiddetli tartışmalar ve kavgalar yaşandı. Şeyh Abdülgani el Haznevi şeyhin kendisinin olduğunu ama şeyh Muhammed el Haznevi ise vekil olarak şeyh Muhammed Muta el Haznevi'yi yerine bıraktığına dair mektup bıraktığı söyleyen halifeler tarikatın çoğunluğu kendisine intisap etti. Suriye'de yaşanan olaylardan sonra şeyhlerin kabirleri daeş tarafından yıkılmış şimdi ki şeyhleri Şeyh M.Muta Adana'da çalışmalarını sürdürmekte Gaziantep ilimizde külliye inşaatı yapmaktadır. Şeyhlik iddiasında bulunan Şeyh Abdülgani ise çalışmalarını İstanbul'da sürdürmektedir.

⁹⁴Geçer, D.1943.

1.9. Şeyh İzzeddin el Haznevi

Şeyh İzzeddin el - Haznevi 1925 yılında Suriye'nin Kamışlı kazasına bağlı bir köy olan Hazne'de dünyaya geldi. Şeyh hazretleri bu iki salih ebeveyninin kucağında büyüdü. Ailesinden aldığı terbiye hayatı için çok önemli bir başlangıç oldu. Şeyh hazretlerinin babası, bütün dünyada şöhret bulan havas ve avam arasında meşhur olan Şeyh Ahmed el Haznevi hazretleridir. Valideleri ise; takva sahibi, gece namaz kılan, gündüz oruç tutan, Allah'a taat ve ibadetle yönelen bir hanımefendi idi. Şeyh hazretlerinin şerefli aile ve soyunun kökeninde ilim, takva, vefa, salah, temizlik ve nezaket vardır. Bu tahir ve temiz ailenin misali şu ayet-i kerimede belirtildiği gibidir: "Kökü sağlam, dalları göğe doğru olan, Rabbinin izniyle her zaman meyve veren bir ağaç misalidir."⁹⁵ Şeyh İzzeddin el-Haznevi ilk çocukluk dönemlerini babasının ve annesinin terbiye kucağında geçirmiştir. O zamanlar şerefli ebeveyni Suriye'nin doğusunda bulunan Kamışlı⁹⁶ kazasına bağlı Telma'ruf köyünde idiler. İslami ve dini tahsillerini öncelikle akli ve nakli ilimlerde üstün bir otorite sahibi olan Allame Şeyh Ahmed El - Haznevi 'den almışlardır. Şeyh İzzeddin küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i okudu. Daha sonra kardeşleri Şeyh Ma'sum ve Şeyh Alaaddin ile birlikte ilim tahsiline başladı. Arap edebiyatı kaidelerini çok güzel kavradı. Sarf, Nahiv, Belagat, Adab vb. ilimlerde öylesine mesafe kat etti ki zamanın Sibeveyh'i ve asrının müracaat edileni haline geldi. Daha sonra Fars dilini ve bu dilin inceliklerini öğrenmeye başladı. Esaslarını, fûru ve meselelerini kavradı. Mantık ilmini, meselelerini, kaidelerini bütün yönleriyle ele aldı.⁹⁷ Bunun akabinde Şafii mezhebi ile ilgili yazılmış fıkıh kitaplarını okumaya, usul ve fûruunu, akli ve nakli yönlerini tahsile başladı. Kendi akranı olanları geçip adeta zamanın İmam-ı Şafii'si oldu. Yalnız bir ilmi değil birçok ilmi tahsil etti. Fıkıh, Nahiv, Edep, Tasavvuf, Belagat, Mantık, Ahlâk, Usul ilimleri: Arap ve Fars Edebiyatı v.d.⁹⁸

1950'lerde yüksek şerri fetva üyeliğine seçildi. Heyetin verdiği fetvaların genellikle nakle değil akla, rivayete göre değil yoruma fıkha değil fikre dayandırıldığını görünce heyet üyelerini kitaba, sünnete ve ulemanın hükümlerine davet etti. Dünyalıklar için fikri fetvalarından vazgeçmeyeceklerini gören şeyh kısa süre içinde heyet

⁹⁵İbrahim Suresi: 24.

⁹⁶Şeyh İzzeddin El Haznevi,Özel Bülteni, Kamışlı Şerri İlimler Şeyh İzzeddin El Haznevi Enstitüsü İdaresi Neşriyatı, 31 Temmuz 2001. (Sayfa No Yoktur.)

⁹⁷ Halil Gizir, D 1988.

⁹⁸ Dokuzuncu Yad Bülteni, Şeyh İzzeddin El Haznevi, 31 Temmuz 2001.

üyeliğinden istifa eder.⁹⁹ Bu tatlı ilim kaynağından doya doya içtikten sonra, babası Şeyh Ahmed el - Haznevi'nin marifet ve ilim deryasından; sarsılmaz azmi ve üstün zekâsı, âli himmeti ile cevherler ve eşsiz inciler çıkarınca, icazet almak şöyle dursun icazet vermek hususunda ehil olunca, pederi âlileri mübarek eliyle yazdığı icazeti ona vermiştir.¹⁰⁰

Üstün bir feraseti, kabiliyeti ve çok harika bir zekâsı vardı. Nasıl denizlerin hacmini ihata etmek, sırlarını keşfetmek zor ise, deniz misali olan bazı insanların da Allah'ın onların kalplerine ilka ettiği sırlar öyle çoktur ki onları bilmek ve anlamak çok zordur. İşte Şeyh İzzeddin bu sır dolu zatlardan birisiydi. Şeyh “*Ya Rab! Beni ibadetten düşürmeden emaneti al*” diyerek yalvarıyordu. 1992 Şam’ın Zebedanisinde (Beyrutla Şam arasında Şam’a bağlı bir yayla) Cuma günü ikindi namazını kılar. Namazdan sonra desr vermeye va’az etmeye başlar. Va’az esnasında vefat eder.¹⁰¹

1.10. Şeyh İzzeddin el Haznevi ve İlim

Şeyh İzzeddin yalnız ilmi sahada derinleşmekle kalmamıştır. Şu mübarek hadis-i şerifin manasını ve ruhunu tamamen idrak etmiş ve yaşamıştır. "Bu ilmi her nesilden adil (emin) olanlar taşır ve ilmi korurlar. Haddi aşanların (herhangi bir şeyi) değiştirmelerine müsaade etmezler. Yanlış yolda olanların kötü niyetlerini defederler cahillerin (uygun olmayan) te'villerini reddederler. "Şeyh şuna inandı ki: Çok gayret etmek, meşakkatlere ve zorluklara tahammüllü olmak gereklidir. Bu yüzden Şeyh (k.s.) kendi rahatını terk etti ve büyük bir ciddiyetle meseleye sarıldı.¹⁰²

Eğer ilim ile takva yoksa o ilimde hayır yoktur. Sözü meşhurdur.

Mutasavvıf bir fakih, olan şeyh İzzeddin ilmi ile amel eden bir âlim insanları hikmet ile irşat eden bir mürşit konumundadır. Bu haliyle o, şariat ve tarikatı cemetmişti. İnsanları dine davet ederken dinin güzelliğini, tarikatın mükemmelliğini izhar ediyordu. Şeyh İzzeddin avamın ve havasın arasında İslam'ı yaydı. Onun adabını öğrenmek ve tarikatına girebilmek için guruplar halinde insanlar akın akın yanına geldiler. İrşad ve kulları ıslah için: gayret, kâmil bir rüşd, kuvvetli bir akıl, geniş bir göğüs, üstün bir ahlâk, sâfi bir nefis, isabetli bir görüş ve hüsnü niyet gereklidir. Bütün

⁹⁹ Halil Gizir, D 1988.

¹⁰⁰ Doğan, D.1939.

¹⁰¹ Geçer, D.1943.

¹⁰² Şeyh İzzeddin El Haznevi, *Yad Bülteni*, 31.Temmuz 2002.

bunlar ancak şehvetlerin zayıflayıp yok olması, nefsin belirli desiselerden, çirkin hasletlerden kurtulup safa bulması ile mümkündür. İşte Şeyh hazretlerinin irşadının başarı sırrı budur; kemâli bu zaviyedendir. İnsanların kalplerini bu sır ile kazandı; onların derinliklerine bu sır ile girdi; hislerini ve şuurlarını böyle uyandırdı.

Şeyh İzzeddin büyüklere hürmet eder ve onları yüceltirdi.¹⁰³ Küçüklere merhamet eder, atıfta bulunurdu. Her insanı layık olduğu makamda görür, herkese aklına ve idrakine göre muamele ederdi. Adil, insafı ve her hak sahibine hakkını veren, nereden gelirse gelsin hakkı kabul eden ve haksızlıktan uzak olan bir Müslüman için üstün bir misal teşkil ediyordu.¹⁰⁴

1.12. Şeyh Muhammed el-Haznevi

Şeyh Muhammed Şeyh İzzeddin en gözde talebesi, takipçisi onun yetişmesi için her türlü çalışmayı yürütmüştür.¹⁰⁵ Şeyh İzzeddin vefatından önce pek çok defa değişik vesilelerle Şeyh Muhammed'ten övgü ile bahsetmiş ve onun hem kâmil bir iman sahibi, muhabbetullah ile dopdolu arif bir zat olduğunu belirtmiş hem de insanları idare ve irşat etmede tam ve mükemmel bir hal üzere olduğunu dile getirmiştir. Bu durum sadece Şeyh İzzeddin ile sınırlı değildir. Bundan yaklaşık elli yıl öncesinden Şeyh Ahmed de “onu övmüş, ondaki yeteneklere, üstün değer ve özelliklere dikkat çekmiş ve bu zat bizim şanımızı yükseltecektir.” buyurarak konumunun önemine dikkat çekmişlerdir.

Gerek Şeyh Masum gerek de Şeyh Alaaddin onun üzerine çok titremişler; iman, ihlas, muhabbet, hizmet, fedakârlık, yüce ahlâk ve daha pek çok yüce meziyetler sahibi yeğenlerinin en iyi şekilde yetişmesi için çalışmışlardır. Onun üzerine o kadar titriyorlardı ki onunla ilgilenip oyun oynadıkları zamanlarda herhangi bir şekilde incinmesi durumunda çok üzüyor ve bu duruma sebep oldukları için birbirlerini suçluyorlardı. Bu o kâmil zatların ferasetleri ile hissettikleri ve gerçekleştirecek olan hakikat karşısında aldıkları bir hal idi.¹⁰⁶

Gençlik yıllarında kendilerine ders vermiş, hocalık yapmış olan büyük ve fazilet sahibi, değerli âlim Şeyh Mustafa Buga onun ile geçirdiği yılları hayatının en güzel anlarından olarak nitelendirmekte, bununla gurur duyduğunu bildirmektedir. Şeyh

¹⁰³ Şeyh Azizuddin neşriyatı, Şam Akrame Matbaası.

¹⁰⁴ M.Muaffak Yağız, D.1996.

¹⁰⁵ Üveys Demir, D.1995.

¹⁰⁶ M.Arif Baysal, D. 1997.

Muhammed'teki vasıfları her konuşmasında dile getiren Şeyh Mustafa Buga onun gibi bir talebesi olduğundan dolayı gurur duyduğunu ve onun kendisini kat be kat geçtiğini birçok defa dile getirmişlerdir. Haznevi ailesini, özellikle Şeyh İzzeddin ve Şeyh Muhammed çok yakından tanıyan bu zat İslam âlemi içerisinde ki âlimler arasında gerek kişiliği ve gerekse de eserleri ile önemli bir yere sahiptir.

Tel Maruf'ta Şeyh İzzeddin'i anma merasiminde yaptıkları bir konuşmalarında Şeyh Muhammed Müslüman âlimleri toplamaya ve ümmetin sorunlarına çözümler bulacak çalışmalar başlatmaya çağırmış ve onun üstün vasıflarını böylelikle açıkça teyit etmişlerdir.¹⁰⁷

Şeyh Arabi Kabbani, Lübnan müftüsü ve Lübnan'ın ileri gelen değerli âlimleri, Suriye Diyanet İşleri Başkanı, Türkiye, Mısır ve Sudan'dan gelen âlimler ve yazarlar Telmaruf'a yaptıkları ziyaretlerinde ve katıldıkları münasebetlerde Şeyh'ten ve Haznevi müritlerinden her zaman büyük üstatlar, saygı değer âlimler, muttaki önderler olarak övgüyle bahsetmişlerdir. Bu sadece onlarla sınırlı bir olay değildir. Kuveyt'in ve diğer beldelerin selefi âlimleri de Şeyh Muhammed tanıdıkları zaman onun değerini hemen anlamış, ona ve fikirlerine büyük bir saygı gösterip, tasavvufi anlayışına ve izledikleri yola büyük değer vermişlerdir.

Fıkıh alanında İslam dünyası içerisinde çok ileri bir yerde olan, belki de ilk sırada yer alan âlim zat Vehbe Zuhayli de Telmaruf'a davetli olarak gelmişlerdi. Tasavvufa ve tarikat ehline o kadar da sıcak bakmıyorlardı. Şeyh Hazretleriyle tanıştıktan, onun ilminin büyüklüğünü, tevazu ve takvadaki benzersizliğini, halim ve sevecen tavırlarını, o üstün ahlaki meziyetlerini gördüklerinde nasıl bir zat ile karşı karşıya olduklarını anlamışlardı. Bu sıradan bir zat değildi ve bu karşılaşma da sıradan bir karşılaşma değildi. Kalpler yumuşadı ve fikirler değişti.

Şeyh Muhammed gibi zatlar nurani bir çekicilik ile süslenmişlerdir. Bu onların mayalarında olan bir haldir. İlâhi feyz altında olmaktan ortaya çıkan bu hal insanların onlara yönelmelerine, onları sevmelerine ve böylece doğan samimi, sevgi dolu durum ise karşılıklı bir yakınlaşmaya sebep olmaktadır. Bu yakınlaşma onların terbiyesi altına girmeyi ve onların meşrebine uymayı doğurmaktadır. Meşrepleri Allah'ın muhabbeti

¹⁰⁷ M. A., D.1987

olan bu zatlar kendilerine bağlanan kişilere güneş olmakta, onların Hakka olan bağlılıklarını sağlamakta ve imanlarına güç üstüne güç katmaktadırlar.¹⁰⁸

Her insaf sahibi kişi tarafından bilindiği gibi insanın tek başına, bir ustası veya öğretene olmadan herhangi bir işte başarılı olması hem çok zor (bazen imkânsız) hem de çok çetrefilli bir iştir. Tecrübeli, o işin ilmini yapmış kişilerden alınacak kılavuzluk elbette ki bulunmaz bir nimettir. Bu dünyevi işlerde böyle olduğu gibi uhrevi işlerde de böyledir. İnsanın ahlâkını düzeltebilmesi, imanını kâmil hale getirebilmesi, olgun bir zat olabilmesi için terbiye edici mürşitlere ve ahlâk hocalarına ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç zamanımızda her zamankinden daha fazladır. Çünkü fitne ve fesat bu asırda diğer zamanlardan daha sistemli daha güçlü bir durumdadır. Bu kasıp kavurucu çığıra karşı durabilmek ancak Şeyh Muhammed ve Şeyh Muhammed Muta(k.s.) gibi büyük mürşit-i kâmil zatların gözetimi altında, onların edepleriyle edeplenip talebeleri arasına girmekle mümkündür. Gerek onların şahıslarının çekiciliği ve maneviyatlarının yüceliği, gerek sahip oldukları silsilenin bereketi ve gerekse de tahsil ettirdikleri edepler ve içerisinde yer alınan cemaatleri; nefsi, dünyevi şehvet, hevalardan soğutucu ve uzaklaştırıcı bir özelliktedir. Bu zamanın insanları için bu Allah'ın bulunmaz bir nimetidir.¹⁰⁹

Şeyh Hazretleri bu zamanda kendisinden ilim alınabilecek olan ender âlimlerden birisiydi. Kişinin ona baktığı zaman Allah'ı hatırlayacağı, onun imanını kuvvetlendirecek, ahlâkını güzelleştirecek âlimlerden ilmi tahsil etmesi gerektiği, diğer durumda ise sonucun tam bir felaket olacağı selef-i salih zatlar tarafından bizlere bildirilmiştir. Allah yoluna insanları davet edenlerin insanların en büyük dostları olduğu tartışılmaz bir hakikattir. Bu işi üzerine alan zatlar peygamberlerin mesleğini devam ettiren kişilerdir. Elbette ki ehil olmak şartı ile çok büyük bir makamdadırlar ve çok büyük bir hizmeti görmektedirler. Bu görevi üstlenmiş olan Şeyh Muhammed hakkın net bir şekilde anlaşılabilmesi için her türlü şüphenin bertaraf edilebilmesi için azami derecede dikkat göstermekte idi. Her fırsatta dünya malı toplamadığını ve herhangi bir dünyevi makama gelmek, bir çıkar elde etmek peşinde olmadığını yani siyasi işlerle ilgilenmediğini bildiriyordu. Amacı insanları Allah'ın yoluna davet etmek ve bunu yaparken onları hiçbir şekilde kullanmamaktı. Bu onun gerçekten de övülen, ihlasları ile gökleri titreten o selefi salih zatlardan olduğunun en büyük delillerinden birisidir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Alattin çiçek D.1996.

¹⁰⁹ M.A., D.1987.

¹¹⁰ Fahrettin Akyıldız, D.1995.

Şeyh Muhammed insanların mallarını toplamadığı ve dünyevi siyaset ile uğraşmadığı gibi tüm mesaisini, tüm gücünü, tüm imkânlarını ve malını İslam davasının duyurulması, kelime-i tevhidin en yükseğe çıkarılması için harcamaktaydı. Dergâhlarına gelen ve onlara intisap eden kişileri incelediğinizde çok kısa bir zaman içerisinde değiştikleri, imani ve İslami sıfatları kapıp dini Mübin'i yaşamaya başladıkları görülmektedir. Bunlar arasında öyle kişiler vardır ki daha önce kumar, uyuşturucu, gayri meşru kazançlar içerisinde olup insanların mallarını zorla gasp etmekte idiler. Oysa insan şimdi onları görse sanki melekleşmiş olduklarını sanacaktır. Artık öyle bir hal almışlardır ki haramlardan kaçmaya son derece dikkat etmekte, farzları eda edip sünnetlere çok itina göstermektedirler. Bu hale gelişleri yüce Şeyhin himmeti ve bu tarikatın adaplarına uymaları sonucudur.¹¹¹

Şeyh Hazretlerinin dergâhı ilim üzeredir. Haznevi mürşitleri zamanlarının en büyük âlimleri arasındadırlar. Bu kol, âlimden âlime devredile gelmiş bir yoldur. Şeyh Muhammed(k.s.) Tel Maruf'taki şer-i ilimler medresesinde iki bine yakın talebe okutup bunların yeme, içme, barınma gibi tüm ihtiyaçlarını kendi öz malından karşılamaktaydı. Fakir olan durumu olmayan ama İslami ilimleri öğrenme aşkı içinde olanlara kapılarını ve tüm imkânlarını açmakta, onları İslam ümmeti için faydalı bir hale getirmeye çalışmaktaydı. Bu destek sadece okul yılları ile sınırlı kalmamakta, mezun olanlardan durumu iyi olmayanları da kendi imkânları ile münasip bir şekilde evlendirmektedirler. Bu talebelerden istediği; gittikleri beldelede İslam'ı öğretmeleri, emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker farzasını yerine getirip bu yüce adapları hem yaşamaları ve hem de yaygınlaşması için gayret göstermeleriydi.¹¹²

Şeyh Muhammed çıktıkları irşat amaçlı seyahatlerinde toplumun her tabakasından insan ile ilgilenir ve dini şuur oluşması ve kuvvetlenmesi için gayret gösterirdi. Resmi yetkililerin ve medeniyetin pek uğramadığı öyle ücra yerlere dahi gitmekteydiler ki oranın ahalisi bile bu hale şaşırırmaktaydılar. Bu yüce zatı tanıyınca, onun sohbetini dinleyince ona öylesine bağlanmaktaydılar ki bu tarife sığmaz bir haldi. Şeyh onlara dinlerini öğretecek bir âlim göndermeyi teklif ettiğinde onlar bunu hemen kabul etmekteydiler. Böylece hem bu yüce tarikata girmekte hem de dünya ve ahiret saadetini elde etmekteydiler.

¹¹¹ Malik Esen D.1994

¹¹² İzzettin Karasakal, D.1996.

Şeyh Muhammed çok büyük bir sabır, tahammül ve Müslümanlara karşı yüce bir şefkat içerisindeydi. Onları bir baba gibi kucaklamakta ve sorunlarının çözümü için uğraşmaktaydı. Bazen öyle olurdu ki saatlerce onların sorunlarını dinler, onlara nasihatler ederdi. Geçirdikleri trafik kazasından dolayı ayakları platinli olmasına rağmen dört-beş saat dizleri kıvrık bir şekilde edepte oturur ve onlarla ilgilenirdi. Pek çok ihtilafı çözdükleri, sorunları hikmetle giderdikleri gibi pek çok çözülemez denen meseleyi çözmüş ve birçok kan davasının sulh ile sonuçlanmasına da vesile olmuşlardı. Varlıkları bir barış, huzur ve bereket kaynağıydı. Şeyh Muhammed el-Haznevi ‘den sonra Şeyh Muhammed Muta el-Haznevi ve Şeyh Abdülgani şeyhliklerini ilan etmiş müritler arasında çıkan kavga ve şeyhlik mücadelesi neticesinde birbirlerinin köylerine zarar vermiş ve ahırları yakılmıştır. Bu şeyhlik tartışmasından dolayı müritlerin kesici ve delici aletlerle verdiği zarar neticesinde bir tarafgirliğin oluşmaması için Haznevi ekolünü şeyh Muhammed el-Haznevi’ye kadar sürdürmüş bulunmaktayız.¹¹³

2. HAZNEVİ EKOLÜNDE TASAVVUFUN ANA ÇİZGİSİ

Cibril hadisi olarak bilinen rivayete göre Hz. Ömer şöyle der: Eğer bir gün Peygamber (s.a.v) yanında oturmuş idik ansızın bir genç geldi. Simsiyah saçları bembeyaz elbiseleri ve üzerinde yolculuk izleri taşımamaktaydı. Dizlerini Peygamber Efendimizin dizlerinin yanına kattı ellerini kendi üzerine koydu ve dedi ki ya Muhammed İman nedir? Peygamber Efendimiz iman “Allah’a meleklerine kitaplarına peygamberlerine Kıyamet gününe ve kadere inanmaktır.”¹¹⁴ Dedi. O da doğru söyledin dedi şaşkınlıkla bakıyorduk hem soruyor hem de tasdik ediyor. İslam nedir? İslam kelime-i Şahadet getirmek namazı dosdoğru kılmak zekât vermek Ramazan orucunu tutmak ve hacca gitmektir dedi. O da doğru söyledin dedi İhsan nedir? İhsan Allah’ı görür gibi ona ibadet etmendir. Çünkü sen onu görmesen bile Şüphesiz o seni görür dedi. O da doğru söyledin dedi bu hadis-i şerifte 3 Ana Konu vardır. İman, İslam ve İhsan’dır. İmandan usulü din, akide âlimleri, İslam’dan fıkıh âlimleri ve İhsan tasavvuf âlimleri konuşmuşlar ve yazmışlardır. İhsan iman ve İslam’ın nazaran meyve gibidir. Netice gibidir ve amaç gibidir. Çünkü iman ve İslam’da Gaye Yüce Allah’ın şanına yakışır bir şekilde ibadet etmektir. İhsan makamı marifeti sohbeti muhabbeti edebi huzuru Allah korkusunu gösterir. Öyleyse tasavvufta konuşacak olan kişi her iki usulü

¹¹³ M.A, D.1987.

¹¹⁴ Ahmet Sahni, D.1995.

ve fıkıh bilen olmakla beraber ziyadesi ile hal sahibi olmalıdır. Bu bilgiler olmaksızın insanların aydınlığa çıkması mümkün olmaz. Çünkü cahil bilgiye kör yola zifiri karanlıktan aydınlığı göremezler bu bilgiyi kesbi (çalışmak dirsek çürütmek) ile veyahut Vehbi (Yüce Allah tarafından bindirilip öğretmek) ile olabilir.¹¹⁵

2.1. Nakısbendi Haznevi Ekolünün Diğer Tasavvuf Yollarından Farkı

Haznevilerden ayrılan bir diğer önemli grupta Şeyh Ahmet El Haznevi'nin halifesi olan Şeyh Abdulhekim Menzil cemaatini kurarak Haznevilerden ayrılıyor. Mardin'in Kızıltepe İlçesinde bulunan Molla Abdurrezzak'da şeyhinin vefatından sonra kendi şeyhliği ilan etmiş ve irşat tebliğ faaliyetlerini sürdürmüştür.

1- Hiç kimseden dünya malı talep etmezler.

2-İnsanlar arası kavga ve kırıgınlara nedeni olan siyasetle uğraşmazlar.¹¹⁶

Tarikat her ne kadar bu iddiada bulunsa da aralarında saflarını açık bir şekilde belli ettiklerine şahit olunmuştur. Temel argüman olarak tüm tarikatlar prensipte siyasete karşı olduklarını söyleseler de teorikte söylediklerini pratiğe dökemediklerine şahit olmaktayız

Kendilerinin kuran ve sünnet çizgisinde hareket ettikleri müritlerine dünyalık namına hiçbir şey istemediklerini belirttiler.

2.2. Haznevilerin en önemli özellikleri

1-İlmi öğrenmek ve öğretmek, insanlara dini, doğru şekilde anlatmak için hem kendileri yaşar hem de yaşanması için mücadele ederler.

2- İlmin yaygınlaşması için doğru bilgi ve ilmin öğrenilmesi öncelikli hedefleridir.

3-Bütün Müslümanlar arasında kardeşliğin tesisi için büyük bir mücadele azmi sergilemektedirler. Her ne kadar da Müslümanları birleştirdiği söyleyen tarikat liderleri öldürülen Müslümanlar için harekete geçmedikleri için bir zaman sonra kardeş edecekleri kimseyi bulama yacaklardır. Tarikat liderleri aksiyoner kimlikleri ile ön plana çıkmak yerine köşelerine çekilip bir hırka bir lokma ile dini vecibelerini ifa etmektedirler. Tarikatler hurafeler ve batıl inançla mücadele etmedikleri sürece

¹¹⁵ M.Reşit Baysal, D.1997.

¹¹⁶ Aladdin AYDIN, D.1991.

verdikleri bilgilerin doğruluğu ve verilen bilgilerin müntesiplerini ne ölçü de entelektüel bir donanımına ulaştırdığı cevaplarını arayan sorular arasında.

3. TARİKATIN USUL VE ADABINA YÖNELİK BULGULAR

3.1. Mistik Eğitim Öğrencisinin Tarikata İnisivasyonu (İntisap)

Bir mümin, tek başına da tövbe yapabilir; fakat tek başına tövbesini korumak ve manevi terbiyesini gerçekleştirmek oldukça zordur. Hatta bugünün insanı için imkânsızdır.¹¹⁷ Mürşit'in terbiyesine girmek tövbe ile başlar. Tövbe mürşit'e değil, Yüce Allah'a yapılmaktadır. Ancak mürşit bu tövbede, mümine şahit ve yardımcı olmaktadır.¹¹⁸ Mürşit günahları affetmez, ona böyle bir yetki verilmemiştir. Günahları affedecek olan sadece Yüce Allah'tır. Mürşit, Yüce Peygamberimiz(s.a.v)' uyararak, bir müminin affedilmesi için âlemlerin Rabbine yönelmekte ve yalvarmaktadır. Yüce Rabbinin huzurunda nasıl davranacağını bilmeyen ve buna kendini ehil görmeyen kimseye mürşit, yol göstermekte, usul öğretmektedir. Ayrıca ona tövbesinde yardımcı olmakta, tövbe eden kimsenin kalbine ilahi izin ve destekle feyiz, sevgi ve nur akıtmaktadır. Daha da önemlisi, mürşit, tövbe ile Allah'a dönen kimseyi, özel terbiye dairesine almaktadır. Böylece nefsine ve şeytana karşı zayıf düşen mümin, artık kendisine hayır ve takva yolunda yardım edecek gerçek bir dost ve yardımcı bulmuş olmaktadır.¹¹⁹

3.2. Tövbe ve İntisap

Âlimler peygamberlerin varisleridir. Mürşit de gerçek âlimdir. “ *Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlara kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmalarını dileseler ve peygamber onlara bağışlanma dileseydi, elbette Allah tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.*¹²⁰” Burada mürşit peygamberlerin varisliğini üstlenerek o görevleri üstleniyor. Mürşitle birlikte yapılan tövbede iki önemli iş olmaktadır: Birisi, günahlardan tövbe, diğeri de tövbeyi korumak için mürşite intisaptır. Bir mümin, tek başına da tövbe yapabilir; fakat tek başına tövbesini korumak ve manevi terbiyesini

¹¹⁷ Sofi Mehmet D. 1942.

¹¹⁸ Mehmet Elyan, D.1999.

¹¹⁹ Mehmet Tahir çiçek D.1999.

¹²⁰ Nisa Suresi, Ayet, 64.

gerçekleştirmek oldukça zordur. Hatta bugünün insanı için imkânsızdır. İşte Allah'ın dostu ile Allah yolunda yürümek için yapılan bu manevi sözleşmeye intisap, inabe, el alma, manevi terbiyeye girme denir. İntisap, irade işidir. Bu bağlanmada müridin irade, niyet ve kararı lazımdır. İradesiz intisap olmaz. İntisap için mürşit 'in istemesi yetmez, bu iş tek taraflı olmaz. Kulun kendisi istemelidir ki iş başlasın. Bu bir manevi anlaşmadır. Bu anlaşma Allah'a güzel kulluk etmek için yapılır. Gayesi Allah rızasını elde etmektir. Mürşit bu güzel yolda vasıta, rehberdir, örnektir, yardımcıdır, duacıdır, şahittir.¹²¹

Tövbe ile intisap ettikten sonra yapılması gereken bazı şartlar vardır. Bunlar, manevi terbiyeye girmenin ilk adımlarıdır. Mürşit 'in manevi terbiyesi ve tasarrufu altına girmek için bu şartlar noksansız yapılmalıdır¹²². Şekiz şart ve adap diye isimlendirilen bu vazifeler gece yapılacaktır. Bazı özel durumlarda gündüz de yapılabilir. Bunun şekli daha sonra anlatılacaktır. Gece yapılacağı zaman yatsı namazından sonra, yatmaya yakın bir zamanda yapılır. Bu vazifeler şunlardır: Tarikata girmek için temel prensipler şöyledir.

3.3. Tövbe Niyetiyle Abdest Almak

Bu ve bundan sonraki vazife banyoda yapılacaktır. Banyoya girilince önce, günahlardan temizlenme ve tövbe niyetiyle bir abdest alınır. Abdestten gaye vücudun kirlerini yıkamak değildir. Asıl maksat kalbin manevi kirlerini temizlemek ve gafletini gidermektir. Bu niyetle abdest alırken her azanın(Mesela ağız yıkanırken yapılan gıybet-dedikodu-yalan-sövme gibi fiillerden pişmanlık duyulur) yaptığı günaha tövbe etmeli ve onlarla bir daha günah işlememeye samimi olarak niyet etmelidir. Hz. Rasulullah Efendimiz(s.a.v)'in müjde ettiği gibi, abdest suyunun son damlasıyla o aza ile işlenen günah kirlerinin de döküldüğünü bilmelidir.¹²³

3.4. Tövbe Niyetiyle Boy Abdesti Almak

Abdestin hemen peşinden yine tövbe niyetiyle bir gusül abdesti alınır. Abdest alırken yaptığımız gibi aynı niyet ve edeple bütün vücut yıkanır, peşinden: “Allahım ben vücudumun ancak dışını yıkayabildim. Sen de nurun ile içimi yıka, kalbimi

¹²¹ İbrahim Topdemir D. 1997.

¹²² Eyüp Alkan, D.1997.

¹²³ Abdullah Gümüş, D.1982.

temizle” diye dua edilir. Yıkanırken, mümkün olduğu kadar edebe ve avret yerini örtmeye dikkat edilir. Sonra elbiseler giyilip banyodan çıkılır.¹²⁴

3.5. İki Rekât Tövbe Namazı Kılmak

Bu namaz, iki rekatlık sünnet bir namazdır. Hadis-i şerifte övülmüş ve tavsiye edilmiştir. Buna tövbe ya da istihare namazı denir. “*Niyet ettim Allah rızası için tövbe niyetiyle istihare namazı kılmaya*” denir. Bilenler, birinci rekâtında Fatiha’dan sonra Kâfurun suresini, ikinci rekâtta ise ihlas suresini okurlar. Bilmeyenler, bildikleri sureleri okuyarak kılarlar. Namaz bittikten sonra “*Yarabbi bana bu kapıdaki akıbetimi göster*” diye dua edilir. Zira bu namaz istihare namazıdır ve sonunda uyunacaktır.¹²⁵

3.6. Tövbe Etmek

Mürşitle birlikte yapılan tövbe, ilahi huzurda olduğunu düşünerek, kendi duyacağı bir sesle üç kere tekrar edilir. Bu tövbe şekli şudur: “*Ya Rabbi! Bütün yapmış olduğum günahlardan ben pişmanım. Keşke yapmasaydım. İnşallah bir daha ben yapmayacağım*”. Bu tövbe esnasında kişi, buluş çağından beri yaptığı bütün günahlarına, niyet ederek, kalbinden pişmanlık duyarak tövbe eder.¹²⁶ Samimiyetle yapılan tövbelerin Cenab-ı Hakk katında kabul edildiğine inanmalıdır. Hatta tövbe edilen günahların önce silindiğini, sonra bir iyilik olarak hasenat defterine yazıldığını Allahu Teâlâ şöyle müjdeliyor: “*Ancak tövbe ve iman edip güzel amel yapanların Allah kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır ve çok merhamet sahibidir.*”¹²⁷

Bu müjde Allahu Teâlâ’nın Resulullah (s.a.v) Efendimizin ümmetine bir hediyesidir. “*Allah tövbe edenleri ve (maddi-manevi kirlerinden) güzelce temizlenenleri sever.*” Ayeti, ümitleri bitmiş bir kul için en güzel destek ve kuvvettir.¹²⁸ Bundan sonra gözler kapatılır ve diğer bütün vazifeler gözler kapalı yapılır.¹²⁹

¹²⁴ Beytullah özgüç, D.1997

¹²⁵ İzzettin Geçer, D.1997.

¹²⁶ Alattin çiçek, D.1996.

¹²⁷ Furkan suresi ayet-70-71

¹²⁸ Habib Korkudan, D.1998.

¹²⁹ Molla Ramazan Ulus, D.1936

3.7. Yirmi Beş Defa Estağfurullah Demek

Yukarıdaki tövbenin peşinden, gözler kapanır, dil ile kendi duyacağı bir sesle en az 25 defa “Estağfurullah” denir. Manası: “Allah’ım Beni affetmeni istirham ediyorum” demektir. Tövbeden sonraki bu istiğfar, tövbe ettiği günahlardan kalpte kalan artıkların temizlenmesi ve kalbin ilahi nur ile cilalanması içindir. Bu şekilde samimiyetle yapılan tövbe ve istiğfardan sonra kalp günah kirlerinden tertemiz olur. Bunları yaparken mürit mürşit’inin himmet ve duasının kendine destek olduğunu ve üzerine ilahi rahmetin indiğini düşünmelidir.¹³⁰

3.8. Sekiz Adet Fatiha Okuyup Bağışlamak

Daha sonra, 7 adet Fatiha suresi okunur. Okunan her bir Fatiha önce Hz. Resulullah Efendimiz(s.a.v)’in, onun Ehl-i Beytinin ve ashabının ruhlarına hediye edilir. Peşinden de aşağıdaki sıra ile isimleri zikredilen Sadat-ı Kiramın ruhlarına hediye edilir. Şöyle yapılır:

Besmele çekerek birinci Fatiha'yı okuduktan sonra: “Ya Rabbi! Okumuş olduğum Fatiha'yı şerifeyi Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun ehl-i beytinin, ashabının ruhlarına, ayrıca Şahı Nakışbend ve Seyyid Abdulkadir Geylani hazretlerinin ruhlarına hediye ettim kabul ve vasil eyle” der. Sonra Fatiha hediye ettiği sadatları, ruhaniyetleriyle nurani bir şekil almış olarak karşısında düşünerek, onlara hitaben:¹³¹

“Ey Allah dostlarının ervahı, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim için istirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun ”der. Sonra: Besmele çekerek ikinci Fatiha'yı okuduktan sonra: “Ya Rabbi! Okumuş olduğum Fatiha'yı şerifeyi Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun ehl-i beytinin, ashabının ruhlarına, ayrıca Şeyh AbdulhâlikGüjdevani ve İmam Rabbani Hz.lerinin ruhlarına hediye ettim kabul eyle” der. Sonra Fatiha hediye ettiği sadatları karşısında düşünerek onlara hitaben: “Ey Allah dostlarının ervahı, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim için istirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun ” der. Sonra:

Besmele çekerek üçüncü Fatiha'yı okuduktan sonra: “Ya Rabbi! Okumuş olduğum Fatiha'yı şerifeyi Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun ehl-i beytinin, ashabının ruhlarına, ayrıca Şeyh Mevlana Halid Zülcenaheyn ve Seyyid Abdullah

¹³⁰ M.A., D.1987.

¹³¹ Ahmet sahmi, D.1995.

hazretlerinin ruhlarına hediye ettim kabul eyle” der. Sonra Fatiha, hediye ettiği sadatları karşısında düşünerek onlara hitaben:

"Ey Allah dostlarının ervahı, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim içinistirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun " der. Sonra: Besmele çekerek dördüncü Fatiha'yı okuduktan sonra: “Ya Rabbi! Okumuş olduğum Fatiha'yı şerifeyi Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun ehl-i beytinin, ashabının ruhlarına ayrıca, Seyyid Taha ve Seyyid Sıbgatullah hazretlerinin ruhlarına hediye ettim kabul eyle' der. Sonra Fatiha hediye ettiği sadatları karşısında düşünerek onlara hitaben: “Ey Allah dostlarının ervahı, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim içinistirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun¹³² " der. Sonra: Besmele çekerek beşinci Fatiha'yı okuduktan sonra: “Ya Rabbi! Okumuş olduğum Fatiha'yı şerifeyi Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun ehl-i beytinin, ashabının, ayrıca Abdurrahman-i Tâhi ve Şeyh Fethullah Hz.lerinin ruhlarına hediye ettim kabul eyle” der. Sonra Fatiha, hediye ettiği sadatları karşısında düşünerek, onlara hitaben: “Ey Allah dostlarının ervahı, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim içinistirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun " der.¹³³ Sonra: Besmele çekerek altıncı Fatiha'yı okuduktan sonra: “Ya Rabbi Okumuş olduğum Fatiha'yı şerifeyi Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun ehl-i beytinin, ashabının ruhlarına, ayrıca Şeyh Muhammed Diyaüddin ve Ahmedü'l Haznevi hazretlerinin ruhlarına hediye ettim kabul eyle” der. Sonra Fatiha hediye ettiği sadatları karşısında düşünerek onlara hitaben: “Ey Allah dostlarının ervahı, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim içinistirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun " der.¹³⁴

Besmele çekerek yedinci Fatiha'yı okuduktan sonra: “Ya Rabbi! Okumuş olduğum Fatiha'yı şerifeyi Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun ehl-i beytinin, ashabının ruhlarına, ayrıca Şeyh İzzeddin el Haznevi ve Şeyh Muhammed El Haznevi'nin hazretlerinin ruhlarına hediye ettim kabul eyle ”der. Sonra Fatiha hediye ettiği sadatları karşısında düşünerek onlara hitaben: “Ey Allah dostlarının ervahı, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim içinistirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun” der. Sonra: Besmele çekerek sekizinci Fatiha'yı okuduktan sonra: “Ya Rabbi! Okumuş olduğum Fatiha'yı şerifeyi Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun ehl-i beytinin, ashabının ruhlarına, ayrıca Mürşidim Gavs-ı Sani hazretlerinin ruhaniyetine

¹³² Burhan Karasakal, D.1995.

¹³³ Raşit baysal, D.1997.

¹³⁴ Ahmet sahmi, D.1995

hediye ettim kabul eyle” der. Sonra, Mürşit’inin ruhaniyetini karşısında düşünerek, ona hitaben:

"Ey Allah'ın dostu, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim için istirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun" "Beni terbiyenize kabul edin, himmet buyurun, dua edin, yardımcı olun" diye ricalarda bulunur. Mürşit’inin gönlünü kendi tarafına çekmek için boyun bükerek, yalvarır, yakarır, tevazu gösterir.¹³⁵

Mürit gönderdiği bu manevi hediye ile kendisini Resulullah Efendimiz(s.a.v)’e ve diğer büyüklere tanıtmış, ayrıca onların sevgi ve himmetlerini üzerine çekmiş olur. Onlar da hediye sahibine verilmek üzere bir karşılık olarak bulundukları makamda onun için dua, istiğfar ve himmet ederler. Mürit kendisine gelen bütün bu manevi nimetlerin Mürşit’inin bereketi ile geldiğini ve onun sebep olduğunu düşünmelidir.¹³⁶

Silsiledeki büyüklerin isimlerini ezber bilmeyenler, Fatihaları şöyle hediye ederler.

Önce; her Fatiha suresinin başında besmele çekecek şekilde, sekiz adet Fatiha suresini peş peşe okur. Sonra; *"Ya Rabbi! Okumuş olduğum bu Fatihaları Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimizin, onun Ehl-i Beytinin, ahashının ruhlarına, ayrıca bana isimleri söylenen evliyaların ve Mürşidim Gavs-ı Sani Hz.lerinin ruhaniyetine hediye ettim kabul eyle"* der. Sonra, bütün evliyaların ve Mürşit’inin ruhaniyetini karşısında düşünerek, onlara hitaben: *"Ey Allah'ın dostları, Resulullah (s.a.v) Efendimize benim için istirhamda bulunun bana şefaatte bulunsun "* der.¹³⁷

3.9. Ölüm Rabıtası Ölümü Düşünmek

Bundan sonra nefse ölüm ve ölüm halleri düşündürölür. Ölümü düşünmekten gaye kalbi yumuşatmak, kalpten dünya sevgisini çıkararak nefsin ibret almasını temin etmek, ayrıca yaptığı ibadetlerde ihlas kazanmak ve tövbenin sabit kalmasını sağlamaktır.

Kalbe ilahi muhabbetin ve mürşit sevgisinin gelmesi için, kalbin katılığının giderilmesi ve haram sevgilerden boşaltılması lazımdır. Bunu temin edecek en güzel

¹³⁵Yusuf Kiran, D.1981.

¹³⁶ Hakkı Oflas, D.1985

¹³⁷ Sofi Şakir, D.1959.

sebeplerden birisi de, ölümü düşünerek kalbi uyandırmaktır. Herkes nefsinin ölümle yüz yüze getirir ve şöyle düşünür:¹³⁸

Sekerat hali başladı. Ölümün kokusu geldi, dünyadan ayrılık alametleri gözüktü. Son nefesler veriliyor ve son anlar yaşanıyor. Azrail (a.s) geldi ruhu almak için bekliyor. Şeytan son oyununu oynamak istiyor, imanı çalmak ve mümini meşgul etmek için çırpınıyor. Evlatlar, hanım ve akrabalar başucunda çaresizlik içinde ağlaşıyor, hiçbirisinden yardım gelmiyor.¹³⁹ O anda mal-mülk fayda yerine sıkıntı veriyor. Bu en zor ve en mühim anda ölümün sahibi Yüce Allah'tan başka yönelecek kimse yoktur. Onun geniş rahmetinden başka da sığınılacak bir yer mevcut değildir. İşte o anda ilahi rahmetin tecellisiyle müjdeci melekler ve mürşit-i kâmilin ruhu Allah'ı Teâlâ'nın izniyle yanına teşrif ederler. Sana iman üzere ölmen için yardım ederler, fayda verirler; o andaki yalnızlığını giderir, ıstırabını dindirirler. Kur'an-ı Kerimin tabiriyle ölmeden önce ölmektir nefis terbiyesi açısından önem atfedilmektedir. Bu uygulama menzil cemaatinin yaptığı uygulamanın aynısıdır.

Bu zor anda mürşit 'inin Allah'ın lütuf ve izniyle ölüm anından haberdar olduğunu, kendisi için Allah'a yöneldiğini, ruhaniyetiyle o meclise teşrif ettiğini ve nurani himmetleriyle Allah'ın rahmetini çekip şeytanı o meclisten defettiğini ve bu ilahi rahmetin desteği ile iman üzere öldüğünü düşünür.¹⁴⁰

Teneşirde yılanırken, kefene sarılırken, namazı kılınırken ve tek başına kabre konurken, kabirde sual meleklerine cevap verirken insana fayda verecek tek sermayenin Allah'ın bu rahmeti olduğunu, bu yolda en güzel arkadaşın salih ameller olduğunu düşünür. Hayattaki Mümin kardeşlerinin ve özellikle ölene kadar hak yolda peşinden gittiği mürşit' inin bu zor anlarda kendisine dua ve istiğfar ile destek verdiklerini düşünür. Zaten onlar, dünyada kendisi ile meşgul olmakta ve ona bir fayda vermeye çalışmaktadırlar.

Kul, ölüm rabıtası içinde ahiretin her anında ve durağında Allah için sevdikleri ve yaptıkları hariç, hiçbir şeyin kendisine fayda vermediğini düşünür, bütün bunları gönül gözüyle seyreder, sanki görmüş ve içine girmiş gibi korkup ibret almaya çalışır. Bu yolculukta tek sermayenin ve fayda verecek şeyin Allah'a iman, salih amel, o'nun

¹³⁸ Molla Hüsnü Geçer (Şeyh izzettin el Haznevi'nin Halifesi), Külliyyatı Suğra, Asitane kitabevi, s.258, İstanbul 2012.

¹³⁹ Malik esen, D.1949.

¹⁴⁰ Alattin Az, D.1987.

için sevgi ve güzel ahlak olduğunu görür, nefsinı onlara yöneltmeye, Salihleri ve iyilikleri sevdirmeye çalışır.¹⁴¹

Kalp, kötü düşünce, sevgi ve dertlerden kurtulmadan içine ilahi feyiz ve muhabbet girmez. Bunun için Hz. Resulullah (s.a.v) Efendimiz:“*Ölümü çokça hatırlayın. Hiç şüphesiz ölümü hatırlamak, günahları temizler ve kalpten dünya sevgisini giderir*”¹⁴² buyurmuştur.

İşte bu ölüm rabıtası ile kalp dünya muhabbetinden arındırılır, içindeki boş düşünceler, kötü duygular dışarı atılır; kalp rahatlar. Sıra, bu boş kalbi Allah muhabbeti ile doldurmaya ve tatlandırmaya gelir. Bu da, yeryüzünde ilahi muhabbetin ve feyzin taşıyıcısı olan Allah'ın dostu kâmil mürşit 'in kalbine kalbi bağlayıp oradaki nuru, muhabbeti ve feyzi çekmekle mümkün olur. Buna rabıta denir. Son vazife budur.¹⁴³ Ölümü her aşaması ile düşünerek yaptığı iyilik ve kötülükleri hatırlaması sağlanır ölmeden önce mürit 'in kendini hesaba çekmesi sağlanır. Buradaki amaç bu uygulamayla psikolojik bir rahatlanma hedeflenir.

3.10. Mürşit Rabıtası

Konuya başlamadan önce şunu söylemek gerekir: Rabıta bir tefekkür çeşidi olduğu için Allah'ın tefekkür etmemizi istediği için iyi ve güzel şeyler düşünmemizi istediğini, Allah'ında Kur'an da salih kullarından bahsettiğini, ibadet olmadığı çünkü ibadetin sadece Allah'a yapıldığını belirtmek isteriz. Rabıta, gönül yoluyla kalbe nur ve feyiz çekmektir. Mistik öğretilere göre kâmil mürşit 'in kalbi, yeryüzünde ilahi feyiz ve nur kabıdır. Gökten inen ilahi nur, onlar vasıtasıyla yeryüzünde nasibi olanlara yayılır. Yapılan her uygulamanın hadis ve sünnete karşılığı bulmaya çalışılır. Bundan dolayı ısrarla söyledikleri şeriat'e bağlı olduklarını söylerler. Bu kalbi Hz. Resulullah Efendimiz(s.a.v) şöyle tanıtır:¹⁴⁴

*“Allah'u Teâlâ'nın yeryüzünde yaşayanlar içinde (feyiz ve nur) kapları vardır. Rabbinizin kapları salih kullarının kalpleridir. Bu kalplerin O'na en sevgili olanları, en yumuşak ve en ince olanlarıdır.”*¹⁴⁵

¹⁴¹ Yusuf Kiran, D.1998.

¹⁴² Ali el-Muttaki, *Kenzu'l-Ummal*, No:42098; Süyuti, *es-Sağır*, No:1401; Kurtubi, *ez-Tezkire*, 8.

¹⁴³ Hasan kar, D.1999.

¹⁴⁴ Tunçay Topdemir, D.1999.

¹⁴⁵ Ahmed, K. *Zühed*, No:827; Ebu Nuaym, Hilye, VI, 97; Abdullah b. Ahmed, *Zevaidü' -Zühed*, 153; Süyuti, *es-Sağır*, No: 2375.

Rabitanın felsefi alt yapısı şu şekilde algılanır. Mürşit-i kâmil, Allahu Teâlâ'nın yeryüzünde dostu ve halifesi olarak bu ilahi nuru ve feyzi taşıyan bir kalp sahibidir. Bu kalbe bağlanan kimseye, muhabbeti nispetinde ilahi feyiz gelir. Mürşit, bu işte, güneşin aydınlığını yansıtan bir ayna görevi yapar. Kalbine inen ilahi nuru, feyzi ve sevgiyi, kendisine bağlanan kalbe yansıtır. Mürşit rabitası şöyle yapılıır:¹⁴⁶Mürit gözünü kapayıp adap üzere/sağ kalçası üzere oturur. Mürşit'ini de karşısında heybetle oturuyor olarak hayal eder. Mürşit'inin ilahi nurlarla parlayan cemalini hayalinde canlandırır. Onu gözünün önüne getirmeye ve ondaki nurdan nasiplenmeye çalışır. Bütün gönlü ve hayal gücü ile ona yönelir. Allah'ı Teâlâ'nın nuru, yücelik makamını temsil eden gökten mürşit 'in üzerine inmekte ve ondan nasibi olanlara ulaşmaktadır. İşte yeryüzünde ilahi nurun dağıtım merkezi yapılan bu kalbe yönelmek ve ondan nasiplenmek rabıtaadır.¹⁴⁷

Mürit, mürşit 'in iki kaşı arasından çıkan bu ilahi nurun bembeyaz süt şeklinde ağız yoluyla vücuduna girip kalbine geldiğini, kalbindeki günah yaralarının onunla tedavi olduğunu ve kalbinden yayılarak bütün vücudunu sardığını düşünür. Bu nurun, onun kalbine nur banyosu yaptırdığını, içindeki manevi kirlerin temizlenerek başının üzerinden bir duman şeklinde çıktığını hayal eder. Bu bize Hinduizm' de Nirvana'ya ulaşmak için çakraların temizlenmesi olayını hatırlatır. Bir ihtimal ki Nakışbendiliğin büyük âlimlerinin çoğu bu dinlerin yaşandığı bölgelerden çıkmıştır. Kuvvetle muhtemeldir ki onların öğretilerini İslamlaştırma yoluna gitmiş olmalarıdır. Bu şekilde 10-15 dakika devam eder. Sonra 25 defa estağfurullah diyerek gözünü açar, kalkar. Yatağına gider, yüzü kibleye gelecek şekilde sağ tarafına yatar.¹⁴⁸

Bu vazifeler sadece bir gece yapılıır. Yapıldıktan sonra sabah güneş doğuncaya kadar bir şey yemez ve içmez, cima yapılmaz. Dünya kelamı konuşmaz. Evli olanlar, hanımlarından ayrı yatarlar. Ayrı yer ve yatak bulamayanlar, yorganlarını ayrı yapıp tek yatmış gibi olurlar. Adap yapıldığı gece, biraz uyuduktan sonra kalkıp namaz, zikir, dua gibi vazifeler yapılabilir. Mürşit'i ile dilediği kadar konuşabilir.¹⁴⁹

Adap gecesi, ameliyat gecesidir. Ciddi bir ameliyattan çıkan kimse nasıl doktorun tavsiye ettiği şekilde kendi derdi ile meşgul olup, bütün varlığı ile acısına yöneliyorsa, mürit de hasta kalbine yönelip, oraya sıkıntı verecek her türlü, söz, hâl ve

¹⁴⁶ Muaffak Akgün, D.1996.

¹⁴⁷ Ali Az, D.1998.

¹⁴⁸ M.A. D.1987.

¹⁴⁹ İzzettin Akyol, D.1995.

hareketten uzak durmalıdır. Aklı, fikri, hep kalbinde ve tövbesinde olmalıdır. Adap yapıldığı gece konuşulması yasaklanan dünya keliması, bir ibadet, zikir, dua ve hayır sınıfına girmeyen sözlerdir. Bu vazifeler Ramazan ayında yapıldığında, o gece sahur yemeği yenebilir. Bu adabı bozmaz. Çünkü sahur yemeği ibadet içindir, ibadet niyetiyle yenilip içilmiş olur. Kaza ve nafil oruç tutulduğu zaman gece vazife yapıldığında da sahur yemeği yenebilir. Hasta olup gece ilaç almak zorunda kalanlar ilaçlarını içebilirler. Bununla adap bozulmuş olmaz. Hastalık ve zaruret durumları gibi nedenlerle konuşmak zorunda olanlar, lazım olduğu kadar konuşurlar.¹⁵⁰

Açlığa dayanamayıp ciddi rahatsız olanlar ve bu sebeple gaflete düşerler de yeme içme yapabilirler. Gece çalışmak zorunda olup adap yapmaya imkân bulamayanlar, adabı gündüz yaparlar. Ancak adabı yaptıktan sonra bir müddet (en az yarım saat) uyumak için uzanmak gerekir. Hiç uyku gelmese bile bu kadar uzanmak yeterlidir. Adap yapılan gece görülen güzel ve tabir gerektiren rüyalar mürşit'e anlatılır. Mürşit'e anlatmaya imkân bulamaz ise, mürşit 'in vekiline anlatabilir. Bu vazifelerin yapıldığı gece bir rüya görmek şart değildir. Sonra görülen her rüya tabir istemez. Herkes tabir bilmez. Vekilin bu konuda bir izni ve tecrübesi yoksa anlatılan rüyayı yorumlamak zorunda değildir. Gerekirse rüyayı mürşit 'e ulaştırır, değilse "hayırlı olsun" diye dua ederek yoruma girmez.¹⁵¹ Rüya ile hemen amel edilmez. Mürşit'i rüyayı yorumlayıp ona yeni bir vazife verirse, bu durumda da rüya ile değil, mürşit 'in emri ile amel edilmiş olur. Mürşit'ini inkâr eden, onun hakkında şüpheyne düşerek veya işlediği büyük günahlar yüzünden tarikattan düştüğünü zannederek vazifelerini terk eden, bir mazeret sebebiyle bir sene veya daha uzun süre mürşit ziyaretine gidemeyen veya büyük günah işleyen kimselerin intisaplarını yenilemeleri, mürşitten veya vekilinden tövbe alıp yeniden adap yapmaları gerekir. Yeni intisap ederek sekiz şartı yerine getirenlere hatme ve rabita talimatı verilir, bunların yapılış şekli anlatılır.¹⁵² Bu şekilde mürit psikolojik olarak rahatlanmış olur. Rabita birçok Nakışbend'in tarikatının genel öğretisi durumdadır. Menzil cemaatinde de böyle bir uygulama vardır.

¹⁵⁰ Raşit Atığ, D.2001.

¹⁵¹ Faiz Atığ, D.1995

¹⁵² Abdurrahman, D.1996.

4. Haznevi Müridler'inin Kendilerini Tanımlamaları

Tarikatı daha iyi tanıyabilmek için medresedeki öğrenme faaliyetleri ve öğrencilerin gördükleri dersler ve medreseye öğrenci alımı nasıl yapıldığı ve tarikatın ne olduğuna dair öğrencilere bir takım açık uçlu sorular sorduk verilen cevaplar şu şekilde:

Tarikatı nasıl tanımlarsınız?

Ailemden Haznevi tarikatını öğrendim babam devamlı sohbetlere ve hatmelere gider bende orda tarikatı tanımaya başlayıp oradan ilgi göstermeye başladım. Ortaokulu bitirdikten sonra medrese başladım. Tarikat içinde hocalarımız Kur'an ve Sünnet dışında bir şey önerdiklerini görmedim ve şahit olmadım. Mensup olduğum tarikat şimdiye kadar hiçbir partiye oy vermeyi bizlere önermedi kendi irademizin serbest olduğu ve bu konuda bizlere müdahale etmediler. Tarikatı'mızın önceliği ahlak ve edeptir. Hocalarımızın ahlaki konuda hal hareket ve davranışlarımıza fazlasıyla dikkatli olmamızı bizlere söylediler. Tarikatı'mızın şiarı peygamberin ahlakıyla ahlaklanmaktır. Görüyoruz ki tarikat klasik tarikat bağlamındaki özelliğini korumaya çalışmaktadır. Ritüellerine fazlasıyla hassasiyet göstermekle birlikte her şeyin başı edep olduğunu görmekteyiz. (Mülakat 1) Görülmektedir ki tarikata giriş etkenlerden biride ailelerinde gördükleri ve görülen bu ritüellerin içselleştirme isteğine neticesinde ailenin diğer fertleri de dini gruplara yakınlık göstere bilmektedir.

Tarikatınızı diğer tarikatlardan ayıran özellik nedir?

Türkiye'de gördüğümüz gibi tarikatımızın asıl gayesi irşat ve tebliğdir. Bu bağlamda hiçbir İslami grupla mücadele etmedik. Herkesi hak olan dava da bir ağacın ana kollarından ayrılan bir zenginlik olarak gördük. Tek amacımız İslam'a ve Müslümanlara faydalı olmak için ilim öğrenmek bu bağlamda ilim tedrisatında bulunmaya çalıştık. Bizden taraf olsun ya da olmasın hiçbir siyasi faaliyete direk müdahil olmadık. Tarafımızda ülkenin faydasından ya ülkemizin büyümesinden yana koyduk. Her görüşten tarikatımızda insanlar var. Tarikatımız siyasallaşmaması için bu tür faaliyetlerden uzak duruyor. (Mülakat 2) Dini grupların birçoğu siyasete karışmadıklarını belirtse de bu soruya temkinli yaklaşmak zorundayız yaşanan hadiseler dini grupların söylemde siyasete karışmadıklarını belirtse de kişiler üzerinden ve ya dolaylı olarak siyasete müdahil olduklarını görmekteyiz.

Tarikatın Mardin iline ne gibi faydası var?

Haznevi ekolünün yüz yıllık bir mazisi ondan önce Halidilik ve Nakışbendi silsilesine ait bin yıllık geleneklere sahip bir tarikatız. Bundan dolayı tarikat ilk günkü gibi icra ettiği faaliyetleri sürdürmekte bölgede aşiretler arası sorunları çözmekte, ilin büyük kısmında din hizmeti yürütmektedir. Medreselerden mezun olan arkadaşlar çeşitli köylerde ve mahallelerde fahri imamlık yapıp çalışmalar sürdürmektedir. Kur'an kursu öğreticiliği ve kanaat önderi olarak insanların sorunlarıyla ilgilenmektedirler. (Mülakat 3)

Medreselerden mezun olan öğrenciler ve mollalar geçimlerini nasıl sağlamaktadırlar?

Öncelikle şunu demek isterim yaptığımız iş peygamber mesleği âlimler ise peygamberlerin varisleridir. Bizler çalıştığımız yerlerde bunları bilerek ve bunları göz önünde bulundurarak gitmekteyiz. Tek gayemiz rabbimiz bizlerden razı olsun. Buraya kadar ki yerde bu işi neden yaptığımızı sizlere açıklamaya çalıştık. Bizler gittiğimiz yerlerde kadrosuz imamlar olarak çalışmaktayız. Devletten her hangi bir ücret bizlere ödenmemektedir. Mahsul zamanı mahalledekiler veya köydekiler zekâtlarını fitrelerini bizlere vermektedir. Her hangi bir düğün cenaze veya merasim oldu mu merasimi düzenleyenin gönlünden ne geçerse onu verir bizler bu işi para için değil Allah rızası için yaptığımız için parayı verecek kişiden de ücret talep etmemekle birlikte meblağa belirtmeyiz. Cami cemaati kendi arasında ihtiyaçlarımızı karşılamaya çalışırlar. Tek geçim kaynağımız bunlardır istisnai durumlar olmazsa tabi. (Mülkat 4)

Kadrolu din görevlileri olmak için ne tür çalışmalar yapmaktasınız?

Medreseye devam ettiğimiz sürece açık lise 'ye gitmekte bazılarımız da mezun olduktan sonra açık liseye giderek imam hatip lisesi diploması almaktadır. Bizler liseyi bitirdikten sonra medreseden de mezun oluyoruz. Daha üst medreseler okumak için başka medreselere veya kendi dergâhın yani şeyhimizin bulunduğu medreseye giderek eğitimimizi sürdürüyoruz. Açık liseyi bitirdikten sonra imamlık sınavına girerek kadrolu imam olmaya çalışıyoruz. Her ne kadar bu işi gönüllülük esasıyla yapsak da bizlerin eşi ve çocukları var onların ihtiyaçları, sağlık giderleri ve eğitim masrafları var. Bu ekonomik sebeplerden dolayı ve çalışmalarımızı devletimizin kontrolünde yapmaktayız. (Mülakat 5)

Medreselerde hangi dersleri görüyorsunuz?

Medreselerimiz iki kısma ayrılmış durumda direk hafızlık eğitimi veren bölüm var; birde normal medrese çalışmalarımızı yürüteceğimiz bölümümüz mevcut. Normal medresede ne tür eğitim aldığımızı soruyorsunuz. Klasik Şafii medrese geleneğine ait kitapları ve Şafii âlimlerine ait kitaplar okumaktayız. Bu okuduğumuz kitaplar belagat, İslam hukuku, hadis, tefsir, siyer, mantık eğitimi almaktayız. Bu kitapların sıralaması kolaydan zora doğru gitmektedir. Bir evin duvarı gibi yavaş yavaş örülmektedir her seviye duvara katılan bir tuğla gibi yükselmektedir. Bunun dışında dini merasimleri icra edebilmek için nikâh kıymayı, cenaze yıkamayı defin ve teşhiz işlemleri bizlere uygulamalı olarak gösterilmektedir. Mübarek gün ve geceleri icra edebilmek için yaşadığımız bölgenin etnik yapısından dolayı Kürtçe ve Arapça mevlitler öğretilir merasimlerde bu mevlitler okunmaktadır. (Mülakat 6)

Görülmektedir ki medresede yapılan tüm çalışmalar ilk dönem zahitlerde olduğu gibi aynı özellikleri korumaya çalışmaktadırlar. Tasavvufun temel amacı nefis terbiyesi olduğu için ana distur illa edep illa edep olmuştur. Tüm sorularımıza samimiyetle cevap veren hocalarımız yaptıkları işin tamamen samimiyetle ve şükretmekle olabileceğini kanaat getirdik. Bir hocamızda şunu dinledik köyün birinde imamlık yapmaktaydı ve her akşam elinde tabağı ile köyden bir evin kapısına gider o günkü yemeğini kendisine verirlerdi.

Tarikatın müntesiplerinin eğitim durumu nasıl?

Bu konuda net bir şey söyleyemeyiz yüzbinleri aşan bir mürit kitlesine sahibiz ben Mardin'in tamamı için olmasa da çevremden gördüklerimi ve duyduklarımı sizlere söylemeye çalışacağım. Müntesiplerimiz arasında çok fazla olmamakla birlikte üniversite mezunları, akademisyenler, iş adamları mensup. Ama tarikatımızdaki imlanı olan herkes medrese eğitimi verilmeye çalışılmıştır. (Mülakat 7)

Ne tür yayınlarınız ve ya sivil toplum kuruluşlarınız var?

İnternet üzerinden bizleri tanıtmaya çalışan web sayfalarımız mevcut, ilim irfan dergisi ve ilim irfan vakfı adında bir vakfımız kuruldu. (Mülakat 8)

Sohbetlerinizi nasıl yapmaktasınız?

Sohbetlerimiz tamamen şeffaf bir şekilde cami sohbetleri şekilde yapmaktayız. Namazdan sonra ve ya önce genellikle sohbetlerimiz olur. Hatme-i haccgandan sonra zamanımız olursa o zaman da sohbet yapıyoruz. (Mülakat 9)

Medreseye öğrenci kabul şartı nedir?

Medreseye geldiğimizde pek şart aranmaz. Sadece ilim talep etmesi okuma ve öğrenme azmi bulunması medrese kurallarına uyup saygısızlık yapmaması ve derslerini mollalarına zamanında vermesi. Bu şartlara uyan öğrenci istediği kadar medresede kalır icazet 'ini (diploma)'sını alana kadar ücretsiz bir şekilde devam eder. ()Mülakat 10

Müritlerin etkileşimi ne şekilde gerçekleşmektedir?

Müritler genellikle kendi mahalle veya bölgelerinde ki camilere gitmek ve oradaki arkadaşlarla daha çok iletişim halindeler. Başka bölgedeki müritleri tanımakla birlikte sohbet halkalarının bulunduğu camilerde hatimelerini ve diğer dini faaliyetleri yaptıklarından ötürü bulundukları bölgenin müritlerle daha samimi şekildedirler. Diğer tarikatlarda olduğu gibi genel itibari ile sohbet halkaları ve dini ritüellerin gerçekleştiği ortamda birbirleri iletişime geçerler. (Mülakat 11)

SONUÇ

Öncelikle Kürt vatandaşlarımız arasında yaygınlık kazanan tarikat gelenekselliğini fazlası ile korumaktadır. Tarikat müntesiplerinin kendi tarikatlarının hali hazırdaki tek hak tarikat olduğunu söylemekle birlikte tarikata ve Şeyh'e bağlılığın derecesini şu cümlelerinden anlamaktayız "Şeyh hazretleri hem ilmi hem fenni ilimlere haiz o konuşmaya başladığı anda peygamber efendimiz orada hazır bulunmaktadır" denilmektedir. Bu da şeyhe bağlılığın kendisinin yanılmaz bir gerçek olduğunu müritleri tarafından başka insanlara deklere edilmesini sağlamaktadır. Dini grup iyileri sohbet halkaları şeklinde bazı yerlerde yapılanmalarından ötürü o bölgedeki insanlar hayatın her aşamasında birbirleri ile iletişim halinde oldukları için hareketleri, giyim ve kuşamları, konuşma şekilleri hatta alış veriş şekilleri kontrol altında tutulmuş oluyor. Yapacağı etkinlikler ve okuyacağı kitaplar genellikle şeyhleri, şeyhlerin halifeleri ve tarikat büyüklerinin yaptığı faaliyetler, yazdığı kitap ve mevlitler tercih edilmekte ayrıca başka insanlarda bundan faydalanması için o kişilere deklere edilmektedir. Tarikatın müntesipleri liderlerinin yaptığı her faaliyet ve söyleme bir hikmet ve değer atfetmekte bağlılıkların nişanesi olarak kendilerinin buna uymak zorunda oldukları gözlemlenmiştir.

Rabıta ile şeyhlerinin devamlı kendilerini görüp gözettiğini kendilerine yardıma yetişmesi için devamlı hazır bulunduğu söylenmekle birlikte şeyhin kendilerine şefaateceğine de inanılmaktadır.

Müntesiplerine günlük virtler verilmiş, sohbet mekânları belirlenmiş ikindi vaktinde çalışan müritler hatme-i haceganı yatsı ezanından sonra da yapabildikleri gözlemlenmiştir. Müntesipler arasında günaha girmiş (hırsızlık, uyuşturucu madde bağımlılığı ve satıcılığı) yapan kişilerinde olduğu bu kişilerin gerçek anlamda pişman oldukları ve tarikatta ki diğer müritlerin geçmişlerini bir tarafa bırakarak onlara kucak açtıkları gözlemlenmiştir. Bu kişilerin bu işlerden uzak durarak kendi emekleri ile para kazanma yolunu girdiği hayatlarında bulunan insanları değiştirdiği, giyim ve kuşamlarını değiştirdikleri tespit edilmiştir. Bu çalışmamızda bayanlarla çalışma fırsatı bulunmamakla birlikte birkaç tane açık lisede okuyan bayan öğrencilerle görüşülmüştür. Kendi gruplarının dışındaki insanlarla içli dışlı olmadıkları iletişim konusunda mesafeli davrandıkları ve tarikat taassubu ile hareket ettikleri tespit edilmiştir. Şeyh Muhammed

el Haznevi'nin vefatı sonrasında şeyhin kim olacağı konusunda büyük tartışmalar çıktığı bu tartışmalar neticesinde birbirlerinin malına ve canına zarar verdikleri tespit edilmiştir.

Şeyh Muhammed el Haznevi'nin bir veraset mektubu bıraktığını halifeleri tarafından açılan mektupta şeyh tarafından mevcut şeyhin şeyh olduğu yazıldığı söylenmektedir. Bunun neticesinde tarikatın büyük çoğunluğu şeyh muta el-Haznevi'ye müntesip olup babasının amca'sı da şeyhliğini kabul etmeyerek kendisinin şeyh olduğunu söylemiş ve merkezini İstanbul Beykoz'a taşımıştır. Mevcut Şeyh'in ise şuanda merkezi Adana'da olup Gaziantep ilimizde büyükçe bir dergâh yapımı sürmekte olup tarikat merkezi Gaziantep'e taşınması ve faaliyetlerin oradan sürdürülmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdalmecid El- Hani, *es-Saadet-i Ebediyye fima ca'e bihi an-Nakısbendiyye*, Şam, 1309-1891. Berenice M. Fisher ve Anselm L. Straus, “*Etkileşimcilik*”, Çev.: Kurtuluş Dinçer, Tom Bottomore-Robert Nisbet, Ekrem Memiş'in "*Eski Çağ Türkiye Tarihi*."
- Ahmed Zühed, K., No:827;Ebu Nuaym, Hilye, VI,97;Abdullah b. Ahmed, *Zevaidü'-Zühed*,153;Süyuti, *es-Sağır*, No: 2375
- Ali, El-Muttaki *Kenzu'l-Ummal*, No:42098;Süyuti, *es-Sağır*, No:1401;Kurtubi, *ez-Tezkire*,8.
- Algar Hamit, *Nakşibendilik*, İnsan Yay., İstanbul, 2013.
- Bardakçı M. Necmettin, *Sosya Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2000.
- Cebecioğlu Ethem, *Tasavvuf Terimler ve Değimler Sözlüğü*, Ağaç Kitap Evi Yay.,5. Basım İstanbul, Ağustos 2009.
- Çağıl Ahmet -Lidirar, Mehmet *Tasavvuf ve Tarikat Nedir.*, Şadırvan Yay.,2012.
- Efe, Adem *Dini Gruplar Sosyolojisi*, DönemYay., 2013 İstanbul.
- Efe Adem, *Mevlana Halid Bağdadi ve Halidiliğin Sosyo Kültürel Özellikleri*, Uluslar Arası Mevlana Halid Bağdadi Sempozyumu, Yüzüncü Yıl Üni. İlahiyat Fak. Van Müftülüğü, TDV Yayınları, Ankara 2012 s. 437-448.
- El Haznevi Şeyh İzzeddin, *Yad Bülteni*, 31. Temmuz 2002.
- El Haznevi Şeyh İzzeddin, *Özel Bülteni*, Kamışlı Şer'i İlimler Şeyh İzzeddin El Haznevi Enstitüsü İdaresi Neşriyatı, 31 Temmuz 2001.
- Eraydın Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1990.
- Erol Seyyid Muhammed Saki, *Arifler Yolunun Edepleri*, Semerkant yay. 2011.8.
- Geçer Molla Hüsnü (Şeyh izzettin el Haznevi'nin Halifesi), *Külliyatı Suğra*, Asitane kitabevi, İstanbul 2012.
- Halid M., *Râbıta hakkında Risâle* İstanbul 1924.
- Hakkı Mahmut, *çağdaş bir Türk şeyhinin müstearı*, Ebu Bekir es-Sıddık (n.p.,1337/1919-açıkça yanlış bir tarih).
- İbn ŞEDDAD, *el-Alaku'l-Hatıra*, Dimeşk,1978.3.542;V.Minorski,"Mardin", İA, VII,322. *İslam Âlimler Ansiklopedisi*, Hazırlayan Cavit Durgut, İhlas Gazetecilik A.Ş.
- Kara Mustafa, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul 1987.
- Kara Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İst., 1985.
- Kayıklık Hasan, *Tasavvuf Psikolojisi*, Akçağ Yay., Ankara, 2011.
- Köprülü M. Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1918.Hanna Dolap önü, Tarihte Mardin, İst., 1972.

Mardin Tarihi, imak ofset, İstanbul 2007.

Muhammed b. Abdullah Hâni, *Adab*, Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1976.

Salahuddin b. Mübarek el-Buhari, *Makamat-ı Muhammed Bahauddin Nakışbendi*, Süleyman İzzi, İstanbul 1983.

Seyfuddin Ali b. Hüseyin, *Reşahatu Aynil-Hayat*, İstanbul.

Mete Tunçay, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Der., ve Çev.: Aydın Uğur, Yay., Ankara 1990.

Şeyh Azizuddin neşriyatı, Şam Akrame Matbaası

Taşdemir Mehmet, *Mardin” DİA*, XXVIII,43

Tarixa Edebiyata Kürdi, Profesör Qanade Kurdo, 1983, Stockholm.

Yapıcı Asım, *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Kitapevi, Adana, 2013.

Yazıcı Tahsin, *Nakışbendi mad.*, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1964, IX, 52.

(1925) tarih ve 243 sayılı Resmi Gazete ve 677 sayılı "Tekke ve zaviyelerler kanunu

Mülakat Yapılan Kişiler

1. Abdullah Gümüş, D.1982.
2. Abdurrahman, D.1996.
3. Alattin çiçek D.1996.
4. Ali Az D.1998.
5. Aladdin AYDIN, D.1991.
6. Alattin Az, D.1995.
7. Ahmet Sahni, D.1995.
8. Adnan Kürdi, D. 1980.
9. Beytullah özgüç, D.1997.
10. Burhan Karasakal, D.1995.
11. Emin Konak, D. 1974.
12. Eyüp Alkan, D. 1997.
13. Faiz atug, D.1995.
14. Fahrettin Akyıldız, D.1995.
15. Hüsnü Geçer, D. 1943.
16. Habib Karasakal, D. 1994.
17. Habib Korkutan, D.1998.
18. Malik Esen D.1994.
19. Molla Ramazan Ulus, D.1936.
20. Mehmet Sofi, D.1942.
21. Mehmet Elyan, D.1999.
22. Mehmet Tahir çiçek D.1999.
23. Muaffak Akgün, D.1996.
24. M.A. D.1987.
25. M.Arif Baysal, D. 1997.
26. M.Reşit Baysal, D. 1997.
27. Mahsun Çakar, D. 1998.
28. Mübarek Toğrab, D. 1999.
29. Mehmet Mahfuz Yağız, D. 1996.
30. Hakkı Oflas, D. 1995
31. İbrahim topdemir D. 1997.

32. İzzettin Geçer, D. 1997.
33. İzzettin Akyol, D. 1995.
34. İzzettin Karasakal, D.1996.
35. Raşit baysal, D. 1997.
36. Raşit atuğ, D. 2001.
37. Sofi Şakir, D. 1959.
38. Tunçay Topdemir, D.1999.
- 39.Üveys Demir, D. 1995.
40. Yusuf Kiran, D.1998.

İnternet Kaynakları

- 1.<http://omerlihem.meb.k12.tr/tema/icerikdetay.php?KATEGORINO=349047>
26.02.2016.
2. <http://www.mardinlife.com/mardin-tarihi-gecmisten-gunumuze-bilgi-36>
27.02.2016.
3. <http://www.mardinliyim.com/mardin-egitim-tarihi.html> 26.02.2016.
4. <http://www.mardinliyim.com/tarihte-aldigi-isimler.html> 26.02.2016.
5. <http://www.nasihatler.org.seyh-muhammed-ziyaeddin-nursini-ks-hz/03.11.2015>.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı: Nurettin AYDİN

Doğum Yeri ve Yılı : Mardin/Ömerli - 1987

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1 Arapça Orta Seviye

2 İngilizce Başlangıç Seviyesi

İş Denevimi :

1. Adana Anafartalar Anadolu Lisesi (DKAB Öğr.)

2.Mardin Anadolu Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi (İ.H.L Meslek Dersi Öğr.)

3. Şehit Abdullah Tayyip Olçok İmam Hatip Ortaokulu (Müdür Yardımcısı)

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :

1.

2.

3.

4.

5.